

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЯКОВЧУК ЄВГЕНІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У
СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Яковчук Є.Ю.**

Науковий керівник – **Дрозд Олексій Юрійович**, доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Яковчук Є.Ю. Адміністративно-правові засади державної політики у сфері мобілізації. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв’язання наукового завдання, яке полягає у тому, щоб розкрити сутність, зміст та особливості адміністративно-правових засад державної політики у сфері мобілізації, на основі чого розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства у цій сфері.

З’ясовано, що мобілізація – це особлива юридична конструкція, яка передбачає: об’ємну та широку державну діяльність організаційного змісту; виникнення, зміну та припинення численних суспільно-правових відносин між різними суб’єктами, зокрема, публічного управління; систему державних заходів, у тому числі примусового характеру, які застосовуються в спеціальному порядку в особливий період.

Доведено, що державна політика у сфері мобілізації представляє собою цілеспрямований, законодавчо обґрунтований та регламентований напрям комплексної діяльності держави в особі уповноважених органів влади та, в окремих випадках, місцевого самоврядування, із реалізації заходів правового, фінансово-економічного, організаційно-управлінського, контрольно-наглядового та іншого характеру, направлених на створення умов та безпосередню реалізацію мобілізаційної підготовки та мобілізації на території України.

Акцентовано увагу на тому, що в контексті формування державної політики в сфері мобілізації важливого значення набуває інформаційна робота, яка реалізується за двома напрямками: 1) інформування та доведення

до суспільства змісту, значення мобілізації та обов'язків фізичних та юридичних осіб в контексті її проведення; 2) підтримка безпечного, достовірного інформаційного поля навколо заходів і методів мобілізації.

Доведено, що принципи формування державної політики у сфері мобілізації – це розчинені в праві вихідні, керівні ідеї, базові імперативні засади, які визначають закономірності та особливості правового регулювання суспільних відносин, які виникають при формуванні та реалізації державної політики в сфері мобілізації, а також обсяги державного примусу при виконанні мобілізаційних заходів. До відповідних принципів віднесено засади: законності, рівності, гуманізму, принципу крайності примусу, принципу публічності, принципу упровадження інновацій. Надано змістовну характеристику кожному із зазначених принципів.

Відмічено, що гуманізм, як принцип формування державної політики у сфері мобілізації, передбачає, що така політика в обов'язковому порядку повинна виходити із інтересів суспільства та спрямовуватись, у першу чергу, на забезпечення належного рівня його життєдіяльності, можливості реалізовувати свої права та інтереси кожним. Тобто, навіть в умовах необхідності застосування примусу, останній не може використовуватись, як інструмент пригнічення, гноблення людей, посягання на їх природні права, а лише як тимчасова крайність для досягнення цілей, які захистять суспільство, забезпечать подальший розвиток та існування нації.

З'ясовано, що адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації представляє собою основу на нормах чинного законодавства України юридичну конструкцію, яка окреслює систему взаємоузгоджених публічно-владних, державно управлінських заходів та інструментів, за допомогою яких регулюються адміністративні правовідносини між спеціально уповноваженими суб'єктами, які здійснюють діяльність у досліджуваному напрямку.

Аргументовано, що ключовими елементами адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації є наступні: норми адміністративного права; суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації; акти реалізації суб'єктами адміністративних норм; адміністративно-правові методи формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації; адміністративні процедури.

Акцентовано увагу на тому, що ВРУ, як суб'єкт формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, відповідає за створення законодавчої основи здійснення даного процесу. Своєю діяльністю парламент обґрунтовує державну політику у вказаній сфері надаючи їй найвищого за своєю юридичною силою формату. Процес прийняття законодавчих актів передбачає глибоке опрацювання соціальних, економічних, організаційних та інших аспектів, на які впливає об'єкт законодавчого регулювання.

Аргументовано, що до особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики слід віднести: по-перше, їх статус загально визначається єдиним нормативно-правовим актом – Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; по-друге, відсутній єдиний орган влади на який би покладались цільові повноваження із формування та забезпечення реалізації державної політики в сфері мобілізації. По суті, на сьогоднішній день даний курс держави децентралізований та приводиться до дії виключно за рахунок спільних дій багатьох суб'єктів.

Узагальнено, що адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації слід тлумачити як цілеспрямовані, формалізовані, послідовні дії уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) із розгляду адміністративних справ в сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки, які здійснюються за заявами окремих осіб або ініціативою адміністративних органів з метою захисту, забезпечення, реалізації прав і

законних інтересів цих осіб, виконання ними своїх обов'язків. До відповідних процедур віднесено: взяття громадян на військовий облік; надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації; отримання компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, тощо.

З'ясовано, що під адміністративно-правовими інструментами державної політики у сфері мобілізації найбільш доцільно розуміти сукупність визначених нормами адміністративного права прийомів та засобів, які в своїй діяльності використовують спеціально уповноважені суб'єкти з метою забезпечення ефективної та послідовної реалізації державної політики у досліджуваній сфері суспільного життя. А відтак, від ефективності використання зазначених інструментів напряду залежить стан державної та національної безпеки, територіальної цілісності та обороноздатності української держави.

Обґрунтовано, що нормотворчість є одним із ключових адміністративно-правових інструментів державної політики у сфері мобілізації, адже за її допомогою законодавець має можливість: по-перше, створити нормативно-правове підґрунтя для функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності; по-друге, розробити державні програми, стратегії, концепції, орієнтовані на реалізацію відповідної державної політики; по-третє, виявити застарілі норми, які заважають нормативному функціонуванню правовідносин, які виникають у досліджуваній сфері суспільного життя.

Зазначено, що під юридичними гарантіями дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності найбільш доцільно розуміти визначену нормами чинного законодавства сукупність інструментів, засобів та механізмів, які в своїй єдності забезпечують дотримання та реалізацію суб'єктивних прав та виконання обов'язків спеціально уповноважених суб'єктів у сфері мобілізації. А відтак, ключова мета зазначених гарантій полягає у тому, щоб

створити правову основу для здійснення мобілізаційної діяльності, зокрема, а також реалізації державної політики у цій сфері, взагалі.

Встановлено, що зміст політичних гарантій в розрізі представленої в роботі проблематики полягає у тому, що державна політика у цій сфері повинна бути стабільною та послідовною, що в свою чергу забезпечує підвищення довіри до суб'єктів мобілізаційної діяльності та їх посадових осіб. А відтак, це впливає на престижність професії й зацікавленості осіб проходити в них службу (здійснювати трудову діяльність), тощо.

Акцентовано увагу на тому, що сутність процедурних гарантій полягає у тому, що в процесі виконання своїх завдань та функцій суб'єкти мобілізаційної діяльності повинні дотримуватись певних, визначених законодавством, процедур. Зазначене в свою чергу виступає: по-перше, превентивним заходом від порушень режиму законності в роботі відповідних суб'єктів; а по-друге, забезпечує дотримання прав сторін відповідних правовідносин.

Доведено, що в розрізі представленої у роботі проблематики юридична відповідальність, як гарантія дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, полягає у наступному: по-перше, можливості притягнення посадових осіб суб'єктів мобілізаційної діяльності до відповідальності, перш за все, негативного характеру, за вчинення неправомірних дій в ході здійснення своєї професійної діяльності; по-друге, в наявності юридичної, зокрема адміністративної та кримінальної, до якої може бути притягнуто осіб, які перешкоджають здійсненню мобілізаційної діяльності, що в свою чергу є превентивним та попереджувачим засобом від порушення прав та свобод досліджуваних суб'єктів.

Обґрунтована необхідність прийняття «Концепції державної мобілізаційної політики», метою якої має бути створення правових та організаційних умов для забезпечення протистояння загрозам, які виникають

в умовах воєнного стану, а також оперативної мобілізації людських, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів.

Узагальнено, що планування представляє собою своєрідний фундамент, який дозволяє забезпечити систематичний підхід до реалізації мобілізаційних заходів. Вдосконалення планування у досліджуваному у роботі контексті має передбачати: по-перше, визначення та змістовний аналіз наявних ресурсів; по-друге, розподіл відповідних ресурсів з урахування потреб фронту; по-третє, визначення планів та процедур проведення мобілізації; по-четверте, створення при міністерстві оборони спеціальних підрозділів, до компетенції яких буде відноситись планування. А відтак, саме за допомогою планування вбачається можливим ефективно розподілити ресурси, а також забезпечити їх використання за цільовим призначенням.

Констатовано, що сьогодні український законодавець рухається у вірному напрямку, адже цифровізація МСЕК дозволить знизити рівень корупції, що в свою чергу попередить порушення прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, а також не буде створювати додаткові перешкоди для їх роботи.

Обґрунтовано, що посилення гарантій діяльності волонтерів в контексті покращення державної мобілізаційної політики має надважливе значення, оскільки це: по-перше, забезпечить розвиток та активізацію волонтерського руху, на якому тримається багато важливих аспектів фронту; по-друге, створить впевненість волонтерів «у завтрашньому дні»; по-третє, підвищить рівень довіри населення до держави.

Ключові слова: мобілізація, мобілізаційна підготовка, мобілізаційна діяльність, політика, державно політика, формування, реалізація, адміністративно-правове регулювання, принципи, завдання, нормативне підґрунтя, механізм, адміністративно-правовий механізм, суб'єкт, адміністративні процедури, адміністративно-правові інструменти, юридичні гарантії, удосконалення, адміністративне законодавство.

SUMMARY

Yakovchuk, Ye.Yu. Administrative and Legal Framework for Public Policy on Mobilization. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in specialty 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis provides a theoretical generalisation and a new solution to the scientific task, which is to reveal the essence, content and features of the administrative and legal framework for public policy on mobilization, on the basis of which to develop proposals and recommendations aimed at improving administrative legislation in this field.

It is established that mobilisation is a special legal construct which involves: extensive and broad state activities of organisational content; emergence, change and termination of numerous social and legal relations between various entities, in particular, public administration; a system of state measures, including those of a coercive nature, which are applied in a special manner during a special period.

It is proved that public policy on mobilisation is a purposeful, legally grounded and regulated area of comprehensive activities of the State represented by empowered state authorities and, in some cases, local self-government, aimed at implementing legal, financial and economic, organisational and managerial, control and supervisory and other measures aimed at creating conditions and direct implementation of mobilisation training and mobilisation on the territory of Ukraine.

It is emphasised that in the context of forming public policy on mobilisation, information work is of great importance, which is implemented in two areas: 1) informing and communicating to society the content, significance of mobilisation and the responsibilities of individuals and legal entities in the context of its

implementation; 2) maintaining a safe, reliable information field around mobilisation activities and methods.

It is proved that the principles of formation of public policy on mobilisation are the initial, guiding ideas, basic imperative principles which are dissolved in law and which determine the regularities and specific features of regulatory framework for social relations arising in the course of formation and implementation of public policy on mobilisation, as well as the scope of state coercion in the course of implementation of mobilisation measures. The relevant principles include the principles of legality, equality, humanism, the principle of extreme coercion, the principle of publicity, and the principle of innovation. The author provides a substantive description of each of these principles.

It is emphasised that humanism, as a principle of formation of public policy on mobilisation, implies that such policy should necessarily be based on the interests of society and be aimed primarily at ensuring an adequate level of its life, and the ability of everyone to exercise their rights and interests. That is, even if coercion is necessary, it cannot be used as an instrument of oppression, ill-treatment of people, infringement of their natural rights, but only as a temporary measure to achieve goals that will protect society, ensure further development and existence of the nation.

It is established that the administrative and legal mechanism for the formation and implementation of public policy on mobilisation is a legal construct based on the provisions of current Ukrainian legislation which outlines a system of mutually agreed public-power, public administration measures and instruments which regulate administrative legal relations between specially authorised entities engaged in the area under study.

It is proved that the key elements of the administrative and legal mechanism for the formation and implementation of public policy on mobilisation are as follows: administrative law provisions; actors involved in the formation and implementation of public policy on mobilisation; acts of implementation of

administrative provisions by actors; administrative and legal methods of formation and implementation of public policy on mobilisation; administrative procedures.

It is underlined that the Verkhovna Rada of Ukraine, as an entity formulating and implementing public policy on mobilisation, is responsible for creating a legislative framework for this process. Through its activities, the Parliament substantiates public policy on this issue and gives it the highest legal force. The process of adopting legal regulations involves in-depth study of social, economic, organisational and other aspects affected by the object being regulated.

It is proved that the specific features of the administrative and legal status of the actors of the administrative and legal mechanism for formulation and implementation of public policy include: first, their status is generally determined by a single legal regulation, that is, the Law of Ukraine ‘On Mobilisation Training and Mobilisation’; second, no single authority is vested with the targeted powers to formulate and ensure implementation of public policy on mobilisation. In fact, today this course of the state is decentralised and is put into action exclusively through the joint actions of many actors.

It is summarised that administrative procedures of public policy on mobilisation should be interpreted as purposeful, formalised, consistent actions of authorised entities (administrative bodies) to consider administrative cases on mobilisation and mobilisation training, which are carried out upon applications of individuals or on the initiative of administrative bodies with a view to protecting, ensuring, exercising the rights and legitimate interests of these individuals and fulfilling their duties. The relevant procedures include: registering citizens for military service; granting deferral from military service during mobilisation; obtaining compensation for damage to vehicles and equipment as a result of their use during mobilisation, etc.

It is established that administrative and legal instruments of public policy on mobilisation are best understood as a set of methods and means defined by administrative law and used by specially authorized entities in their activities with

a view to ensuring effective and consistent implementation of public policy with regard to the area of public life under study. Consequently, the efficiency of use of these instruments directly affects the overall state and national security, territorial integrity and defence capability of the Ukrainian State.

It is substantiated that rulemaking is one of the key administrative and legal instruments of public policy on mobilisation, since with its help the legislator has the opportunity to: first, to create a regulatory framework for the functioning of the actors of mobilisation activities; second, to develop state programmes, strategies, concepts aimed at implementing the relevant public policy; third, to identify outdated norms that hinder the normative functioning of legal relations arising in the field of public life under study.

It is specified that legal guarantees of observance of the rights of entities engaged in mobilisation activities are best understood as a set of instruments, means and mechanisms defined by the current legislation which, in their unity, ensure observance and exercise of subjective rights and fulfilment of obligations of specially authorised entities in the field of mobilisation. Therefore, the key purpose of these guarantees is to create a legal basis for mobilisation activities, in particular, and for the implementation of public policy in this field, in general.

It is established that the content of political guarantees in the context of the issues presented in this paper is that the State policy in this area should be stable and consistent, which in turn ensures increased confidence in the subjects of mobilisation activities and their officials. Consequently, this affects the prestige of the profession and the interest of individuals to serve (perform labour activities) in them, etc.

It is underlined that the essence of procedural guarantees is that in the course of performing their tasks and functions, the actors of mobilisation shall comply with certain procedures established by law. This is, therefore, first, a preventive measure against violations of the rule of law in the work of the relevant entities;

and second, it ensures that the rights of the parties to the relevant legal relations are respected.

It is proved that in the context of the issues presented in this paper, legal liability as a guarantee of observance of the rights of actors of mobilisation is as follows: first, the possibility of liability of officials involved in mobilisation activities, primarily of a negative nature, for committing unlawful acts in the course of their professional activities; second, the existence of legal, in particular administrative and criminal, liability for persons who impede mobilisation activities, which in turn is a preventive and precautionary measure against violations of the rights and freedoms of the entities under study.

It is proved that the Concept of Public Policy on Mobilisation should be adopted, which should create legal and organisational conditions for countering threats arising under martial law, as well as for prompt mobilisation of human, financial, logistical and other resources.

It is summarised that planning is a kind of foundation enabling a systematic approach to the implementation of mobilisation activities. Improvement of planning in the context studied in this paper should include: first, identification and meaningful analysis of available resources; second, allocation of resources to meet the needs of the frontline; third, definition of plans and procedures for mobilisation; fourth, creation of special units within the Ministry of Defence in charge of planning. Therefore, planning is seen as a way to effectively allocate resources and ensure that they are used for their intended purpose.

It is stated that today the Ukrainian legislator is moving in the right direction, since the digitalisation of the MSEC will reduce the level of corruption, thus preventing violations of the rights of subjects of mobilisation activities and not creating additional obstacles to their work.

It is proved that the reference to guarantees of volunteers' activities in the context of improving public policy on mobilisation is of paramount importance, since this will: first, ensure the development and activation of the volunteer

movement, on which many important aspects of the frontline are based; second, create confidence of volunteers “in tomorrow”; third, increase the level of public trust in the State.

Keywords: mobilization, mobilisation preparation, mobilisation activities, policy, public policy, formation, implementation, administrative and regulatory framework, principles, tasks, regulatory basis, mechanism, administrative and legal mechanism, actor, administrative procedures, administrative and legal instruments, legal guarantees, improvement, administrative legislation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Яковчук Є. Ю. Поняття адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 385–387.

2. Яковчук Є. Ю. Щодо визначення сутності та значення принципів законності і рівності при формуванні державної політики у сфері мобілізації. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 374–379.

3. Яковчук Є. Ю. До визначення поняття адміністративних процедур державної політики в сфері мобілізації. *KELM*. 2023. № 3 (55). С. 371–375 (Республіка Польща).

4. Яковчук Є. Ю. До проблеми визначення поняття державної політики у сфері мобілізації. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 439–444.

5. Яковчук Є. Ю. Мобілізація як напрямок державної політики та об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 705–707.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Яковчук Є. Ю. Зміст та сутність адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 67–70.

7. Яковчук Є. Ю. До характеристики окремих принципів формування державної політики у сфері мобілізації. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ, 2021. С. 122–124.

8. Яковчук Є. Ю. Щодо визначення принципів формування державної політики у сфері мобілізації. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки*

та практики її застосування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 берез. 2022 р.). Київ, 2022. С. 118–120.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ	26
1.1. Мобілізація як напрямок державної політики та об'єкт адміністративно-правового регулювання	26
1.2. Поняття та особливості формування державної політики у сфері мобілізації.....	39
1.3. Принципи, завдання та правове підґрунтя формування державної політики у сфері мобілізації	53
Висновки до Розділу 1	72
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ	80
2.1. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації.....	80
2.2. Суб'єкти адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації та їх адміністративно-правовий статус	93
2.3. Адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації.....	109
2.4. Адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації.....	122
Висновки до розділу 2	137
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОБУДОВИ НОВОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ	145
3.1. Юридичні гарантії дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності.....	145
3.2. Напрями удосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації як один із напрямків державної політики	159

Висновки до розділу 3	172
ВИСНОВКИ	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
ДОДАТКИ	211

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Повномасштабна військова агресія з боку РФ змусила українського законодавця змінити підхід до регулювання та забезпечення функціонування всіх сфер суспільного життя нашої держави. Одним з інструментів, завдяки яким Україні вдається вистояти в цій війні, є мобілізація, яка передбачає не просто комплекс заходів, спрямованих на адаптацію системи державного управління, економіки й усіх державних інституцій до умов правового режиму воєнного стану, вона також охоплює систему залучення та підготовки людських, фінансових, матеріально-технічних ресурсів, які спрямовані на протистояння ворогу та зміцнення обороноздатності країни. Зазначене дає підстави стверджувати, що мобілізація безпосередньо стосується матеріальних і нематеріальних прав, свобод й інтересів фізичних та юридичних осіб. Саме тому, з огляду на суспільну значущість і складність механізму мобілізації, важливим та необхідним є формування і реалізація послідовної та виваженої державної політики в цій сфері.

Слід зауважити, що процес здійснення державної мобілізаційної політики має бути чітко врегульований нормами чинного законодавства, що забезпечить дотримання режиму законності та правопорядку в державі й суспільстві. Це засвідчує актуальність вивчення проблеми адміністративно-правових засад формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Проблемні аспекти, пов'язані з реалізацією мобілізаційної діяльності в Україні, у своїх наукових працях розглядали: В. І. Андріяш, О. Л. Валевський, П. Б. Волотівський, І. М. Вороніна, Ю. В. Гаруст, О. В. Джафарова, А. С. Діденко, О. Ю. Дрозд, Н. Г. Єшова, І. В. Кіреєва, О. Ф. Кобзар, Л. В. Козлова, І. О. Кресіна, В. Ю. Крук, В. І. Курило, Є. В. Курінний,

О. В. Лаврук, А. А. Манжула, В. І. Мельник, В. Є. Романов, О. М. Романова, О. Ю. Савинець, Р. А. Сербин, Е. О. Сидорова, Є. Ю. Соболев, М. І. Соф'їна, Д. В. Талалай, Т. О. Тихомирова, В. В. Цветков, Р. В. Шаповал, С. І. Шевченко, Т. А. Шумейло та ін. Утім, попри значні теоретичні напрацювання, у науковій літературі фактично немає комплексних монографічних досліджень, присвячених адміністративно-правовим засадам державної політики у сфері мобілізації.

Наявність правових й організаційних прогалин і недоліків, пов'язаних із формуванням та реалізацією державної мобілізаційної політики, а також брак комплексних монографічних досліджень, присвячених окресленій проблематиці, обумовлюють актуальність і своєчасність представленої дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021; Стратегії воєнної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021; Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів учених, норм чинного законодавства та правозастосовної практики з'ясувати сутність й особливості адміністративно-правових засад державної політики у сфері мобілізації, на основі чого розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані

на вдосконалення адміністративного законодавства, норми якого регулюють суспільні відносини у відповідній сфері.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання:

- схарактеризувати мобілізацію як напрям державної політики й об'єкт адміністративно-правового регулювання;

- удосконалити визначення поняття та окреслити особливості формування державної політики у сфері мобілізації;

- узагальнити принципи, завдання та надати характеристику правовому підґрунтю формування державної політики у сфері мобілізації;

- сформулювати дефініцію та виокремити елементи адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації;

- окреслити коло суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, схарактеризувати їх адміністративно-правовий статус;

- висвітлити адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації;

- розкрити адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації;

- визначити юридичні гарантії дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності;

- запропонувати шляхи вдосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації як одного з напрямів державної політики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади державної політики у сфері мобілізації.

Методи дисертаційного дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становить сукупність як загальних, так і спеціальних методів наукового пізнання, використання яких дало змогу реалізувати окреслені вище завдання дисертації. *Логіко-семантичний* та *аналітичний* методи використано для того, щоб схарактеризувати мобілізацію як напрям державної політики й об'єкт адміністративно-правового регулювання (підрозділ 1.1), а також удосконалити визначення поняття та окреслити особливості формування державної політики у сфері мобілізації (підрозділ 1.2). *Структурно-логічний* і *системно-функціональний* методи застосовано для того, щоб встановити принципи, завдання та правове підґрунтя формування державної політики у сфері мобілізації (підрозділ 1.3), сформулювати дефініцію та виокремити елементи адміністративно-правового механізму формування і реалізації державної політики у сфері мобілізації (підрозділ 2.1); окреслити коло суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, їх адміністративно-правовий статус (підрозділ 2.2). За допомогою методу *документального аналізу* досліджено адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації (підрозділ 2.3), адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації (підрозділ 2.4); розглянуто юридичні гарантії дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності (підрозділ 3.1). Методи *моделювання* та *прогнозування* застосовано для розроблення шляхів удосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації як одного з напрямів державної політики (підрозділ 3.2). Під час здійснення дослідження використано низку інших прийомів і способів, що забезпечили комплексний підхід до досягнення поставленої мети.

Нормативно-правовим підґрунтям дослідження є сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, зокрема: Конституція України, а також низка законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів,

положення яких безпосередньо чи опосередковано спрямовані на регулювання державної мобілізаційної політики в Україні.

Науково-теоретичне підґрунтя становлять праці фахівців з адміністративного, конституційного права тощо. Крім того, у процесі підготовки роботи було використано здобутки фахівців з інших галузевих дисциплін, зокрема: теорії держави і права, теорії управління, соціології, філософії, психології тощо.

Інформаційну й емпіричну основу дослідження становлять періодичні видання, статистичні матеріали тощо. Також використано власний практичний досвід роботи дисертанта у сфері здійснення мобілізаційної діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першою спробою комплексно, на монографічному рівні з'ясувати сутність, зміст та особливості адміністративно-правових засад державної політики у сфері мобілізації, на основі чого розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, основні з них такі:

вперше:

– обґрунтовано, що поняття мобілізації слід розглядати в трьох ключових аспектах: як напрям державної політики; як адміністративно-правовий інститут; як комплекс спеціальних адміністративно-правових, організаційно-управлінських, фінансово-розпорядчих та інших заходів, на основі чого узагальнено, що категорія «мобілізація» має державно-владний характер, безпосередньо пов'язана з діяльністю публічної адміністрації та можливістю застосування нею заходів державного примусу, що засвідчує необхідність сприйняття досліджуваного явища саме як об'єкта адміністративно-правового регулювання;

– виокремлено ключові адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації, до яких віднесено: взяття громадян на військовий облік;

надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації; отримання компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, тощо;

удосконалено:

– твердження про те, що Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» має бути доповнений положеннями, які відносили б до сфери відання конкретного центрального органу виконавчої влади питання формування та реалізації мобілізаційної політики. Такий підхід забезпечить належну публічність зазначеного процесу, його централізованість й ефективність, адже більшість питань, пов'язаних зі створенням і впровадженням відповідного офіційного курсу країни, будуть вирішувати в роботі одного відомства, що своєю чергою надає можливість простіше координувати та контролювати діяльність із формування і реалізації державної політики в досліджуваній сфері суспільного життя;

– положення, за яким зміст політичних гарантій у розрізі представленої в роботі проблематики полягає в тому, що державна політика в цій сфері повинна бути стабільною та послідовною, що своєю чергою забезпечує підвищення рівня довіри до суб'єктів мобілізаційної діяльності та їх посадових осіб, а отже, це впливає на престижність професії та зацікавленість осіб проходити службу (здійснювати трудову діяльність) тощо;

– наукову думку стосовно необхідності розроблення та прийняття Концепції державної мобілізаційної політики, пріоритетними напрямками якої мають бути: а) розв'язання проблем чинного законодавства у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки; б) перегляд і вдосконалення правового статусу суб'єктів мобілізаційної діяльності; в) покращення системи соціального забезпечення осіб, які проходять службу в суб'єктах мобілізаційної діяльності; г) проведення активної просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення стосовно мобілізації;

– теоретичний підхід до переліку принципів формування державної політики у сфері мобілізації, до яких запропоновано віднести засади: законності, рівності, гуманізму, принципу крайності примусу, принципу публічності, принципу упровадження інновацій;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування наукової думки про те, що в контексті формування державної політики у сфері мобілізації важливе значення має інформаційна робота, яку реалізують за двома напрямками: 1) інформування та доведення до суспільства змісту, значення мобілізації та обов'язків фізичних і юридичних осіб у контексті її проведення; 2) підтримання безпечного, достовірного інформаційного поля навколо заходів і методів мобілізації;

– науковий підхід до переліку ключових елементів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, до яких запропоновано віднести: норми адміністративного права; суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації; акти реалізації суб'єктами адміністративних норм; адміністративно-правові методи формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації; адміністративні процедури;

– теза про те, що нормотворчість є одним із ключових адміністративно-правових інструментів державної політики у сфері мобілізації, адже за її допомогою законодавець має можливість: по-перше, створити нормативно-правове підґрунтя для функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності; по-друге, розробити державні програми, стратегії, концепції, орієнтовані на реалізацію відповідної державної політики; по-третє, виявити застарілі норми, які заважають нормативному функціонуванню правовідносин, які виникають у досліджуваній сфері суспільного життя. З огляду на зазначене, коли йдеться про нормотворчість, то мають на увазі передусім підзаконну нормотворчу діяльність.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції використовуються та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для проведення подальших теоретичних досліджень, спрямованих на вдосконалення адміністративно-правових засад державної політики у сфері мобілізації (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій сфері* – у процесі розроблення нових і вдосконалення чинних нормативно-правових актів законодавчого та підзаконного рівнів, у нормах яких закріплено адміністративно-правові засади державної політики у сфері мобілізації;

– *правозастосовній сфері* – з метою підвищення ефективності роботи суб'єктів мобілізаційної діяльності в Україні;

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, а також лекційних і науково-методичних матеріалів з дисциплін «Адміністративне право» та «Конституційне право» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблематики та відповідні висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (м. Київ, 19–20 липня 2017 року); «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 року); «Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування» (м. Київ, 16–17 березня 2022 року).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок. Список використаних джерел містить 251 найменування на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ

1.1. Мобілізація як напрям державної політики та об'єкт адміністративно-правового регулювання.

Повномасштабна військова агресія російської федерації зумовила трансформацію концепції роботи державного апарату та життєдіяльності населення. Деструктивний вплив бойових дій та гостра гуманітарно-соціальна криза стали новими викликами на шляху розбудови України, як демократичної, європейської, суверенної держави. За цих умов важливого значення набуло явище мобілізації, сутність та зміст якого до цього часу не викликав значного резонансу і уваги збоку науковців. Складна правова конструкція, особливість юридичних наслідків та специфіка практичної реалізації – визначають його як окремий та комплексний юридичний феномен. В основі функціонування механізму мобілізації переплітається робота багатьох суб'єктів публічної влади та управління, які виконують суспільно-важливі, критичні функції і завдання, а, отже, знаходяться в сфері впливу норм адміністративного права. Означене зумовлює необхідність дослідити мобілізацію та визначити її сутність як напрямок державної політики та об'єкт адміністративно-правового регулювання.

Категорія «об'єкт адміністративно-правового регулювання» несе в собі ряд важливих особливостей, які дають підстави віднести до нього то чи інше суспільно-правове явище, у тому числі мобілізацію. Слово «об'єкт» походить від латинського «objectus» і означає явище, предмет, особу, на які спрямована певна діяльність, увага тощо. Під терміном «об'єкт» у філософії розуміється те, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній і

пізнавальній діяльності [161, с.568; 80, с.66]. У теорії права слово «об'єкт» часто вживається у відношенні до правовідносин, з приводу чого існує декілька тлумачних підходів. Перша точка зору – плюралістична, полягає в тому, що об'єктом правовідносин визнаються явища навколишнього світу – матеріальні та інші соціальні блага, які служать задоволенню інтересів і потреб суб'єктів (учасників) правовідносин, і з приводу яких у цих суб'єктів і виникають відповідні юридичні зв'язки. При цьому до об'єктів правовідносин належать матеріальні (речі, майно, цінності і тому подібні) і нематеріальні (життя, здоров'я, честь, гідність і тому подібні) блага, продукти духовної діяльності (твори мистецтва, науки, комп'ютерні програми і тому подібні), цінні папери і документи (гроші, акції, дипломи, атестати тощо), політичні (зокрема, державні) блага, а також результати дій учасників правовідносин. Друга точка зору – моністична, виходить з того, що об'єктом правовідносин можуть бути тільки вчинки, діяння людей та інших суб'єктів, їхня поведінка, фактичні суспільні відносини, оскільки тільки вони здатні реагувати на дію права, на вплив правовідносин [38, с.142-143]. Таким чином, слово «об'єкт» має полігалузевий зміст та в найбільш узагальненому значенні розкривається наступним чином: 1) те, з приводу чого виникають відносини, починається діяльність; 2) те, на що спрямовано певний функціональний процес, роботу механізму, інтерес чи дію суб'єкта.

Об'єкт правового та адміністративно-правового регулювання – це споріднені поняття, які вбирають стандартне значення свого етимологічного підґрунтя. При цьому, об'єкт правового регулювання є більш узагальненим та на думку А.В. Скоробагатько виступає сукупністю суспільних відносин, на які діє право [205, с.99]. З позиції М.І. Козюбри об'єктом правового регулювання є поведінка людей та їх об'єднань у суспільстві, яка через свою соціальну значущість регулюється нормами права (юридично значуща поведінка). Вчений додає: правове регулювання поширюється не на всі суспільні відносини, а лише на ті, що становлять предмет правового

регулювання (тобто на суспільні відносини, які можуть бути упорядковані юридичними засобами і способами та об'єктивно потребують такого упорядкування) [76, с.95-96]. М.В. Цвік та О.В. Петришин доводять, що під об'єктом правового регулювання розуміють суспільні відносини, які можуть регулюватися правом і при цьому потребують такого регулювання. Суспільні відносини можуть регулюватися правом, якщо вони: по-перше, є свідомими і вольовими, що відповідно передбачає здатність їх учасників розуміти зміст та можливі наслідки своєї поведінки, а також обирати та реалізовувати її певні варіанти; по-друге, мають певний зовнішній вираз у поведінці суб'єктів цих відносин (без чого не було б можливим забезпечити надійне додержання правових приписів, спрямованих на їх регламентацію). Саме тому, серед іншого, право не регулює думки людей, а також інші прояви їх поведінки, які не піддаються фіксації за допомогою засобів зовнішнього спостереження; по-третє, досить чітко визначені за їх суб'єктами та об'єктами. З огляду на це правовою регламентацією не можуть охоплюватися соціальні зв'язки з неповністю визначеним суб'єктним складом, як то: відносини, суб'єктами яких виступають такі недостатньо конкретизовані соціальні угруповання, як соціальні класи, етноси, або ж відносини, що складаються з приводу таких об'єктів, як, наприклад, винаходи та відкриття, що не можуть бути належним чином описані [75, с.212-213].

С.Д. Гусарєва та О.Д. Тихомирова розвивають схожу наукову концепцію та зазначають: об'єктом правового регулювання є конкретні суспільні відносини, що потребують урегулювання саме нормами права, а не іншими соціальними нормами. Йому властиві такі ознаки: а) це мають бути соціальні відносини, іншими словами відносини між людьми, оскільки право не регулює наприклад процесів, які можуть протікати в природі; б) це відносини, які мають носити свідомий характер. Тобто суб'єкти, вступаючи в такі відносини, повинні розуміти свої діти та керувати ними, а не діяти у стані гіпнозу, фізичного чи психічного примусу; в) це найбільш важливі

суспільні відносини для конкретної людини, групи людей чи суспільства в цілому; г) це відносини, які можуть бути врегульовані саме нормами права, а не іншими соціальними регуляторами, що зайвий раз підкреслює їх важливість і значущість. Автор резюмує, правове регулювання охоплює: 1) специфічну діяльність держави або громадянського суспільства, пов'язану з виробленням норм права і з визначенням юридичних засобів забезпечення їх дієвості; 2) діяльність безпосередніх учасників суспільних відносин, спрямовану на пошук і використання засобів юридичного регулювання, для узгодження своєї поведінки з нормами права (їх принципами, цілями, призначенням) [223, с.256-257].

Тож, об'єкт правового регулювання становлять суспільно-правові відносини, які виникають між різноманітними суб'єктами права (фізичними та юридичними особами), в рамках яких вони реалізують надані їм права, свої законні інтереси та покладені на них правові обов'язки з приводу тих чи інших матеріальних або нематеріальних благ. В контекст адміністративно-правового регулювання об'єкт складають відношення більш вузького змісту та суб'єктного складу. Такі відносини виникають в контексті діяльності публічного сектору та відрізняються рядом особливостей. Як пишуть С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова та А.П. Купін об'єкт регулювання адміністративних норм становить широкий комплекс суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією функцій державної виконавчої влади, змістом якої є управління суспільством. Адміністративному праву притаманні певні межі правового регулювання – це сфера діяльності виконавчих та розпорядчих органів і суспільні відносини управлінського характеру, що складаються у цій сфері. Вони виникають, розвиваються та припиняються між: вищими і нижчими органами виконавчої влади (між Кабінетом Міністрів України і обласною державною адміністрацією); органами виконавчої влади і підпорядкованими їм підприємствами, установами, організаціями (між Міністерством освіти і

науки України і ректором вищого навчального закладу); органами виконавчої влади, які не пов'язані безпосередньо підпорядкованістю (між Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством освіти і науки України); органами управління й органами громадських організацій (між обласною державною адміністрацією і президією обласної ради профспілок); органами виконавчої влади і громадянами (між районним відділом внутрішніх справ і громадянином, який притягається до адміністративної відповідальності за адміністративний проступок). Особливістю об'єкта адміністративного права виступає те, що ним є не саме державне управління, а суспільні відносини, які у зв'язку з управлінням виникають [5, с.8-9].

В дисертаційному дослідженні М.А. Бояринцева визначається, що адміністративні правовідносини – це суспільні відносини в сфері державного управління, учасники яких виступають носіями прав та обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права. Головною особливістю адміністративно-правових відносин є те, що громадяни, як учасники адміністративних правовідносин, виступають у них в якості приватних осіб, тобто реалізують свої особисті загальногромадянські права та обов'язки в сфері виконавчої влади та місцевого самоврядування. В силу цього правовідносини між громадянами з однієї сторони, що володіють визначеними правами та обов'язками в сфері реалізації виконавчої влади та місцевого самоврядування, і органами держави (їхніми посадовими особами), з іншої сторони, наділеними визначеними владними повноваженнями, можуть виникати тільки на визначених законом підставах, а саме: а) в зв'язку з реалізацією громадянами приналежних їм за законом прав у сфері функціонування органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; б) в зв'язку з виконанням громадянами покладених на них обов'язків у зазначеній сфері; в) при вчиненні громадянами порушень своїх обов'язків, передбачених відповідними адміністративно-правовими нормами; г) при порушенні органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування або їхніми

посадовими особами прав і охоронюваних законом інтересів громадян [22, с.174-175].

Основою на викладеному можна виділити наступні ключові ознаки притаманні об'єкту адміністративно-правового регулювання: 1) його основними складовими є адміністративно-правові відносини – суспільні відносини, які виникають в сфері діяльності держави і місцевого самоврядування (сфера публічного управління), зокрема щодо реалізації ними суспільно-важливих, державних чи муніципальних функцій, тобто, таких, що пов'язані із розв'язанням відповідних суспільних проблем та задоволенням його головних інтересів; 2) подібні відносини виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування та фізичними особами. Головним аспектом є те, що в будь-якому випадку однією зі сторін адміністративних відношень є носій публічної влади; 3) адміністративні правовідносини не рівноправні, адже в рамках них завжди один суб'єкт має більшу владу над іншим, а також має можливість використовувати міри примусу для реалізації своїх прав, інтересів та обов'язків; 4) особливою є нормативно-регулятивна складова адміністративних правовідносин, в рамках якої важливе місце займають адміністративні акти, які представляють собою конкретизовані, переважно, підзаконні документи, що спрямовані на визначення та вирішення окремих владно-управлінських питань: накази, розпорядження, тощо. Виходячи з цього, коли мова йде про певне юридичне явище, як об'єкт адміністративно-правового регулювання, фактично мається на увазі той склад суспільно-правових відносин, що породжуються внаслідок його дії.

Щоб зрозуміти, чи володіє мобілізація достатньою кількістю ознак для визначення її об'єктом адміністративно-правового регулювання, звернемося до визначень сутності даного явища. Нормативне тлумачення даного терміну представлено в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». За положеннями документу, мобілізація – це комплекс заходів,

здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано. Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій. Часткова мобілізація може проводитися в окремих місцевостях держави, а також стосуватися певної частини національної економіки, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій. Рішення про проведення відкритої мобілізації має бути негайно оголошене через медіа. Рішення про проведення прихованої мобілізації доводиться до органів державної влади, інших державних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій по закритих каналах оповіщення в порядку, який визначається Президентом України [177].

Із мобілізацією безпосередньо пов'язано зміст такого комплексного явища, як мобілізаційна підготовка. За статтею 1 Закону це комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної

служби транспорту, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період [177].

В тлумачних словниках термін «мобілізація» розкрито наступним чином: 1) призов військовозобов'язаних на службу в діючу армію у зв'язку із запровадженням воєнного стану; 2) залучення кого-небудь для виконання якогось важливого завдання, масового заходу; 3) переведення всіх галузей народного господарства на військовий стан; 4) приведення чого-небудь до активного стану, що забезпечує виконання якогось важливого завдання, масового заходу; 5) підготовка армії до військових дій, тобто поповнення складу людей, коней, збір у одне місце, забезпечення обозом, провіантом тощо; переведення армії з мирного стану в стан повної готовності до участі у військових діях; переведення будь-якої галузі народного господарства на роботу для цілей війни [207; 219].

Науковці, які займались активним дослідженням та аналізом наведеного поняття наголошують, що в різні історичні епохи об'єм та зміст мобілізації, способи її проведення мали свої особливості. У рабовласницьких та феодальних державах перед початком війни проводився набір людських ресурсів різних верств в армію та на флот, збільшувалась кількість військ, кінного складу, налагоджувалось виробництво зброї та спорядження, підвищувались податки, збирались різноманітні матеріальні засоби для військових потреб. У сучасному розумінні мобілізація в більшості держав почала застосовуватися зі створенням масових армій, які комплектувалися на основі військової повинності. Прагнення до можливого збільшення чисельності військ на воєнний час призвело до необхідності накопичення в мирний час великих контингентів та військово-навчених резервів. Армії мирного часу фактично стали школами, через які проходила більша частина чоловічого населення, базою для розвертання сил, які виставлялися під час

війни. Родоначальником поняття мобілізації є Карл Клаузевіц, німецький військовий теоретик та історик, прусський генерал. У його трактаті «Про війну» мобілізація та застосування сил – найважливіші фактори, які визначають результат війни. Завдяки його роботам Німеччина перша зайнялася мобілізацією економіки (Перша світова війна) [197, с.203].

На сьогоднішній день, попри існування нормативного підходу, вироблено окремі авторські точки зору щодо змісту та значення мобілізації. Так, Д.В. Талалай пише, що під мобілізацією слід розуміти комплекс загальнодержавних заходів, які здійснюються уповноваженим суб'єктами у відповідності до чинного законодавства з метою планомірного та всебічного забезпеченого переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, не залежно від форми власності, на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, перелік, яких визначений законом, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу, для вирішення завдань, викликаних потребами усунення внутрішніх та зовнішніх загроз [219, с.866]. На думку Є.В. Курінного мобілізація – це обмежена у часі оперативна, максимально швидка концентрація мобілізаційного контингенту та економічного базису країни перед або одразу ж після входження в умови дії особливого періоду [113, с.132]. У свою чергу, інші науковці, зокрема, П.Б. Волотівський, визначають це поняття як функцію управління, що базується на системі принципів, котрі тісно пов'язані з загальними принципами управління [40]. На думку О.М. Романової, мобілізація – це основний елемент оборонної системи країни, що полягає у необхідності утримання у невоєнний час такої кількості військовослужбовців, яка б могла зупинити збройну агресію чи початок повномасштабного вторгнення [195; 8787, с.183-184].

Аналіз законодавчих та науково-теоретичних підходів до тлумачення поняття «мобілізація» показує певну конфронтацію між офіційною та доктринальною площиною, адже досить в багатьох випадках вчені не підтримують законодавчу дефініцію, звертаючись в своїх наукових пошуках до інших особливостей категорії. Проте, систематизація існуючого матеріалу та відомостей з приводу даного питання дають можливість виділити ключові, змістоутворюючі ознаки мобілізації, які у тому числі визначають її об'єктом адміністративно-правового регулювання.

Так, проведення мобілізації зумовлює дію на території держави спеціального правового режиму – особливого періоду. Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначається, що це особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій. Згідно до статті 4 Закону він настає з моменту оголошення мобілізації (крім цільової) [177].

Відповідно до тієї ж статті іншою умовою настання особливого періоду на території держави є введення воєнного стану. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає останній, як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та

органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [184].

Наступне на що варто звернути увагу при розкритті змісту мобілізації – це її суворо публічно-правовий характер. Дана права категорія цілком знаходиться в сфері відання органів публічного управління, які повністю забезпечують її впровадження, проведення, підтримку і таке інше. Законодавство передбачає розподіл повноважень та функцій в даній сфері між широким колом представників, як вищого керівництва держави, так і місцевої влади [177].

Адміністративно-правова характеристика мобілізації також обумовлена фінансуванням даного явища з видатків державного та муніципальних бюджетів [177]. В даному випадку варто відмітити, що бюджет, згідно до положень Бюджетного кодексу України (далі – БК) – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Його формування відбувається за встановленими БК стадіями, що включають в себе: 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них; 2) складання проектів бюджетів; 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього. На всіх стадіях

бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами) [25].

Таким чином, фінансування мобілізаційних процесів є контрольованим процесом та передбачає використання бюджетних, державних або муніципальних коштів, призначення яких має бути обґрунтованим та нормативно орієнтованим. Наднормове фінансування мобілізації можливе за рахунок додаткових і спеціальних адміністративних заходів, виражених в спільних діях суб'єктів адміністративних правовідносин.

Важливо наголосити на тому, що ефективність мобілізації забезпечується широким переліком інструментів державного примусу. Як зауважує Д.Л. Василенко, державний примус – це вид соціального примусу; виникає тільки з переходом людства до державного стану; здійснюється апаратом публічної влади, наявність якого є необхідною ознакою будь-якої держави; у тоталітарній або авторитарній, антидемократичній державі являє волю осіб, що наділені владою, найчастіше перетворюючи у свавілля, не засноване на праві. У правовій, демократичній державі, примус, що виходить від неї, виражає волю більшості членів суспільства і заснований на праві, що виключає свавілля з боку держави; заходи державного примусу, з одного боку, обмежують права і свободи людини і громадянина, права і законні інтереси юридичних осіб, а з іншого боку, спрямовані на захист цих прав, свобод і законних інтересів; заходи державного примусу – це крайні, змушені заходи впливу з боку держави, її органів і посадових осіб [27, с.8]. В.В. Галуцько зазначає, що державний примус – це метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, що допускають протиправні вчинки. Цей інститут проявляється у застосуванні встановлених правовими нормами заходів впливу морального, майнового, фізичного та іншого характеру, які

мають на меті попередження правопорушень, покарання та виховання правопорушників і застосовуються незалежно від волі та бажання правозобов'язаних суб'єктів [43, с.110]. За переконанням В.Б. Авер'янова, державний примус – це застосування до певних осіб спеціальних заходів впливу з метою спонукати, змусити їх виконувати вимоги правових норм. Державний примус врегульовано нормами різних галузей права і в нашій державі він виступає у формі судового та адміністративного (позасудового) примусу [3, с.412; 188, с.114].

Отже, державний примус – це владний, односторонній, вольовий вплив на фізичних та юридичних осіб незалежно від їх волі та інтересів, за рахунок якого забезпечується дотримання ними вимог законодавства України та який допускає застосування відповідних мір юридичної відповідальності. В рамках мобілізації застосовується широкий спектр державно-примусових інструментів, а саме: військово-транспортний обов'язок, адміністративне затримання та доставлення порушників законодавства в сфері мобілізації, тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами, штрафні санкції щодо юридичних осіб і таке інше [177].

Підводячи підсумки, можемо дійти до висновку, що мобілізація – це особлива юридична конструкція, яка передбачає: об'ємну та широку державну діяльність організаційного змісту; виникнення, зміну та припинення численних суспільно-правових відносин між різними суб'єктами, зокрема, публічного управління; систему державних заходів, у тому числі примусового характеру, які застосовуються в спеціальному порядку в особливий період. Перелічене дає підстави говорити про те, що сутність категорії мобілізація в розрізі піднятої у роботі проблематики розкривається у трьох ключових аспектах: а) мобілізація, як напрямок державної політики – це діяльність спеціально уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування щодо організації умов та забезпечення дієвого виконання мобілізаційних, мобілізаційно-підготовчих

та інших заходів, пов'язаних із підготовкою держави і суспільства до функціонування в особливий період; б) мобілізація, як адміністративно-правовий інститут – система адміністративних правовідносин, які виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування та громадянами України з питань формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, проведення мобілізаційних процедур, мобілізаційної підготовки, притягнення порушників законодавства про мобілізацію до юридичної відповідальності і таке інше; в) мобілізація, як комплекс спеціальних адміністративно-правових, організаційно-управлінських, фінансово-розпорядчих та інших заходів, передбачених Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», які реалізуються з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту - на організацію і штатну структуру воєнного часу [246].

Отже, категорія «мобілізація» має державно-владний характер, та невід'ємно пов'язана із широкою діяльністю публічної адміністрації й можливістю застосування нею заходів державного примусу, що підтверджує необхідність сприйняття досліджуваного явища саме як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

1.2. Поняття та особливості формування державної політики у сфері мобілізації.

Категорія мобілізації переплітає в собі велику кількість різноманітних адміністративно-правових процесів безпосередньо пов'язаних, як із організаційно-координаційною роботою публічного апарату, так і

контрольною, правоохоронною, бюджетоутворюючою тощо. Вірне та ефективно направлення такої діяльності можливе лише за рахунок правильного поставлення цілей та чіткого розподілу ролей між уповноваженими суб'єктами. Подібна модель має назву «державна політика», а її формування та здійснення в сфері мобілізації має свої особливості.

Почнемо із аналізу змісту і сутності державної політики у сфері мобілізації, а також встановлення його відмінностей від суміжних явищ. Етимологічно поняття «політика», походить від давньогрецького слова «polis» (місто – держава) та його похідних: «politike» (мистецтво керувати державою), «politeia» (конституція), «polites» (громадяни), «politica» (державний діяч) [158, с.7]. За Великим тлумачним словником сучасної української мови політика – це: 1) загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії; 2) напрямок діяльності держави або політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період; 3) події та питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя; 4) користування правом сильного у відносинах однієї держави з іншими; 5) лінія поведінки в чому-небудь, певне ставлення до кого-, чого-небудь; 6) хитрий, ухильний спосіб дій, спрямований на досягнення певної мети; 7) революційна або підривна діяльність, участь в антиурядових виступах [31, с.1035].

Варто звернути увагу на те, що зміст даного поняття пройшов досить значний історичний шлях. Слово «політика» як науковий термін відоме завдяки праці давньогрецького філософа Арістотеля. Політикою тоді називалось все, що стосувалось міста-держави: державні й суспільні справи, мистецтво управління суспільством і таке інше. Сама ж політика як певний вид людської діяльності з'явилась значно раніше. В цьому контексті можна стверджувати, що політика існувала не завжди, а зароджується із виникненням держави й існує разом із нею. Історично феномен політики

розвивається водночас із соціумом. На ранніх етапах розвитку суспільство не знало іншої соціальної диференціації, окрім статевовікової та сімейно – родинної. Відсутнім було і протиставлення соціальних інтересів, оскільки переважав спільний інтерес, який полягав у тому, щоб вижити в боротьбі за існування зі стихійними силами природи. Із часом поступове ускладнення матеріального виробництва, наростання соціальної мобільності, культурний прогрес та інші чинники сприяли посиленню класової, етнічної, виробничо– професійної, територіальної, релігійної диференціації суспільства. Унаслідок цих об'єктивних процесів сформувались специфічні інтереси різноманітних соціальних спільнот, між якими стали виникати конфлікти. За цих умов механізми розподілу й обміну продуктів виробництва, якими були звичаї і традиції, догмати релігійної віри та інші регулятори людських відносин, виявились нездатними ефективно регулювати наявні суперечності, погоджувати інтереси, субординувати їх певним чином і знаходити спільний інтерес. У суспільстві виникла потреба в утворенні соціальної сили, здатної реалізувати багатоманітні соціальні інтереси і забезпечити цілісність самого суспільства. Соціальне призначення політики, отже, полягає в узгодженні багатоманітних інтересів і потреб людей, їх різноманітних спільнот і забезпеченні таким чином цілісності суспільства [137, с.6-7].

Саме соціальний фактор є домінуючим у сучасних трактування змісту категорії «політика». Як пише В.С. Бліхар: «Політика є багатоманітним суспільним явищем: однією зі сфер суспільного життя; особливим видом суспільних відносин, передусім великих соціальних груп, пов'язаних із реалізацією влади в суспільстві; засобом узгодження соціальних інтересів; боротьбою за оволодіння державною владою та участю у її здійсненні; організацією та функціонуванням держави в її політичній системі в цілому. Політика це: участь в справах держави, визначення форм, завдань, змісту її діяльності; діяльність у сфері відносин між класами, націями, партіями і державами; сукупністю подій або питань державного, суспільного життя;

характеристикою дій, направлених на досягнення певної мети у відносинах людей між собою. У широкому сенсі політика ототожнюється зі всією соціальною дійсністю. У вузькому сенсі під політикою розуміються відношення між великими соціальними групами людей з приводу реалізації своїх політичних інтересів» [158, с.7-8]. Згідно із тлумаченням О.Л. Валевського політика спрямована на людину, в остаточному підсумку має відповідати одній меті – регламентувати її дії таким чином, щоб вони задовольняли певним інтересам. Ці інтереси, якщо спробувати визначити їхню суперечливу спрямованість умовною сумарною величиною, відповідають уявленням творців політики про доцільність. Науковець резюмує, що політика по своїй суті є системою дій, спрямованих на досягнення певної, суспільно-важливої мети [26, с.17].

В.П. Андрущенко та М.І. Горлач пишуть: політика – це сфера відносин значних груп людей, різних історично створених спільностей, що спрямована на завоювання, утримання і використання державної влади; одна з форм суспільної свідомості. У політиці сконцентровані потреби та інтереси різних історично створених спільностей, їх політичних організацій, відображується держаний та суспільний устрій, соціально-економічна структура, духовне життя суспільства [215, с.281; 61, с.103]. Т.В. Гончарук, М.І. Гурик, І.С. Дмитрів, О.М. Рудакевич, В.Я. Томахів, Д.М. Шеремета тлумачать політику у декількох значеннях: 1) системному – політика визначена як цілісний, саморегульований механізм, який перебуває в безперервній взаємодії з середовищем через вхід (вимоги громадян) і вихід (прийняття рішення); 2) діяльнісному – політика розглядається як циклічний процес, що має послідовні етапи: визначення мети діяльності, прийняття рішень, організація мас і мобілізація ресурсів на їхнє здійснення; 3) соціологічному – з'ясовується соціальна зумовленість політичних явищ, зокрема, їх вплив на політичну систему економічних відносин, соціальні структури, ідеологію та культуру [157, с.16-17].

Зважаючи на загальні підходи до визначення терміну «політика» можна вказати: дане поняття описує цілеспрямований, систематизований напрям діяльності людини або суспільної групи (прошарку населення, етносу, народності і таке інше) із досягнення індивідуальних або спільних інтересів та заздальгідь визначеної мети.

Незважаючи на відносну єдність вихідного поняття, зміст державної політики викликає численні дискусії серед науковців. Усі існуючі трактування можна умовно поділити на декілька груп. Представниками першою обстоюють широку позицію щодо тлумачення терміну. Наприклад, А.В. Перепелиця доводить: державна політика – це оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і переважаючих суб'єктивних суджень про свої інтереси в ньому. На його думку, в основі політики лежить, передусім, соціальна діяльність спрямована головним чином на досягнення, утримання, зміцнення і реалізацію влади. Її головними цілями виступає забезпечення раціонального та ефективного використання наявного ресурсного, виробничого, трудового та інтелектуального потенціалу країни; активізація праці, що виходить безпосередньо на інтереси людини і має реальний вплив на якість і рівень задоволення людських потреб; мобілізація економіки для досягнення відповідних показників; здійснення взаємопов'язаних державних заходів в окремих сферах і таке інше [153, с.36].

О.В. Лаврук зробив висновок, що державна політика – це один з із важливих компонентів життєдіяльності суспільства, оскільки її заходи спрямовуються на поліпшення рівня проживання громадян та гарантування соціальної стабільності країни і її регіонів. Усе це спонукає вітчизняних науковців постійно розглядати теоретико-методологічні аспекти (державний процес, інститути, інструменти, моделі, формування і аналіз здійснення державної політики, її зміст і концептуальні критерії) цієї проблематики та висловлювати своє бачення щодо розуміння й визначення державної політики. Однак у наукових дослідженнях державної політики не варто

надавати пріоритети лише методам і важелям її управлінського впливу на соціально-економічні і політичні процеси, але й акцентувати увагу на планування, організацію і моніторинг функцій кожного її елементу. «Таким чином, державна політика повинна мати комплексний характер щодо функціонального спрямування на розв'язування взаємопов'язаних політичних і соціально-економічних проблем, своєчасно реагувати на трансформаційні зміни, котрі відбуваються в державі й суспільстві, завжди бути ефективною (оптимальний розподіл владних повноважень між державними органами й організаціями, структурована якість державно-управлінських рішень, цілеспрямованість завдань і заходів), результативною і сприйнятливою для населення», - пише автор [116, с.261].

В.І. Андріяш констатує: «Державна політика є важливим компонентом життєдіяльності суспільства, маючи велику кількість вимірів і характеристик, вона формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого державного управління, тому що спрямована на поліпшенні якості життя громадян та гарантування соціальної стабільності» [7]. О.Г. Пужкал та О.В. Гомоляко пропонують розглядати державну (публічну) політику у наступних інтерпретаціях: 1) публічна політика – як транспарентний процес прийняття політичних, політико-управлінських рішень, де ступінь публічності визначається наявністю каналів доступу заінтересованих груп до цього процесу; 2) публічна політика – як цілеспрямований вплив, який здійснюють структури публічної влади. Таке значення публічної політики найчастіше вживається в контексті реалізації публічного управління; 3) публічна політика – як програма, що містить стратегії розвитку держави. Вживається тоді, коли йдеться про галузеву політику (у сфері охорони здоров'я, освіти, промислова політика тощо); 4) публічна політика — як механізм підтримки публічного порядку [191, с.108-109].

І.О. Кресіна зауважила про те, що державна політика являє собою систему цілеспрямованих заходів, які ставлять за мету розв'язання тих чи

інших суспільних проблеми, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни. В процесі формування державної політики першочергову роль відіграє не сама держава, а суспільство, різноманітні суспільні проблеми, інтереси, цінності, пріоритети тощо, а їх зв'язок виражається через процес легітимності, що особливо активно виражається в наш час. У зв'язку з фундаментальним переглядом ролі та завдань держави щодо суспільства, коли держава розглядається не як самодостатній інститут панування, а як засіб обслуговування суспільних інтересів, державна політика вже не може оцінюватись виключно через критерій легальності, адже відомо, що інколи закони можуть бути не правовими [107, с.35].

Прихильники вузького підходу ототожнюють зміст державної політики із діяльністю держави та державних інституцій. Наприклад, В.Д. Бакуменко та П.І. Надолішній визначають державну політику, як напрям діяльності держави щодо визначення та досягнення соціально значущих цілей розвитку суспільства чи його окремих сфер [9, с.35]. В.Є. Романов, О.М. Рудік, Т.М. Брус, вважають, що державна політика – це відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність уряду стосовно певної проблеми або предмета розгляду, яка здійснюється ним безпосередньо або опосередковано через уповноважених агентів і впливає на життя суспільства [194, с.12; 7]. За О.О. Даниляком державна політика – це напрям дій або утримання від них, обрані органами державної влади для вирішення певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем [55, с.134]. В тлумаченні А. Колодія державна політика є свідомою діяльністю владних структур та органів державного управління різних рівнів, спрямованою на регулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності і розвитку відповідно до визначених цілей. Це спосіб суспільного врядування, що передбачає розробку і здійснення політичних програм економічного, соціально-культурного і політичного розвитку [159, с.503; 91, с.17].

Багато сучасних визначень державної політик формуються вченими з огляду на сферу де політика реалізується. Наприклад, В.В. Сокурєнко дійшов в дисертації висновку, що державна воєнна політика – це невід’ємний елемент державної політики у сфері оборони, головною метою якої є підтримання міжнародної безпеки, запобігання локалізації та вирішення воєнних конфліктів, створення благополучних умов для підготовки та організації військового захисту національних інтересів держави, захисту цілісності національних кордонів України, вирішення внутрішніх конфліктів та внутрішньої агресії [209, с.25]. В.Ю. Крук визначає державну екологічну політику, як стратегічну лінію поведінки держави у сфері екологічно безпечного розвитку країни. «Йдеться не тільки про формулювання цілей, конкретних дій щодо їх досягнення, а й про встановлення «правил гри» у відносинах між державою та іншими суб’єктами екологічної політики, які, з одного боку, регламентували б вплив держави на екологічні процеси, що відбуваються на регіональному рівні, а з іншого – визначали норми поведінки інших суб’єктів екологічних відносин. Суб’єктом реалізації державної екологічної політики є держава, її органи, а у регіональній екологічній політиці відведений рівний статус усім без винятку «гравцям» даної сфери діяльності», – пише науковець [110, с.7]. П.В. Пашко доведено, що державна митна політика – це система цілей, принципів, функцій, напрямів, засобів і механізмів діяльності держави у сфері митних економічних відносин, а цілі митної політики – забезпечення національних митних інтересів держави та їх безпеки [151, с.15].

На законодавчому рівні визначення поняття державної політики зустрічається у декількох нормативно-правових актах. Наприклад, в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» прописується, що державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також

адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [167].

Згідно із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від однойменна політика є діяльністю із подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [181].

Дослідження різноманітних позицій дає підстави виділити наступні особливі аспекти державної політики, які найбільш повно розкривають зміст даної категорії: по-перше, вона є цілеспрямованим курсом, або напрямом діяльності держави із вирішення національно-важливих завдань та цілей, які задовольняють інтереси суспільства, відповідають функціоналу держави та публічних органів, впливають на якість та закономірності життя людей; по-друге, державна політика виражена у системі особливих, комплексних, складних та масштабних операцій і заходів економічного, юридичного, управлінського, правоохоронного, фіскального та іншого характеру; по-третє, державна політика реалізується органами державної влади, які законодавством України наділено відповідними повноваженнями за рахунок фінансових та інших ресурсів держави. В окремих випадках в процесі здійснення державної політики можуть приймати участь органи місцевого самоврядування, яким делегуються деякі функції і повноваження державних органів; по-четверте, державна політика має власну правову конструкцію та підґрунтя; її формування та здійснення відбувається за встановленими

правовими принципами, на підставі широкої нормативної складової; по-п'яте, державна політика має власний та структурований адміністративно-правовий механізм формування та реалізації [242].

Таким чином, державна політика у сфері мобілізації представляє собою цілеспрямований, законодавчо обґрунтований та регламентований напрям комплексної діяльності держави в особі уповноважених органів влади та, в окремих випадках, місцевого самоврядування із реалізації заходів правового, фінансово-економічного, організаційно-управлінського, контрольно-наглядового та іншого характеру направлених на створення умов та безпосередню реалізацію мобілізаційної підготовки та мобілізації на території України [242].

Державна політика в сфері мобілізації відрізняється багатьма особливостями пов'язаними із її формуванням, наприклад, широкою комплексністю та багатоаспектністю. Незважаючи на свою адміністративну обрамленість така політика має в рівній мірі враховувати та задовольняти державні та приватні інтереси. Так, державні інтереси – це визнані державою інтереси, наділені ознаками структурності, об'єктивності, публічності, що засновані на об'єктивних загальносуспільних потребах та охоплюють державно-правові засоби реалізації цих потреб. Наведені підходи до тлумачення державних інтересів як правового явища повинні стати основою для подальшого удосконалення державно-правового механізму. Їм характерна низка спеціальних ознак, а саме: по-перше, вони встановлюються нормами Конституції або нормами інших правових актів; по-друге, в основі державних інтересів завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм; по-третє, такі потреби спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону земель, захист прав усіх суб'єктів права власності тощо. Цим інтереси держави відрізняються від

інтересів інших учасників суспільних відносин. Реалізація й захист цих інтересів об'єктивно необхідні з погляду функціонування держави, виконання нею своїх завдань, розвитку суспільства. Для реалізації й захисту інтересів держави в суспільних відносинах застосовуються державно-владні правові засоби. Застосування цих правових засобів повинне ґрунтуватись на коректному науково-теоретичному розумінні категорії державних інтересів. Це має бути враховано органами державної влади на усіх рівнях реалізації та захисту державних інтересів – у законодавчій, адміністративній, судовій діяльності [112, с.18]. В свою чергу, приватні інтереси – це інтереси громадян та юридичних осіб, які реалізують свої права та виконують покладені на них законодавством обов'язки в окремих сферах національного життя та економіки. Приватний інтерес виходить із суб'єктивних міркувань, переконань та цілей діяльності окремо взятих осіб і націлений на забезпечення їх особистих потреб. Приватний інтерес завжди більш вузький та стосується обмеженого кола питань [81, с.113-114].

Так, формування державної політики в сфері мобілізації у першу чергу, спрямовується на подолання викликів та негативних явищ особливого періоду, зміцнення обороноздатності та готовності держави до функціонування в критичних умовах. Водночас, заходи, які проводяться в рамках даного курсу роботи країни не можуть повністю нехтувати інтересами та цінностями суспільства, тотально обмежувати його в правах та можливостях. Досить яскраво цей момент можна простежити у реалізації військово-транспортного обов'язку, який передбачає залучення транспортних засобів підприємств, установ та організацій для реалізації державних цілей. Використання цього обмеження не повинно паралізувати роботу підприємств, установ та організацій, перешкоджати бізнесу у наповненні бюджету та підтримки національної економіки, адже в такому разі мобілізація не буде мати реального сенсу та зашкодить державі, яка може стати економічно слабкішою.

Наступним особливістю пов'язана із нормативно-правовим забезпеченням державної політики в сфері мобілізації. Відмітимо, нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну норму права. До нормативно-правових актів належать закони і підзаконні акти (укази і розпорядження глави держави, постанови уряду, акти центральних органів виконавчої влади та інші). Він відображає волю уповноваженого суб'єкта права, є обов'язковим для виконання, має документальну форму закріплення, забезпечується у виконанні державою, у тому числі примусовими засобами. Саме нормативно-правовий акт є одним із найбільш досконалих джерел права, адже дозволяє державі оперативно реагувати на зміни у характері суспільних відносин шляхом прийняття правових норм, забезпечувати нормативно-правові акти ефективним державно-правовим механізмом з його реалізації. Нормативно-правовий акт регулює переважну більшість суспільних відносин в Україні, створює певні зручності для застосування норм права, їх тлумачення, а також широкі можливості для обліку та систематизації нормативних приписів. Сукупність нормативно-правових актів є зовнішньою формою виразу національного права в гуманітарній сфері та складають основу правового регулювання (забезпечення), що розуміється як один із основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави [Error! Reference source not found., с.41, 192; 200].

Звідси, нормативно-правове забезпечення державної політики в сфері мобілізації найбільш доцільно тлумачити як систему норм права, закріплених в положеннях нормативно-правових актів, а саме, законах, підзаконних та інших юридичних документах, які визначають мету державної політики, а також її завдання, суб'єктний склад, механізм реалізації та інші практично-правові питання. При формуванні державної політики повинна бути

приділена значна увага створенню широкої, чіткої та зрозумілої нормативно-правової основи всіх мобілізаційних процесів та процедур організації умов для проведення останніх. Важливо побудувати сферу, в якій норми права покривають та обґрунтовують зміст діяльності, повноваження всіх, без виключення, суб'єктів формування і реалізації державної політики. Завдяки цьому досягатиметься законність мобілізації та мінімізуватимуться ризики порушення прав та свобод людини і громадянина. На виконання законів повинна бути створена логічна система підзаконних, уточнюючих документів, а в своєму загальному переліку вони мають відповідати Конституції України та міжнародним стандартам.

Варто також звернути увагу на те, що в контексті формування державної політики в сфері мобілізації важливого значення набуває інформаційна робота, яка реалізується за двома напрямками: 1) інформування та доведення до суспільства змісту, значення мобілізації та обов'язків фізичних та юридичних осіб в контексті її проведення; 2) підтримка безпечного, достовірного інформаційного поля навколо заходів і методів мобілізації. В першому випадку йде мова про важливість роз'яснення населенню країни необхідності проведення мобілізаційних процесів, правильності їх здійснення, цінності, а також юридичної ролі в них кожного окремого громадянина. Ефективне інформування сприятиме сумлінному виконанню фізичними та юридичними особами своїх обов'язків у зазначеній сфері та суттєвому скороченню необхідності застосування заходів примусу. З іншого боку, мобілізація є сферою, яку можуть використовувати для поширення серед населення деструктивної, антидержавної інформації, направленої на порушення мобілізаційного процесу та послаблення національної безпеки в цілому. Тому, формування державної політики в даній сфері включає в себе забезпечення та підтримку інформаційної безпеки.

Крім вище визначеного, державна політика в сфері мобілізації повинна формуватися з огляду на мобілізаційний план та мобілізаційні потужності. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає, що мобілізаційний план – це сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення заходів щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, системи забезпечення життєдіяльності населення на функціонування в умовах особливого періоду. В свою чергу, мобілізаційні потужності визначено, як виробничі потужності підприємств, установ і організацій, які створюються в мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. Мобілізаційні потужності не підлягають приватизації, у тому числі в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Рішення щодо передачі мобілізаційних потужностей іншим підприємствам, установам і організаціям приймаються органами виконавчої влади, іншими державними органами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [177].

Формування державної політики з огляду на два вказані фактори забезпечить правильний та ефективний розподіл людських, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, а також максимальну готовність до подолання негативних аспектів особливого періоду, у тому числі, збройної агресії іншої держави.

Отже, можна резюмувати, що державна політика в сфері мобілізації є досить нетиповим курсом діяльності публічної адміністрації, формування якого передбачає знаходження балансу між державними та приватними інтересами в умовах ризиків національній безпеці, створення та розгортання широкої нормативно-правової бази, врахування інформаційної безпеки, мобілізаційного плану, потужностей, а також необхідність широкого

інформування суспільства про заходи та порядок мобілізації. Складність такої політики полягає в тому, що вона має одночасно забезпечувати обороноздатність держави, національну безпеку та підтримку стабільного функціонування головних інституцій влади, правового поля і максимально стабільний рівень суспільного життя.

1.3. Принципи, завдання та правове підґрунтя формування державної політики у сфері мобілізації.

Важливою умовою для ефективного формування державної політики в сфері мобілізації є наявність її довершеної концептуально-правової основи. Остання показує засади на яких зазначений курс діяльності публічного апарату ґрунтується, а також його орієнтованість на досягнення конкретних результатів. Ключовими параметрами тут є принципи, завдання та правове підґрунтя, які дають розуміння про те, яким ідеями державна політика скерована, досягненню яких завдань націлена, нормами яких нормативно-правових документів визначена.

Звернемося до завдань державної політики в сфері мобілізації. Слово завдання означає наперед визначений, запланований обсяг роботи, справа; настанову, розпорядження, доручення; мету, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [32, с.284; 122, с.84]. Отже, це цілі відповідної державної політики, досягненню яких спрямовано її формування та реалізація. При цьому в законодавчих джерелах та в науковій літературі на сьогодні відсутнє визначення та перелік цілей у досліджуваній царині. Складність їх виділення полягає у глибокій індивідуальності та тісному зв'язку зі змістом державної політики та особливостями її формування.

Наприклад, Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»

визначає, що завданнями курсу державної діяльності є: 1) формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді: активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості; патріотизму; поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави; 2) формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою належність до української нації, а також у закордонних українців; 3) забезпечення розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України; 4) усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній, освітній, культурній сферах України; 5) активізація діяльності інститутів громадянського суспільства для досягнення цілей державної політики в зазначеній сфері; 6) поширення інформації про ветеранів війни, формування у суспільстві традицій вшанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни; 7) формування готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України [181].

Завданнями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки Постановою ВРУ від 05.03.1998 №188/98-ВР, зокрема, визначено: запобігання збільшенню рівня забруднення та виснаженню природних об'єктів; розроблення та впровадження передових маловідходних та безвідходних ресурсозберігаючих технологій; комплексне очищення газових викидів і стічних вод з одночасною утилізацією вилучених продуктів та подальшою переробкою їх; проведення науково-технічних робіт, спрямованих на зниження аварійних ситуацій та їх запобігання на підприємствах галузі; розробити єдині екологічні нормативи різних чинників

негативного впливу на довкілля, зокрема нормативи гранично допустимих скидів і викидів радіоактивних речовин; організувати різні рівні моніторингу довкілля (локальний, регіональний, національний) з метою вивчення і типізації екологічного стану в Україні та створення бази даних, що дасть можливість проводити аналіз та прогнозу оцінку стану довкілля; впровадження нових технологій збирання побутового сміття і селективного відбору цінних компонентів, а також промислових технологій його утилізації на обладнанні вітчизняного виробництва тощо [182].

Державна політика щодо осіб з інвалідністю згідно до статей Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у реалізації наступних завдань: 1) виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; 2) охороні здоров'я; 3) соціальному захисті; 4) забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю; 5) наданні пристосованого житла; 6) сприянні громадській діяльності [180].

Повну залежність завдань державної політики від сфери її реалізації також констатують науковці. Наприклад, К. Фомічов розбираючись із змістом державної політики забезпечення прав осіб з інвалідністю довів, що ключовими цілями в даному випадку виступатимуть: адаптація житла та місцевої інфраструктури до потреб таких осіб; модернізація навчальної сфери з метою задоволення потреб ринку праці та забезпечення можливостей навчання впродовж життя; створення гарантій захисту своїх прав; розробка

та реалізація спеціалізованих програм соціальної інтеграції інституційних груп; викорінення соціальної ізоляції осіб з інвалідністю, через інноваційні моделі співпраці з громадськими організаціями [230, с.75].

Завдання державної політики у сфері протидії кіберзлочинності на думку А.С. Діденко полягають в: 1) створенні ефективного і зручного контакт-центру для повідомлень про випадки кіберзлочинів та шахрайства у кіберпросторі, підвищенні оперативності реагування на кіберзлочини правоохоронних органів, зокрема їх регіональними підрозділами; 2) вдосконаленні процесуальних механізмів щодо збирання доказів в електронній формі, що стосуються злочину, вдосконаленні класифікації, методів, засобів і технологій ідентифікації та фіксації кіберзлочинів, проведенні експертних досліджень; 3) врегулюванні питання можливості термінового здійснення процесуальних дій у режимі реального часу із застосуванням електронних документів та електронного цифрового підпису; 4) упровадженні схеми (протоколу) координації правоохоронних органів щодо боротьби з кіберзлочинністю; 5) підготовці суддів (слідчих суддів), слідчих та прокурорів для роботи з доказами, що стосуються злочину, отриманими в електронній формі, з урахуванням особливостей кіберзлочинів тощо [59, с.56].

Отже, враховуючи проаналізовані положення законодавства України та наукові підходи, вважаємо правильним виділити наступний перелік завдань формування державної політики в сфері мобілізації:

- забезпечення високого та актуального рівня національної безпеки і обороноздатності держави в умовах сучасних воєнних, економіко-політичних, інформаційних та інших викликів, ризиків, що становлять загрозу національним інтересам, а також суверенітету;
- забезпечення готовності національної економіки, органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та

організацій, населення країни до реалізації заходів мобілізації у разі настання особливого періоду;

- формування умов та гарантій переведення економіки, правової системи, публічного та приватного секторів до стану функціонування в умовах особливого періоду, у тому числі під час війни та дії правового режиму воєнного стану;

- створення належного та корисного інформаційного поля в державі, яке забезпечить формування правильного уявлення у населення держави про мобілізацію і передбачені нею заходи;

- організація взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій всіх форм власності, окремих громадян із розгортання та проведення мобілізаційних заходів під час особливого періоду;

- захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб в рамках дії мобілізаційних обмежень, примусових заходів адміністративного впливу, а також будь-яких інших правовідносин пов'язаних із проведенням мобілізації та мобілізаційної підготовки;

- побудова та розвиток правового регулювання, організації мобілізації та мобілізаційної підготовки на території України та областей.

Не менш важливе значення відіграють принципи формування державної політики в сфері мобілізації, що є відправними початками. Загальноприйнятим еквівалентом слів «основа», «початок», «першоджерело» є слово «принцип», котре отримало свою назву від латинського «*principium*», що буквально і перекладається як те, з чого все починається. Сучасне словникове значення терміну «принцип» розкриває його, як основне, найзагальніше, вихідне положення, засіб, правило, яке визначає природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості; основне, вихідне положення якоїсь теорії, вчення, науки, світосприйняття [94, с.693]. З філософської точки зору категорія «принцип»

розуміється у двох значеннях: 1) як підстава, з якої слід виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи практичній діяльності; 2) як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності. Тобто у другому значенні принцип є синонімом життєвої позиції, переконання індивіда; це нормативно-регулятивний компонент світогляду людини [218, с.309; 160, с.48].

Правова наука трансформує термін у принцип права, щодо якого існує загальноприйнята дефініція: основна засада, вихідна ідея, що характеризується універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи міжнародного і внутрішнього права, державної, громадської, політичної організації і таке інше [241, с.110–111].

Натомість, за А.М. Колодієм, принципи права є об'єктивно зумовленими історичними категоріями, які впливають із закономірностей суспільного життя. Принципи виступають ідейно-політичною категорією, що здійснює ідейний, інформаційно виховний вплив загального характеру. Крім того, А.М. Колодій обґрунтував нормативно-регулятивний характер принципів права, який проявляється у здатності принципів регулювати суспільні відносини з більш високих, абстрактних позицій, ніж правові норми, а також загальнообов'язковість (принципи, зафіксовані у праві, набувають значення загальних правил поведінки, яким властивий загальнообов'язковий державно-владний характер) [93, с. 11-21]. На думку О.Ф. Скакун, принципи права містять у собі світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Вони виражаються у формі незаперечних вимог (позитивних зобов'язань), які пред'являються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів [203, с.240; 190, с.90]. Як пише О.О. Щокіна принципи права – це вихідні засади, які визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Вони вирізняються високим рівнем

узагальнення та абстрагування нормативних приписів [240, с.111]. В.О. Гацелюк в своїй дисертаційній роботі відзначив, що принципи права – це закріплені в праві ідеологічні, політичні та моральні засади (керівні ідеї), що впливають із соціально-економічної природи суспільного ладу, спрямовують регулятивну та охоронну функції права і визначають характер, підстави та обсяг застосування державного примусу та інших засобів впливу, необхідних для успішного розвитку панівних суспільних відносин [47, с.21].

Тож, принципи формування державної політики у сфері мобілізації – це розчинені в праві вихідні, керівні ідеї, базові імперативні засади, які визначають закономірності та особливості правового регулювання суспільних відносин, які виникають при формуванні та реалізації державної політики в сфері мобілізації, а також обсяги державного примусу при виконанні мобілізаційних заходів [246].

Згідно до частини 2 статті 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» даний сектор ґрунтується на таких принципах, як: централізоване керівництво; завчасність; плановість; комплексність і погодженість; персональна відповідальність за виконання заходів щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації; додержання прав підприємств, установ і організацій та громадян; гарантована достатність; наукова обґрунтованість; фінансова забезпеченість [177]. Водночас, формування державної політики в сфері мобілізації є більш широкими та відмінними явищем, яке не може повністю копіювати відповідні правові основи. У зв'язку з цим до переліку його принципів, на нашу думку, варто віднести наступні.

- принцип законності. Етимологічно поняття законності походить від терміну «закон», який має декілька основних значень: 1) встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу; 2) загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки; 3) основні правила в якій-небудь ділянці людської

діяльності, що впливають із самої суті справи; 4) об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; 5) сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення [206]. Поняття «законність» пронизує законодавство України, але не визначається в його положеннях. Найчастіше, його зміст пов'язують із статтею 19 Конституції України (далі – Основний закон, Конституція України) в якій вказано: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [98]. В науковій літературі законність розглядається по-різному. Наприклад, розбираючись із змістом категорії на підставі дослідження законодавства та, зокрема, статей Конституції України, О.Г. Колб дійшов наступного висновку: законність можна вважати режимом суспільно-політичного життя. Це такий стан, відповідно до якого діяльність всіх суб'єктів права ґрунтується на законі, а ідеї права, гуманізму, справедливості, свободи і відповідальності панують над особистими, вузько груповими інтересами. Змістом принципу законності у зв'язку з цим слід вважати таку діяльність уповноважених суб'єктів, при якій в суспільному житті точне виконання законів, реальність і непорушність прав людини визначаються обов'язковим правилом. «У свій час, ще древні мислителі небезпідставно вважали законність ознакою найкращої державної політичної форми, протиставляючи істинно демократичну державу, де панує закон і свобода особи, деспотії, де володарює беззаконня, в якому особлива воля як така, чи воля монарха, чи народу (демократія) мали силу закону чи, точніше, підміняли собою закон», – пише автор [92, с.237]. І.О. Гарна звертається до законності, передусім, як до методу, за допомогою якого здійснюється

правове регулювання та вибудовується система державного управління. Його сутність розкривається вченою через поєднання трьох ознак: 1) органи держави та посадові особи при здійсненні функцій держави, розробляючи чи приймаючи рішення, керуються принципами та вимогами законності; 2) при реалізації прийнятих рішень не виходять за межі своєї компетенції; 3) при здійсненні державного нагляду та контролю за законністю в державному управлінні дотримуються правових процедур, використовують правові заходи та засоби [45, с.135]. На основі семантичного аналізу поняття законності, з використанням категорій «сутність», «форма», «зміст», Л.В. Мелех розглядає категорію у вигляді формули: принцип законності – метод законності – режим законності. За його позицією законність може розглядатися як принцип, метод, режим відповідності правореалізаційної діяльності всіх суб'єктів права положенням Конституції, законам, які не суперечать їй, підзаконним актам та іншим джерелам права. Законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави [126, с.4; 65, с.163].

Отже, поняттям законність, відповідно до різних наукових концепцій, одночасно позначається принцип, режим та метод. На наш погляд, найбільш повно та правильно сприймати цю категорію саме у вигляді принципу, адже в її основі лежить ідея про правовий порядок у державі, згідно до якої всі суб'єкти суспільних відносин керуються в своїй діяльності нормами законодавчих актів та не можуть від них відходити. Це стосується як приватних осіб, так і органів державної влади, місцевого самоврядування

тощо. За рахунок цього створюється належний, загальнонаціональний режим, де кожний суб'єкт існує в рамках правового поля, а його поведінка скеровується та координується правовими методами. Зважаючи на це, законність при формуванні державної політики у сфері мобілізації полягає в тому, що така політика повинна: по-перше, ґрунтуватись виключно на положеннях Конституції, чинного законодавства, а також ратифікованих в установленому порядку міжнародних документів; по-друге, передбачати механізм реалізації який не виходитиме за межі компетенції та повноважень суб'єктів, які займатимуться виконанням її завдань; по-третє, не може містити положень які прямо порушують права і законні інтереси людини і громадянина, обмежують їх, безпідставно звужують [249].

- принцип рівності. На відміну від законності, рівність широко освітлюється в положеннях Основного Закону. Даному принципу присвячено статті 21, 22 та 24 Конституції за якими: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою

материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [98]. Досліджуючи сутність рівності автори оксфордського політичного словника стверджують, що поняття охоплює чотири аспекти: 1) рівна повага в межах певної схеми процесу ухвалення постанов – вимога виявляти рівну повагу до думки кожного; 2) об'єктивне ставлення – вимога однакового розгляду однакових випадків; 3) рівність розподілу – вимога отримання кожним рівної частки певного блага; 4) рівність результату – вимога, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах [102, с.596].

Принцип рівності в тлумаченні О.Ф. Скакун означає рівність усіх перед законом, рівність прав та обов'язків незалежно від національної, релігійної та іншої належності, службового та іншого становища, рівну відповідальність перед законом, рівний захист у суді [204, с.224]. На думку О.В. Петришина, принцип рівності в праві передбачає вимогу поводитися в однакових випадках однаково, а у відмінних – неоднаково, а також забороняє дискримінацію як одне з найочевидніших порушень принципу рівності [221, с.126; 233, с.205].

Принципів рівності з позиції М.А. Бурдоносової має трьохкомпонентну структуру, яка включає в себе: 1) формально-юридичну рівність, що впливає із сутності права як загальної міри свободи та справедливості, встановленої державою таким чином, щоб свобода одного не обмежувала свободи іншого; 2) рівноправ'я, тобто рівність прав та обов'язків, рівні юридичні можливості суб'єктів для участі в соціальному житті; 3) рівний захист перед законом в аспекті реалізації механізмів рівноправ'я [24, с.32].

О.П. Васильченко дійшов висновку: принцип рівності прав і свобод людини і громадянина в Україні – це зумовлений потребами розвитку Української держави і суспільства та визнаний Конституцією України універсальний принцип, який являє собою основоположну, керівну, фундаментальну ідею, що характеризується загальною значущістю, вищою імперативністю й у концентрованому вигляді

визначає формальну рівність прав і свобод людини і громадянина та охоплює, по-перше, застосування єдиного масштабу прав і свобод до всіх осіб, по-друге, виключає привілеї чи обмеження прав і свобод людини і громадянина за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими обставинами; по-третє, рівність прав і свобод людини і громадянина через рівність їх обов'язків; по-четверте, рівність всіх перед законом; по-п'яте, рівність прав і свобод чоловіка і жінки, окреслюючи цим зміст та сутність конституційного права України і виступаючи, таким чином, основним соціальним орієнтиром конституційно-правового регулювання [29, с.18]. Узагальнюючи вищевикладене, можемо констатувати, що принцип рівності – це загально-правова, конституційно закріплена ідея про рівні можливості кожного суб'єкта суспільно-правових відносин реалізовувати свої права та досягати законних інтересів незважаючи на будь-які особистісні чинники. Держава сприяє та гарантує реалізацію цього принципу в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі, за рахунок підтримки окремих верст населення, які, з огляду на об'єктивні причини, обмежені в своїх можливостях. В аспекті формування державної політики у сфері мобілізації принцип рівності дає можливість забезпечити: по-перше, рівність прав і обов'язків громадян в контексті захисту держави та залучення на військову службу; по-друге, соціальну справедливість, коли враховується соціальний стан та умови життя всіх верст населення, у зв'язку із чим проводиться справедлива мобілізація. Крім того, мобілізація повинна гарантувати всім та кожному рівні соціальні гарантії та захист; по-друге, недопущення дискримінації в контексті мобілізаційних процесів за ознаками статі, віку та/або інших суб'єктивних факторів [242].

- принцип гуманізму. Гуманізм – це принцип суспільних відносин, сутність якого полягає у тому, щоб дати людині право на життя, свободу,

вільний розвиток та створенні належних умов для дотримання та забезпечення цих прав [210, с.137]. За визначенням О.В. Чепелюк гуманізм – це моралістична позиція, яка виражає визнання цінності людини як особистості, поваги її достоїнства, прагнення до блага людини як цілі суспільного прогресу. Принцип гуманізму полягає у визнанні цінності людини (однак, не тільки злочинця, а в першу чергу того, хто постраждав від злочину) [234, с.110]. М.В. Громовчук та Д.М. Белов визначають гуманізм як правову категорію, що являє собою світогляд, що розглядає людину як вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Гуманізм виражає ставлення до людини принаймні з двох боків: визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою. Отже гуманізм є певною моральною вимогою до поведінки людей, тобто певною категорією морального усвідомлення людини найвищою соціальною цінністю в державі [52, с.60]. Найбільш широко зміст гуманізму пояснюється у роботі С.Г. Пепеляєва, який пише, що це соціально-філософська категорія, що відображає процес культурно-історичного виявлення соціально-сутнісних сил людини, як самоцінності, котра виражається у взаємоповазі, взаємовизнанні особистої неповторності індивідів, суспільного визнання їх права на життя, свободу волевиявлення, фізичну, моральну, політичну недоторканність, захищених суспільством і його інститутами від втручання зовнішніх сил, що можуть їм перешкоджати. Далі С.Г. Пепеляєв пише, що правовий гуманізм як принцип юриспруденції – це реальний вид гуманізму, закріплений в юридично-правових нормах, що регулюють відносини між людьми, між особою і суспільством, громадянином і державою. Він пов'язаний із системою примусу, покарання, яка має на меті виховання в людині людяного, і захищає моральні якості людини, встановлює права й обов'язки в життєдіяльності людини. Правовий гуманізм спрямований на визначення справедливої міри між волевиявленням і відповідальністю особи за свої вчинки перед суспільством, а також міру співвідношення державних і

громадських інтересів [152, с.11-12]. Таким чином, зміст принципу гуманізму концентрується у людиноцентризмі, тобто, неухильному визнанні людини, її життя, прав і свобод найвищим пріоритетом діяльності державних структур. Зазначене підтверджується статтею 3 Конституції, яка каже: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [98]. Отже, гуманізм, як принцип формування державної політики у сфері мобілізації, передбачає, що така політика в обов'язковому порядку повинна виходити із інтересів суспільства та спрямовуватись, у першу чергу, на забезпечення належного рівня його життєдіяльності, можливості реалізовувати свої права та інтереси кожним. Тобто, навіть в умовах необхідності застосування примусу, останній не може використовуватись, як інструмент пригнічення, гноблення людей, посягання на їх природні права, а лише як тимчасова крайність для досягнення цілей, які захистять суспільство, забезпечать подальший розвиток та існування нації [242].

- принцип крайності примусу. Зазначена засада переплітається із гуманізмом, але несе в собі дещо іншу ідею. Згідно до неї мобілізація повинна організовуватись та проводитись із привалюванням інформаційного-роз'яснювального впливу на населення країни за рахунок виховання в людей усвідомлення про важливість та необхідність захисту своєї держави та цінностей на яких її побудовано. Державний примус та передбачені ним заходи повинні мати другорядний характер, застосовуватись у крайніх випадках на підставі та в межах визначених законодавством України [242].

- принцип публічності. У перекладі з латини слово «public» означає «суспільний», «державний», «народ», «публіка», «громадськість». В літературі існує декілька підходів до тлумачення терміну: 1) публічність –

простір, досить значущий своєю загальнодоступністю для багатьох людей. Простір, де на засадах рівноправності здійснюються раціональні, відкриті, прозорі для всіх та вільні від будь-якої особистої зацікавленості акти обговорення, дискусії рівноправних суб'єктів, унаслідок чого формується система цінностей окремої спільноти / громади; 2) публічність є ідеальною сферою, у якій циркулює й виробляється затребувана інформація, що є гарантом істинності та яку надають усім безперешкодно; 3) публічність – це самостійний простір, який на засадах рівнозначності та рівноцінності одночасно межує зі сферами чи просторами державного, політичного, приватного, інтимного; 4) публічність є споконвічно вільним від державно-владного та політико-економічного контролю культурним простором, у якому відбувається обмін символічною інформацією. При цьому публічна сфера породжує і розвиває феномен не лише публіки взагалі, а й освіченої публіки, якій властива культурна компетентність, вірність високим ціннісним ідеалам [28, с.14]. Отже, публічність характеризує щось гласне, доступне для широкого загалу. Саме на цій ідеї повинна формуватися державна політика в сфері мобілізації. Курс держави в даному аспекті має бути зрозумілим населенню України, ґрунтуватись на юридичних положеннях можливих для аналізу, відбуватись у відкритому процедурному порядку. Окрім того, публічність зумовлює важливість надання права на оскарження рішень і дій органів державної та муніципальної влади в умовах мобілізації [242].

- принцип упровадження інновацій. Відповідно до цього принципу при формуванні державної політики в сфері мобілізації уповноваженим органам слід враховувати досягнення науково-технологічного прогресу та активно їх упроваджувати у контексті здійснення заходів мобілізації та мобілізаційної підготовки з метою підвищення ефективності, якості та зручності останніх для суспільства [242].

Однак, принципи формування державної політики в сфері мобілізації мали б виключно концептуальне значення без реального правового

підгрунття, яке складається з широкої системи нормативних актів. Першим є Конституція України, – Основний закон нашої держави. Окрім закріплення більшості принципів формування державної політики в сфері мобілізації, зазначений документ встановлює основи територіального устрою країни, засади правосуддя, положення про розподіл влади та повноваження її найвищих інституцій (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України), правовий статус місцевого самоврядування, декларує ключові права, свободи і обов'язки людини і громадянина тощо. Конституція містить норми прямої дії згідно до яких повинне відрубуватись правове регулювання суспільно-правових відносин в будь-яких сферах, у тому числі в галузі мобілізації [98].

Далі до правових засад варто віднести міжнародні документи в сфері прав людини, а саме: Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. Важливість перелічених нормативно-правових актів полягає в тому, що вони декларують ключові людські права, свободи, а також стандарти їх захисту та забезпечення. Зокрема, в документах знаходять визначення право на життя, свободу, особисту недоторканість, право власності та справедливий суд. Кожна із наведених правомочностей важлива та невід'ємна від правового статусу людини і громадянина, а, отже, їх непорушність гарантується державою, у тому числі в межах мобілізаційних процесів [74; 95; 133].

Після Конституції та міжнародних документів до правових засад формування державної політики в сфері мобілізації відносяться закони. При цьому дану велику групу нормативно-правових актів можна поділити на дві групи. Першу становлять закони положення яких безпосередньо пов'язані із мобілізацією та мобілізаційною підготовкою, другу – закони, що відносяться до суміжних питань. До неї, наприклад, входять документи про особливі

правові режими в контексті яких проводяться мобілізаційні заходи, правовий статус суб'єктів реалізації останніх та інші подібні акти.

Цільовими документами виступають: Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», який встановлює правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає засади організації цієї роботи, повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також обов'язки підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, повноваження і відповідальність посадових осіб та обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів; Закон України «Про оборону України», що встановлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони [177; 179].

До другої групи відноситься Закон України «Про національну безпеку України», яким визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [178].

Відмітити варто Закон України «Про правовий режим воєнного стану», котрий визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [184].

Закон України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» встановлює правові та організаційні засади створення, функціонування Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів, регулює відносини у сфері державної реєстрації громадян України, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави, та осіб, приписаних до призовних дільниць [165].

До цієї ж групи відносяться Закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про Збройні сили України» і тому подібні [173; 176; 175; 172].

Правовим підґрунтям формування державної політики в сфері мобілізації також виступають підзаконні нормативно-правові акти – документи, які видаються на підставі та на виконання Законів, з метою уточнення їх положень та формування юридичних механізмів реалізації останніх. Наприклад, Постановою КМУ від 28.12.2000 №1921 затверджено Положення про військово-транспортний обов'язок яке визначає порядок виконання військово-транспортного обов'язку для задоволення потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецзв'язку та Держспецтрансслужби на особливий період транспортними засобами і технікою усіх типів і марок вітчизняного та іноземного виробництва, їх повернення під час демобілізації та компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під

час мобілізації. Дія Положення поширюється на центральні органи виконавчої влади, інші державні органи, місцеві держадміністрації, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, а також громадян - власників транспортних засобів [169].

Іншим прикладом можна вважати Постанову КМУ «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період», який визначає: 1) механізм реалізації повноважень та взаємодію між місцевими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від підпорядкування і форми власності, органами військового управління, органами та підрозділами, що входять до системи поліції, та посадовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з організації проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період; 2) процедуру оповіщення військовозобов'язаних та резервістів, їх прибуття до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військових частин Збройних Сил, інших військових формувань, Центрального управління або регіонального органу СБУ чи відповідного підрозділу розвідувальних органів; 3) процедуру перевірки військово-облікових документів громадян, уточнення персональних даних військовозобов'язаних та резервістів та внесення відповідних змін у військово-облікові документи; 4) процедуру надання військовозобов'язаним та резервістам відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період та її оформлення; 5) організацію медичного огляду військовозобов'язаних та резервістів для визначення придатності до військової служби; 6) процедуру оформлення призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період; 7) механізм відправлення військовозобов'язаних та резервістів до місць проходження військової служби [171].

Саме так, на наш погляд, виглядає перелік принципів, завдань та правове підґрунтя формування державної політики у сфері мобілізації. Кожен проаналізований аспект доводить послідовність та цілеспрямованість такої політики. Вони показують, що остання є самостійною юридичною категорією, яка призначається для досягнення цілком реальних, основаних на нормах чинного законодавства результатів, але при цьому знаходиться в рамках юридичних концептуальних ідей.

Висновки до Розділу 1

Виділено наступні ключові ознаки, які притаманні об'єкту адміністративно-правового регулювання: 1) його основними складовими є адміністративно-правові відносини – суспільні відносини, які виникають в сфері діяльності держави і місцевого самоврядування (сфера публічного управління), зокрема щодо реалізації ними суспільно-важливих, державних чи муніципальних функцій, тобто, таких, що пов'язані із розв'язанням відповідних суспільних проблем та задоволенням його головних інтересів; 2) подібні відносини виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування та фізичними особами. Головним аспектом є те, що в будь-якому випадку однією зі сторін адміністративних відношень є носій публічної влади; 3) адміністративні правовідносини не рівноправні, адже в рамках них завжди один суб'єкт має більшу владу над іншим, а також має можливість використовувати міри примусу для реалізації своїх прав, інтересів та обов'язків; 4) особливою є нормативно-регулятивна складова адміністративних правовідносин, в рамках якої важливе місце займають адміністративні акти, які представляють собою конкретизовані, переважно, підзаконні документи, що спрямовані на визначення та вирішення окремих владно-управлінських питань: накази, розпорядження, тощо. Виходячи з

цього, коли мова йде про певне юридичне явище, як об'єкт адміністративно-правового регулювання, фактично мається на увазі той склад суспільно-правових відносин, що породжуються внаслідок його дії.

З'ясовано, що мобілізація – це особлива юридична конструкція, яка передбачає: об'ємну та широку державну діяльність організаційного змісту; виникнення, зміну та припинення численних суспільно-правових відносин між різними суб'єктами, зокрема, публічного управління; систему державних заходів, у тому числі примусового характеру, які застосовуються в спеціальному порядку в особливий період.

Обґрунтовано, що сутність категорії мобілізація в розрізі піднятої у роботі проблематики розкривається у трьох ключових аспектах: а) мобілізація, як напрямок державної політики – це діяльність спеціально уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування щодо організації умов та забезпечення дієвого виконання мобілізаційних, мобілізаційно-підготовчих та інших заходів, пов'язаних із підготовкою держави і суспільства до функціонування в особливий період; б) мобілізація, як адміністративно-правовий інститут – система адміністративних правовідносин, які виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування та громадянами України з питань формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, проведення мобілізаційних процедур, мобілізаційної підготовки, притягнення порушників законодавства про мобілізацію до юридичної відповідальності і таке інше; в) мобілізація, як комплекс спеціальних адміністративно-правових, організаційно-управлінських, фінансово-розпорядчих та інших заходів, передбачених Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», які реалізуються з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого

періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту - на організацію і штатну структуру воєнного часу.

Узагальнено, що категорія «мобілізація» має державно-владний характер та невід'ємно пов'язана із широкою діяльністю публічної адміністрації й можливістю застосування нею заходів державного примусу, що підтверджує необхідність сприйняття досліджуваного явища саме як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Відмічено, що термін «політика» описує цілеспрямований, систематизований напрям діяльності людини або суспільної групи (прошарку населення, етносу, народності і таке інше) із досягнення індивідуальних або спільних інтересів та заздалегідь визначеної мети.

Встановлено, що особливими аспектами державної політики, які найбільш повно розкривають зміст цієї категорії, є наступні: по-перше, вона є цілеспрямованим курсом, або напрямом діяльності держави із вирішення національно-важливих завдань та цілей, які задовольняють інтереси суспільства, відповідають функціоналу держави та публічних органів, впливають на якість та закономірності життя людей; по-друге, державна політика виражена у системі особливих, комплексних, складних та масштабних операцій і заходів економічного, юридичного, управлінського, правоохоронного, фіскального та іншого характеру; по-третє, державна політика реалізується органами державної влади, які законодавством України наділено відповідними повноваженнями за рахунок фінансових та інших ресурсів держави. В окремих випадках в процесі здійснення державної політики можуть приймати участь органи місцевого самоврядування, яким делегуються деякі функції і повноваження державних органів; по-четверте, державна політика має власну правову конструкцію та підґрунтя; її формування та здійснення відбувається за встановленими правовими принципами, на підставі широкої нормативної складової; по-п'яте, державна

політика має власний та структурований адміністративно-правовий механізм формування та реалізації.

Доведено, що державна політика у сфері мобілізації представляє собою цілеспрямований, законодавчо обґрунтований та регламентований напрям комплексної діяльності держави в особі уповноважених органів влади та, в окремих випадках, місцевого самоврядування, із реалізації заходів правового, фінансово-економічного, організаційно-управлінського, контрольно-наглядового та іншого характеру направлених на створення умов та безпосередню реалізацію мобілізаційної підготовки та мобілізації на території України.

Зазначено, що формування державної політики в сфері мобілізації у першу чергу, спрямовується на подолання викликів та негативних явищ особливого періоду, зміцнення обороноздатності та готовності держави до функціонування в критичних умовах. Водночас, заходи, які проводяться в рамках даного курсу роботи країни не можуть повністю нехтувати інтересами та цінностями суспільства, тотально обмежувати його в правах та можливостях. Досить яскраво цей момент можна простежити у реалізації військово-транспортного обов'язку, який передбачає залучення транспортних засобів підприємств, установ та організацій для реалізації державних цілей. Використання цього обмеження не повинно паралізувати роботу підприємств, установ та організацій, перешкоджати бізнесу у наповненні бюджету та підтримки національної економіки, адже в такому разі мобілізація не буде мати реального сенсу та зашкодить державі, яка може стати економічно слабкішою.

Наголошено, що нормативно-правове забезпечення державної політики в сфері мобілізації найбільш доцільно тлумачити як систему норм права, закріплених в положеннях нормативно-правових актів, а саме, законах, підзаконних та інших юридичних документах, які визначають мету державної політики, а також її завдання, суб'єктний склад, механізм

реалізації та інші практично-правові питання. При формуванні державної політики повинна бути приділена значна увага створенню широкої, чіткої та зрозумілої нормативно-правової основи всіх мобілізаційних процесів та процедур організації умов для проведення останніх. Важливо побудувати сферу, в якій норми права покривають та обґрунтовують зміст діяльності, повноваження всіх, без виключення, суб'єктів формування і реалізації державної політики. Завдяки цьому досягатиметься законність мобілізації та мінімізуватимуться ризики порушення прав та свобод людини і громадянина. На виконання законів повинна бути створена логічна система підзаконних, уточнюючих документів, а в своєму загальному переліку вони мають відповідати Конституції України та міжнародним стандартам.

Акцентовано увагу на тому, що в контексті формування державної політики в сфері мобілізації важливого значення набуває інформаційна робота, яка реалізується за двома напрямками: 1) інформування та доведення до суспільства змісту, значення мобілізації та обов'язків фізичних та юридичних осіб в контексті її проведення; 2) підтримка безпечного, достовірного інформаційного поля навколо заходів і методів мобілізації. В першому випадку йде мова про важливість роз'яснення населенню країни необхідності проведення мобілізаційних процесів, правильності їх здійснення, цінності, а також юридичної ролі в них кожного окремого громадянина. Ефективне інформування сприятиме сумлінному виконанню фізичними та юридичними особами своїх обов'язків у зазначеній сфері та суттєвому скороченню необхідності застосування заходів примусу. З іншого боку, мобілізація є сферою, яку можуть використовувати для поширення серед населення деструктивної, антидержавної інформації, направленої на порушення мобілізаційного процесу та послаблення національної безпеки в цілому. Тому, формування державної політики в даній сфері включає в себе забезпечення та підтримку інформаційної безпеки.

Узагальнено, що державна політика в сфері мобілізації є досить нетиповим курсом діяльності публічної адміністрації, формування якого передбачає знаходження балансу між державними та приватними інтересами в умовах ризиків національній безпеці, створення та розгортання широкої нормативно-правової бази, врахування інформаційної безпеки, мобілізаційного плану, потужностей, а також необхідність широкого інформування суспільства про заходи та порядок мобілізації. Складність такої політики полягає в тому, що вона має одночасно забезпечувати обороноздатність держави, національну безпеку та підтримку стабільного функціонування головних інституцій влади, правового поля і максимально стабільний рівень суспільного життя.

Аргументовано, що до завдань формування державної політики в сфері мобілізації слід віднести: а) забезпечення високого та актуального рівня національної безпеки і обороноздатності держави в умовах сучасних воєнних, економіко-політичних, інформаційних та інших викликів, ризиків, що становлять загрозу національним інтересам, а також суверенітету; б) забезпечення готовності національної економіки, органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, населення країни до реалізації заходів мобілізації у разі настання особливого періоду; в) формування умов та гарантій переведення економіки, правової системи, публічного та приватного секторів до стану функціонування в умовах особливого періоду, у тому числі під час війни та дії правового режиму воєнного стану; г) створення належного та корисного інформаційного поля в державі, яке забезпечить формування правильного уявлення у населення держави про мобілізацію і передбачені нею заходи; г) організація взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій всіх форм власності, окремих громадян щодо розгортання та проведення мобілізаційних заходів під час особливого періоду; д) захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб в рамках дії

мобілізаційних обмежень, примусових заходів адміністративного впливу, а також будь-яких інших правовідносин пов'язаних із проведенням мобілізації та мобілізаційної підготовки; побудова та розвиток системи правового регулювання, організації мобілізації та мобілізаційної підготовки на території України та областей.

Доведено, що принципи формування державної політики у сфері мобілізації – це розчинені в праві вихідні, керівні ідеї, базові імперативні засади, які визначають закономірності та особливості правового регулювання суспільних відносин, які виникають при формуванні та реалізації державної політики в сфері мобілізації, а також обсяги державного примусу при виконанні мобілізаційних заходів. До відповідних принципів віднесено засади: законності, рівності гуманізму, принципу крайності примусу, принципу публічності, принципу упровадження інновацій.

Наголошено, що поняттям законність, відповідно до різних наукових концепцій, одночасно позначається принцип, режим та метод. На наш погляд, найбільш повно та правильно сприймати цю категорію саме у вигляді принципу, адже в її основі лежить ідея про правовий порядок у державі, згідно до якої всі суб'єкти суспільних відносин керуються в своїй діяльності нормами законодавчих актів та не можуть від них відходити. Це стосується як приватних осіб, так і органів державної влади, місцевого самоврядування тощо. За рахунок цього створюється належний, загальнонаціональний режим, де кожний суб'єкт існує в рамках правового поля, а його поведінка скеровується та координується правовими методами. Зважаючи на це, законність при формуванні державної політики у сфері мобілізації полягає в тому, що така політика повинна: по-перше, ґрунтуватись виключно на положеннях Конституції, чинного законодавства, а також ратифікованих в установленому порядку міжнародних документів; по-друге, передбачати механізм реалізації який не виходитиме за межі компетенції та повноважень суб'єктів, які займатимуться виконанням її завдань; по-третє, не може

містити положень які прямо порушують права і законні інтереси людини і громадянина, обмежують їх, безпідставно звужують.

Констатовано, що принцип рівності – це загально-правова, конституційно закріплена ідея про рівні можливості кожного суб'єкта суспільно-правових відносин реалізовувати свої права та досягати законних інтересів незважаючи на будь-які особистісні чинники. Держава сприяє та гарантує реалізацію цього принципу в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі, за рахунок підтримки окремих верст населення, які, з огляду на об'єктивні причини, обмежені в своїх можливостях. В аспекті формування державної політики у сфері мобілізації принцип рівності дає можливість забезпечити: по-перше, рівність прав і обов'язків громадян в контексті захисту держави та залучення на військову службу; по-друге, соціальну справедливість, коли враховується соціальний стан та умови життя всіх верст населення, у зв'язку із чим проводиться справедлива мобілізація. Крім того, мобілізація повинна гарантувати всім та кожному рівні соціальні гарантії та захист; по-друге, недопущення дискримінації в контексті мобілізаційних процесів за ознаками статі, віку та/або інших суб'єктивних факторів.

Зазначено, що гуманізм, як принцип формування державної політики у сфері мобілізації, передбачає, що така політика в обов'язковому порядку повинна виходити із інтересів суспільства та спрямовуватись, у першу чергу, на забезпечення належного рівня його життєдіяльності, можливості реалізовувати свої права та інтереси кожним. Тобто, навіть в умовах необхідності застосування примусу, останній не може використовуватись, як інструмент пригнічення, гноблення людей, посягання на їх природні права, а лише як тимчасова крайність для досягнення цілей, які захистять суспільство, забезпечать подальший розвиток та існування нації.

РОЗДІЛ 2.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ

2.1. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму формування і реалізації державної політики у сфері мобілізації.

Забезпечення ефективного формування та реалізації державної політики є фактично неможливим без функціонування адміністративно-правового механізму цієї діяльності. Поняття «механізм» в тлумачних словниках української мови розкривається наступним чином: 1) система пристроїв, що визначають порядок якого-небудь виду діяльності; 2) сукупність штучних рухомо-сполучених елементів, що здійснюють заданий рух; 3) внутрішній устрій, система функціонування чого-небудь, апарат будь-якого виду діяльності. Зауважимо що історично, даний термін походить з грецької, від слова «mechanē» – знаряддя або споруда, пристрій для передавання та перетворення рухів; являє собою систему тіл (ланки механізму), у якій рух одного або декількох тіл (ведучих) спричиняє рух інших тіл системи [33; 192, с.35; 70, с.67].

У філософських джерелах механізм розкривають, як систему рухів або подій, а також пристрій або пристосування, в якому або за допомогою якого відбуваються ці рухи, що визначаються законами природи. В даній науковій галузі існує концепція «механічної картини світу», яка відображає Всесвіт у вигляді світової машини [63; 214, с.260]. В техніці механізм – це сукупність динамічно з'єднаних частин, що виконують під впливом прикладених сил заданий рух. В такому розумінні слово «механізм» асоціюється з певним функціонуючим пристроєм, між елементами якого існують конструктивні і функціональні зв'язки з жорстко заданими параметрами [118, с.93].

Джерела управлінської науки розкривають поняття механізму в декількох значеннях: 1) сукупність цілей, функцій, принципів та методів, взаємодія яких забезпечує ефективне функціонування соціальної системи; 2) взаємодія різних елементів управління, що мають характер стійких взаємозалежностей і причинно-наслідкових зв'язків; 3) набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для певної сфери, галузі, комплект, стандарт необхідних правових актів та інших регулюючих документів, механізм державного контролю і нагляд, інформаційне забезпечення; ступінь участі громадян та їх об'єднань в управлінні; 4) організація практичного здійснення державного управління, елементами якого є загальна система державного управління, включаючи статут і функції спеціальних органів і інших органів, що діють у тій чи іншій сфері, галузі тощо [118, с.134-135].

У сфері фінансів механізмом є сукупністю форм організації фінансових відносин, методів (способів) формування і використання фінансових ресурсів; складовими фінансового механізму визначено: процеси мобілізації фінансових ресурсів, фінансування (де фінанси відіграють роль фактору відтворення), регулювання і стимулювання [96, с.45]. На думку окремих дослідників, наприклад, О.В. Радченко механізм – це комплексне явище, зміст якого розкривається в системі наступних ознак: 1) він є продуктом організованої діяльності; 2) має в обов'язковому порядку конкретизовану мету або функцію; 3) містить послідовність дій, певний вид руху; 4) передбачає переважно однобічний вплив із чітко визначеним вектором; 5) має суб'єкт і об'єкт; 6) характеризується жорстким взаємозв'язком, усталеністю процесу, правил взаємодії; його функціонування в ідеалі націлене на автоматизм; 7) будова кожного механізму – структурно-функціональна, тобто, кожен елемент має власний набір робочих завдань і функцій; 8) механізми – це системи, відкритого або закритого типу [48, с.10; 214, с.260]. Як пише О.О. Воронятніков, механізм – це система різнорідних

елементів з різним функціональним призначенням, що в сукупності набувають взаємозалежного та взаємообумовлюючого характеру задля реалізації поставленої мети [42, с.62]. Виходячи з викладеного, механізм – це полінаукове поняття, яким описується система взаємопов'язаних, самостійних, функціональних елементів, які формують єдиний комплексний об'єкт із власним призначенням та цілями.

В праві механізм оцінюється, як системне утворення, динамічна, функціональна частина правової системи, сукупність послідовно організованих юридичних засобів, які знаходяться у певному взаємозв'язку та взаємодії між собою, що забезпечують досягнення соціально корисних цілей [220]. С.С. Лукаш доводить, що правовий механізм являє собою систему юридичних засобів, яка покликана найоптимальнішим чином впорядковувати ті чи інші питання суспільного життя; він має інструментальний характер [64, с. 139-140]. В свою чергу, Ю.А. Ведерніков та А.В. Папірна пишуть: правовий механізм – це взята в сукупності система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. За допомогою цієї системи правових засобів, способів і форм нормативність права переводиться у впорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок [30].

Н.Г. Єршова відмічає, що правові механізми – це певні «комплекти» юридичних засобів, які мають нормативне закріплення та орієнтовані при їх практичному використанні на реалізацію суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин. Конкретний правовий механізм як цілісна, взаємопов'язана структура відображає послідовні стадії юридичної діяльності (громадян, організацій, посадових осіб, органів публічної влади) та різноманітні правові засоби, варіанти їх взаємодії на кожній стадії [69, с.181]. С.В. Городянко тлумачить механізм права, як сукупність правових засобів,

які використовуються у процесі реалізації регулятивної функції права [50, с.6]. Цікавою є думка М.П. Орзіха про те, що механізм є самостійною системою, на вході якої є імпульс правового регулювання – нормативно-правовий матеріал, зумовлений суспільними потребами, а на виході – суспільні відносини, що організовані згідно з потребами розвитку і функціонування суспільства [146, с.68–69].

Отже, в праві механізм – це категорія, яка забезпечує дію правової матерії та практичний вплив норм права на ті суспільні відносини та суб'єктів, яким вони безпосередньо адресовані. Іншими словами, це своєрідний «провідник» між писаними юридичними положеннями та тим результатом, досягнення якого вони передбачають. Адміністративно-правовий механізм, у тому числі й у контексті формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, походить від класичного правового. Однак, йому притаманний цілий ряд додаткових ознак, зумовлених галуззю до якої він відноситься. Так, М.В. Макареїко та Р.А. Бузунов вказують, що адміністративно-правовий механізм – це сукупність адміністративно-правових засобів, які, впливаючи на управлінські відносини, організовують їх відповідно до завдань суспільства і держави. Загальна характеристика механізму на думку авторів виглядає у наступному: сам механізм є сукупністю юридичних засобів; засоби носять адміністративно-правовий характер; об'єктом дії виступають управлінські відносини; направлене на рішення задач суспільства і держави; активізує суб'єктів управлінських відносин, підвищує рівень їх правосвідомості, правової культури; забезпечується примусовою силою держави [23, с.269-270].

В науковій статті О.М. Бондаренко зауважується: адміністративно-правовий механізм являє собою сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів і закономірностей, за допомогою яких суб'єкт державного управління (його компоненти) «сприймають» потреби, інтереси і цілі суспільства в керуючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських

рішеннях і діях і практично втілює їх у життя, спираючись на державну владу. Інакше кажучи, це механізм соціального «насичення» (наповнення) державного управління, завдяки використанню можливостей якого воно набуває бажану зумовленість, обґрунтованість і ефективність. Соціальний механізм у такому сенсі, продовжує науковець, не тільки привертає увагу до правових, функціональних і організаційних закономірностей і процедур формування та реалізації державного управління (чим часто і обмежуються роздуми багатьох представників юридичної науки), але і диктує необхідність визначення поряд, на основі і спільно з ними для кожного управлінського явища його соціальної функції, соціальної ролі і цінності в громадському русі. Без урахування цього механізму і оцінки в ньому кожного з елементів усвідомлення державно-управлінських феноменів може набути суто формального характеру [21, с.122].

Найчастіше вчені розтлумачують зміст адміністративно-правових механізмів в аспекті конкретних сфер суспільно-правових відносин. Наприклад, І.О. Личенко, розглядаючи сутність адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері власності, доходить думки, що під ним слід розуміти системне, динамічне, поліструктурне утворення, що включає адміністративно-правові норми, спрямовані на протидію правопорушенням у сфері власності, адміністративно-правові відносини, які виникають в процесі здійснення заходів протидії правопорушенням, що стосуються правових можливостей громадян володіти, користуватися і розпоряджатися майном, реалізацію норм адміністративного права в цій сфері та яке функціонує в силу взаємозв'язків його окремих складових [121, с.69].

За Т.А. Шумейко адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні має цілісний системно організаційний характер, що визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері. При цьому мета

державної політики у сфері обігу зброї в Україні виявляється у створенні в державі найбільш сприятливих умов перебігу відносин і процесів у сфері обігу зброї, що: 1) розширюватимуть правові можливості: держави (в особі органів публічної служби) захищати суверенітет, конституційний лад, правопорядок, суспільство і громадян, їх майно; громадян захищати своє життя та здоров'я, зокрема, з використанням зброї, займатись економічною діяльністю в сфері обігу зброї; 2) визначатимуть риси правомірної поведінки у сфері обігу зброї, що також запобігатимуть нелегальному обігу зброї та існуванню й виникненню інших безпекових ризиків в сфері обігу зброї. На підставі викладеного, автор доходить висновку: адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це юридична конструкція, котрою окреслюється заснована на нормах чинного законодавства взаємоузгоджена система нормативно-правових, інституційних, правозастосовних й організаційних форм і засобів, які сукупно, цілісно та послідовно впливають на суб'єктів, відносини та процеси в сфері обігу зброї, виконуючи таким чином завдання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері [239, с.173].

К.М. Куркова адміністративно-правовий механізм забезпечення науково-технологічного розвитку в Україні визначила, як сукупну репрезентацію теоретичного підґрунтя та практичної реалізації забезпечувального впливу держави на процеси якісних перетворень конвергенції науки та технологій як чинника впливу на соціально-економічний розвиток країни та показника рівня вітчизняного науково-технологічного потенціалу. На думку вченої такий вплив здійснюється на двох рівнях (національному та міжнародному), кожному з яких притаманний власний теоретичний та практичний арсенал адміністративних заходів (елементів), що мають свій вираз у нормативному, фінансовому, кадровому, організаційно- та матеріально-технічному, інформаційно-аналітичному полі. Ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення науково-

технологічного розвитку розкривається через ступінь відповідності державної політики обраній стратегії розвитку науково-технологічного розвитку країни, довіру до неї як з боку населення, так і міжнародних організацій, станом нормативно-правового забезпечення, а також рівнем протидії загроз публічним інтересам [114, с.39]. Ю.В. Гаруст під механізмом забезпечення прав громадян у податковій сфері пропонує розуміти систему адміністративно-правових засобів, що розробляються та реалізуються органами виконавчої, а також інших гілок влади з метою створення всіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх, передбачених нормами податкового, фінансово, адміністративного й інших галузей права, можливостей у процесі справляння податків і зборів, під час проведення у зв'язку із цим відповідного контролю, та ефективного захисту прав від можливих випадків свавілля і зловживань владою з боку податкових органів, а також їх відновлення в разі порушення [46; 127127, с.126].

Отже, широкий та систематизований аналіз наукових підходів до тлумачення сутності та змісту адміністративно-правового механізму в різних сферах суспільно правових відносин показав вагому роль цієї категорії у питанні правореалізації, передусім, через інструменти і засоби публічно-владного впливу. Даний механізм застосовуються в тій частині правовідносин, яка виникає з діяльності органів влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб в процесі реалізації функцій державного управління. З огляду на це, адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації представляє собою основу на нормах чинного законодавства України юридичну конструкцію, яка окреслює систему взаємоузгоджених публічно-владних, державно управлінських заходів та інструментів, за допомогою яких регулюються адміністративні правовідносини між спеціально уповноваженими суб'єктами, які здійснюють діяльність у досліджуваному напрямку.

Дискусійним також є питання структури такого механізму. Наприклад, І.П. Голосніченко визначає, що до структури адміністративно-правового механізму входять такі елементи: 1) норми адміністративного права; 2) адміністративно-правові відносини; 3) акти тлумачення норм адміністративного права; 4) акти реалізації адміністративно-правових норм і відносин [49, с.20–21]. На думку С.В. Ківалова та Л.Р. Білої, структура механізму адміністративно-правового регулювання складається з таких елементів: а) адміністративно-правових норм; б) адміністративно-правових відносин, до яких належать: об'єкт (дія, поведінка людей, матеріальні предмети, речі), суб'єкт (громадяни, особи, державні органи, підприємства установи, організації та інші), зміст (сукупність прав й обов'язків сторін) [86, с.14–17]. Розкриваючи структуру адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції В.В. Плиска наголосила, що він складається із таких елементів: адміністративно-правова норма; акти тлумачення адміністративних норм; адміністративно-правові акти; адміністративні правовідносини; юридичні факти у сфері корупційних правопорушень; правосвідомість суб'єктів корупційних діянь; рівень діючого в державі режиму законності; адміністративно-правові гарантії дотримання та охорони прав і свобод громадян [155, с.146-147].

С.В. Діденко вивчаючи питання пов'язані з адміністративно-правовим механізмом, в контексті адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї, відносить до його елементів: а) норми адміністративного права; б) відповідні акти застосування права та такі, що визначають діяльність уповноважених посадових осіб у даній сфері; в) засади функціонування сфери обігу та застосування зброї; г) адміністративно-правові відносини; г) адміністративно-правові режими обігу зброї; д) адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації такого механізму; е) відповідні адміністративні процедури у сфері обігу та застосування зброї; є)

деталізацію, тлумачення, роз'яснення адміністративно правових нормативних приписів [60, с.6-10]. Досліджуючи питання елементів механізму адміністративно-правового регулювання О.І. Остапенко визначає такі: 1) норми адміністративного права; 2) акти тлумачення норм адміністративного права; 3) акти застосування норм адміністративного права; 4) адміністративно-правові відносини, що виникають, реалізуються та припиняються під час застосування норм адміністративного права; 5) державно-владні повноваження суб'єктів адміністративно-правового регулювання. Також, він відзначає, що наведений перелік елементів як складових частин механізму адміністративно-правового регулювання не є остаточним. Тому може змінюватися, доповнюватися залежно від напрямів не тільки наукових досліджень, але й сфери визначення категорії [148, с.142; 89, с.265-266].

Досить цікаві висновки в процесі аналізу наведеного питання висунула Г.Є. Миджин. Вчена наголошує, що структура адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності охоплює основні елементи, якими є правові норми, правові відносини та акти реалізації норм права, додаткові елементи, до яких потрібно віднести акти тлумачення норм права, правову свідомість, режим правопорядку та законності у галузі створення та використання інтелектуальних об'єктів. Правові норми, що забезпечують функціонування розглянутого механізму, утворюють складну систему, норми якої можна поділити залежно від предмета регулювання (галузевий підхід), від рівня правового регулювання та спрямованості впливу на певний об'єкт регулювання. Елементом структури є адміністративні правовідносини, які повинні відповідати двом умовам: використання прав на об'єкти інтелектуальної власності та їх захист. Тільки одночасна наявність цих умов свідчить про те, що ці правовідносини є елементом адміністративно-правового механізму захисту інтелектуальних прав. Як елемент структури механізму, що розглядається, виокремлено акти

реалізації права. Вирізняють два способи реалізації норм адміністративного права. Перший полягає у використанні, виконанні та дотриманні правових приписів учасниками адміністративних правовідносин. Інший оснований на застосуванні права державними органами у межах здійснення публічної влади. Акти реалізації норм права при функціонуванні адміністративно-правового механізму захисту інтелектуальних прав є різноманітними. Основні та допоміжні елементи структури адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності впливають на функціонування та розвиток зазначеного механізму [132, с.77-78].

В умовах існування гострої дискусії з приводу елементів адміністративно-правового механізму в класичного вигляді та в контексті окремо взятих різновидів суспільно-правових відносин, вважаємо, що їх структурні елементи унікальні та залежать від контексту. Це доцільно з огляду на те, що соціальні зв'язки в кожному окремому секторі життя людей можуть приймати різні форми, а, отже, потребують оригінального підходу до регулювання. При цьому, адміністративно-правові механізми та їх структури схожі між собою в окремих аспектах, адже кожен з них має однакову вихідну сутність та призначення [245].

Отже, адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації хоча і має узагальнений зміст, тотожний механізмам інших явищ, за своєю структурою цілком унікальний та містить нехарактерні елементи. Підсумовуючи даний науковий підрозділ визначимо та розкриємо зміст кожного із елементів категорії до яких відноситься наступне.

- норми адміністративного права. Норми права, як окремому явищу, властиві свої особливі риси: а) норма права – це загальновизнане правило поведінки, яке формулюється державою і має загальнообов'язковий характер; б) норма права – це формально визначене правило поведінки; в) норма права – це правило поведінки загального характеру; г) норма права –

це правило поведінки, що набуває якостей нормативності і загальнообов'язковості у чітко встановленому порядку. Характерна особливість змісту норми права полягає в тому, що вона відображає найбільш важливі, основні, суттєві ознаки, властивості, які неминуче повторюються, присутні у всіх конкретних правовідносинах, що виникають на основі цієї норми права. Завдяки тому, що норма права віддзеркалює найважливіші риси і властивості конкретних правовідносин, вона набуває здатність бути регулятором суспільних відносин. Правова норма являє собою каркас, основу суспільних відносин, характеризує їх найбільш сталі, типові ознаки [82, с.11]. Що стосується норм адміністративного права, то на думку В.В. Богуцького – це правило поведінки, яке встановлене державою (Верховною Радою України, органом виконавчої влади) з метою врегулювання суспільних відносин у сфері державного управління. Норми адміністративного права визначають межі належної, допустимої або рекомендованої поведінки людей, діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій і трудових колективів у сфері виконавчої влади [19, с.14; 62, с.93].

С.В. Шахов стверджує, що адміністративно-правова норма – це закріплене у джерелах адміністративного права правило загального характеру, що спрямоване на правове регулювання суспільних відносин, які складають предмет адміністративного права, з метою забезпечення умов для реалізації і захисту прав і свобод особи в публічній сфері, ефективна дія якого гарантується державою за допомогою стимулюючих засобів (у тому числі державно-примусових) [236, с. 95-96; 85]. Як пише С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова та А.П. Купін, адміністративно-правова норма – це правило поведінки, встановлене державою (Верховною Радою України, органом виконавчої влади) з метою регулювання суспільних відносин у сфері державного управління, і забезпечується санкцією, організованим захистом з боку держави. Норми адміністративного права

визначають межі належної, допустимої та рекомендованої поведінки людей, діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб, а також підприємств, установ, організацій і трудових колективів у сфері виконавчої влади. Норми адміністративного права встановлюють правовий режим відносин суб'єктів державного управління і місцевого самоврядування, порядок здійснення організаційно-управлінської діяльності, визначають права й обов'язки громадян у сфері виконавчої влади та гарантії їх реалізації [5, с.14]. Згідно визначення В.Б. Авер'янова адміністративно-правові норми – це встановлені, санкціоновані або ратифіковані державою, формально визначені, юридично обов'язкові, охоронювані засобами державного примусу правила поведінки учасників суспільних відносин у сфері реалізації виконавчої влади та управлінської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, які забезпечують умови реалізації цими учасниками своїх прав та виконання покладених на них обов'язків [3, с.110-111]. Таким чином, адміністративно-правові норми – це елементарні частки права, які закріплюють правила поведінки суб'єктів адміністративних правовідносин, що виникають при формуванні та реалізації державної політики в сфері мобілізації. Вони визначають закономірності того, яким чином даним суб'єктам треба діяти та які юридичні інструменти використовувати. Адміністративні норми закріплюються в актах, що становлять правове підґрунтя формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, тобто, через них фактично відбувається регулювання даного процесу;

- суб'єкти формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації. Хоча більшість вчених не виділяють суб'єктів, як елемент адміністративно-правового механізму, на наш погляд, вони є необхідною та обов'язковою структурною часткою, адже фактично своїми діями реалізують відповідні адміністративно-правові норми. Слово «суб'єкт» латинського походження, від «subjektum» – запропоноване, покладене в основу. Воно застосовується багатьма галузями фундаментальних знань. У загальній теорії

права суб'єкт – носій прав і обов'язків, учасник правовідносин, це особи або організації, на які поширюються певні права [16; 231, с.83]. Суб'єкти формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації – це уповноважені органи влади і місцевого самоврядування, які в рамках наданого їм адміністративно-правового статусу, виконуючи вимоги норм права, приймають участь у правовідносинах із побудову та реалізації державної політики в сфері проведення ефективної мобілізації і мобілізаційної підготовки;

- акти реалізації суб'єктами адміністративних норм – рішення або юридично значущі дії адміністративних (державних чи муніципальних) органів влади якими виконуються положення юридичних норм, що має на меті доведення їх змісту до адресатів та забезпечення реального впливу на суспільні-правові відносини. Акт реалізації виражається у формі видання наказів, розпоряджень, інших підзаконних адміністративних документів; вони мають індивідуальний характер та присвячені вирішенню якогось конкретного питання в царині мобілізації;

- адміністративно-правові методи формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації. Як зазначає А.І. Берлач, адміністративно-правовий метод – це органічна система прийомів і способів безперервного правового впливу на поведінку учасників адміністративних відносин та характер взаємозв'язків між ними [13, с. 16; 251, с.141]. Згідно до тлумачення Ю.Р. Лозинського адміністративно-правовий метод – це надана суб'єктам державно-управлінської діяльності нормами адміністративного права можливість результативно вирішувати завдання, що стоять перед ними, в межах визначеної нормативно-правовими актами компетенції [119, с.135]. В.В. Галуцько, В.І. Курило та С.О. Короєд пишуть, що адміністративно-правовий метод – це сукупність способів, прийомів, засобів впливу суб'єктів публічної адміністрації на об'єкти публічного управління, за допомогою яких установлюється юридично владне та юридично підвладне становище сторін у

правовідносинах [1, с.12]. Таким чином, адміністративно-правові методи формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації – це передбачені законодавством заходи, засоби та способи реалізації уповноваженими суб'єктами своїх владних повноважень із формування, впровадження, реалізація даного виду державної політики, використання її результатів тощо. До переліку таких методів відноситься координація, оперативне управління, планування, аналіз, примус і таке інше.

Тож, проведений аналіз дає змогу говорити про те, що на сьогоднішній день важливим завданням законодавця є забезпечення ефективного функціонування адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. Зазначене, як вбачається, дозволить не тільки забезпечити ефективну реалізацію державної політики у досліджуваній сфері, а й підвищити загальний рівень національної та державної безпеки.

2.2. Суб'єкти адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації та їх адміністративно-правовий статус.

Будь-яка державна політика формується та реалізується в діях великого кола суб'єктів, кожен з яких виконує власний спектр завдань та функцій. Їх роль та значимість визначається адміністративно-правовим статусом – спеціальною категорією-характеристикою яка встановлює обсяг роботи, адміністративної влади та інші індивідуальні аспекти. Не виключається з цього правила державна політика в сфері мобілізації. Її формуванням та реалізацією займається окреме коло суб'єктів, адміністративно-правовий статус яких відрізняється своєю специфікою.

Слово «статус» в перекладі з латинського означає положення, стан чого-небудь або будь-кого. Перші згадування про статус зустрічаються в працях давньоримських вчених. За допомогою даного терміну римські вчені сформулювали категорії, що відображали окремі аспекти правового становища людини: стан свободи – «status libertatus», стан громадянства – «status civitatus», сімейний стан – «status familiae». У філософському трактуванні статус визначено як соціальний, співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається по ряду ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та інших) [229, с.342; 213, с.39].

Досить суттєво та широко поняття статусу досліджувалось у соціології. Західні представники даної наукової галузі спираються у своїх дослідженнях на теорію М. Вебера, який протиставляючи свої погляди історичному матеріалізму, стверджував, що стратифікація суспільства визначається не тільки економічними (доступ до суспільного багатства) і політичними (влада, право), але і соціальними (престиж) показниками. В сучасних уявленнях статус насамперед покликаний визначити становище людини в суспільстві. З іншого боку, статус визначається через уявлення суспільства про місце і роль певних суспільних позицій. Статус слугує також критерієм класифікації індивідів у соціальній стратифікації. Велику роль відіграє особиста здатність людини до зміни статусу по висхідній лінії. Високий статус виступає як винагорода за розумові та фізичні затрати. Найвищі статуси кількісно обмежені і попит на них перевищує пропозиції. Соціальний статус відображає нерівність у суспільстві, для визначення якої вводиться «статус-індекс» за різними параметрами: індекс статусу реалізації інтересу до влади, індекс статусу поділу праці, територіальний статус, житловий статус, індекс матеріального статусу, статус культури і освіти, статус споживання, переселенський статус [35, с.10].

Як доречно зауважує М.А. Бояринцева, соціальний статус – це місце людини в суспільстві, пов'язане з певними правами та обов'язками; становище індивіда і соціальної групи щодо інших індивідів та груп, яке визначається за соціально вагомими для цієї суспільної системи ознаками (освітніми, фаховими, релігійними тощо). Соціальний статус охоплює різноманітну і водночас узагальнюючу характеристику становища індивіда: професію, фах, характер праці, посаду, матеріальне становище, політичну належність, ділові зв'язки, національність, релігійність, вік, стать, сімейний стан, родинні зв'язки тощо. Соціальний статус, у свою чергу, поділяють на спадковий, тобто одержаний людиною від народження (раса, стать, національність), і досягнутий, тобто набутий власними зусиллями індивіда. Частіше такий статус пов'язують з посадою на місці роботи [22, с.22]. Отже, категорія статус позначає положення чогось (об'єкту або суб'єкту) у контексті якихось умов, системи координат, середовищі, наприклад, людини в соціумі, працівника на підприємстві, деталі в механізмі і таке інше.

В юридичній галузі поняття правовий статус має декілька тлумачень. Так, О.Ф. Скакун вважає, що правовий статус – це обумовлена законом система взаємопов'язаних прав, законних інтересів й обов'язків суб'єкта [204]. На думку С.В. Ківалова, правовий статус – це правовий стан, який характеризується комплексом прав та обов'язків [2; 136, с.75]. Наступних висновків дійшли С.А. Костюк та М.І. Іншин: правовий статус – це сукупність юридичних прав, свобод і обов'язків особи, які закріплені в діючому законодавстві і складають соціально-допустимі й необхідні потенційні можливості особи мати суб'єктивні права і обов'язки та реалізовувати їх у системі суспільних відносин. Звідси, правовий статус складається з об'єктивних (законодавчо визначених) і суб'єктивних прав, свобод і обов'язків особи. Правовий статус особи може бути також обумовлений природними правами і обов'язками людини, які не закріплені в законодавстві, але входять до суб'єктивних прав і обов'язків особи.

Правовий статус закріплює досягнутий рівень свободи особи, людини в суспільстві, виступає важливим засобом ефективного задоволення потреб та інтересів кожної людини, створення й використання умов для всебічного розвитку особи. Правовий статус служить юридичною основою і засобом підвищення соціальної активності, залучення кожного громадянина до активної діяльності по управлінню державними і суспільними справами, до розвитку економічного виробництва. Послідовна реалізація прав, свобод та обов'язків дає кожній особі засоби для пізнання закономірностей суспільного розвитку, для завоювання свободи [103, с.100–101; 84, с.172-173].

А.В. Панчишин вважає, що правовий статус є комплексною категорією зміст якої необхідно розкривати через призму притаманних їй ознак до яких вчений відносить наступні: 1) правовий статус має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; 2) відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин та ступінь і характер їх взаємодії. 3) пава та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватись без інших його компонентів - обов'язків та відповідальності; 4) ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків; 5) елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими; 6) правовий статус характеризується відносною стабільністю. Саме ця ознака в поєднанні з динамічністю та мінливістю суспільного життя надає можливість йому відігравати надзвичайно важливу роль в суспільному житті, а саме, коли в суспільстві проходять негативні, регресивні процеси. Правовий статус, залишаючись незмінним і відображаючи певний рівень суспільного розвитку, може перешкоджати розвитку негативних тенденцій у соціальному положенні людей, оскільки права, свободи та обов'язки, як невід'ємні елементи правового статусу, повинні бути забезпечені державою не залежно від специфіки періоду, в який вона вступила [150, с.96].

Від правового статусу виходить поняття адміністративно-правового, з приводу дефініції якого також існує декілька наукових позицій. Так,

О.А. Гусар пише, що адміністративно-правовий статус є невід'ємною й обов'язковою складовою характеристики фізичних і юридичних осіб, інших колективних суб'єктів, у якому відображається їх правова природа і правове становище у конкретних правовідносинах. На її думку це системна сукупність адміністративно-правових властивостей суб'єкта права. Такими властивостями є детерміновані нормами адміністративного права: 1) компетенція суб'єкта; 2) порядок його утворення і набрання юридичних ознак; 3) назва; 4) місце дислокації; 5) структура; 6) цілі функціонування; 7) відповідальність [54, с.116].

С.Г. Стеценка стверджує, що адміністративно-правовий статус – це сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, закріплених у нормах адміністративного права. В основі адміністративно-правового статусу лежить адміністративна правосуб'єктність. Автор наголошує, що кожний суб'єкт адміністративного права має свій варіант притаманного йому адміністративно-правового статусу. Чинники, що впливають на прояви адміністративної дієздатності (вік, стать, стан здоров'я, належність до певних соціальних груп), також видозмінюють характеристики адміністративно-правового статусу [217, с. 92-93; 225, с.69]. На думку Н. В. Гудими, адміністративно-правовий статус – це система обов'язків, прав і повноважень як окремих органів державного управління, так і відповідних посадових осіб, щодо яких законами або нормативними правовими актами такі обов'язки, права і повноваження визначаються [53, с.82]. Подібної точки зору дотримується В. Б. Авер'янов, який вказує, що адміністративно-правовий статус охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [3, с.194; 227, с.113].

Водночас, традиційно поняття «адміністративно-правовий статус» наводиться не у базовому значенні, а у відношенні до окремого взятого об'єкту суспільно-правових відносин. Наприклад, М.В. Кочеров наголошує

про те, що адміністративно-правовий статус Національної поліції можна визначити як загальнотеоретичну категорію, яка характеризує певне положення цього правоохоронного органу в державі. Досліджуючи адміністративно-правовий статус Національної поліції, необхідно підкреслити, що він обумовлений сферою суспільних відносин, пов'язаної з охороною і захистом прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, встановленого громадського порядку управління, профілактики та попередження правопорушень тощо. Адміністративно-правовий статус Національної поліції, як суб'єкта реалізації реформ включає в себе мету, завдання та функції поліції у цій сфері, структурно організаційний елемент, який розкриває систему та структуру органів та підрозділів, які реалізують реформи, їх взаємодія, підконтрольність та підзвітність з цих питань. Компетенційний елемент характеризує повноваження поліції з питань впровадження реформ, її обов'язки з виконання заходів реформ, предмети відання служб та підрозділів по втіленню запланованого тощо [105, с.295].

Г.О. Балака адміністративно-правовий статус Пенсійного фонду України визначила як правове становище Пенсійного фонду України, що впливає з його компетенції, а також із завдань, функцій, організації та порядку діяльності, відповідальності, взаємодії з іншими суб'єктами щодо реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного соціального страхування [10, с.166; 227, с.113; 109]. О.В. Запотоцька під адміністративно-правовим статусом Національного банку України пропонує розуміти систему прав, обов'язків, які проявляються через систему повноважень і реалізуються в межах визначеної компетенції, що встановлена нормами національного та міжнародного законодавства й спрямована на виконання його завдань і функцій. Структурні елементи такого статусу О.В. Запотоцька поділяє на дві групи: 1) організаційні елементи статусу – мета створення, організаційна

структура, принципи, завдання, напрямки діяльності, порядок створення, реорганізації й ліквідації, наявність структурних утворень; 2) змістовні елементи – права, обов'язки, адміністративна відповідальність, повноваження та компетенція [78, с.169].

Отже, правовий статус – це категорія, яка визначає місце фізичної чи юридичної особи в правовій площині в цілому, тобто місце, роль, значення суб'єкта в юридичних координатах. Це узагальнена категорія, котра показує характер взаємодії людини чи групи людей із правовою системою країни. В свою чергу, адміністративно-правовий статус є спеціальною, більш вузькою категорією, адже ним показано місце фізичної чи юридичної особи у адміністративних правовідносинах. Особливими ознаками даної наукової категорії є наступні: 1) чітко визначений в положеннях нормативно-правових актів. Наприклад, правовий статус людини дається кожному від народження та характеризується відповідними правами та обов'язками. За рахунок реалізації останніх всі особи мають можливість досягати своїх інтересів, взаємодіяти із іншими фізичними особами, тощо. Однак, участь у адміністративних правовідносинах передбачає пряме законодавче визначення порядку їх виникнення, зміни та припинення; 2) структура адміністративно-правового статусу складається із повноважень (сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків) та владно-управлінської компетенції, тобто сфери відання суб'єкта владних повноважень або іншої сторони таких відносин; 3) такий статус є стабільним та незмінюваним протягом значного проміжку часу, що пояснюється його нормативно-правовим визначенням. Трансформація останнього можлива виключно на підставі внесення доповнень до юридичного підґрунтя; 4) адміністративно-правовий статус має індивідуальний характер. Незважаючи на існування узагальненого кола елементів, їх зміст та внутрішні особливості гостро залежать від суб'єкта до якого статус безпосередньо відноситься.

Таким чином, адміністративно-правовий статус суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації – це визначене законодавством України їх юридичне положення, роль і значення у адміністративно-правових відносинах, які виникають в процесі розбудови, провадження та здійснення національної політики з мобілізації та підготовки до мобілізації, ключовими елементами якого є повноваження та компетенція.

Тепер звернемось до особливостей адміністративно-правового статусу даних суб'єктів. Єдине офіційне джерело на підставі якого можна розібратись із переліком таких суб'єктів є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відповідно до його положень першим суб'єктом варто визначити Верховну Раду України (далі – ВРУ), яке відповідно до Конституції України здійснює законодавче регулювання питань мобілізаційної підготовки та мобілізації, визначає відповідні видатки з Державного бюджету України, затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України укази про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію [177].

Необхідно зазначити, що в складі парламенту діють Комітети ВРУ, зокрема, а саме Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки, що згідно до Закону України «Про комітети Верховної Ради України» є органом Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. До предмету його відання згідно із Постановою ВРУ від 28.08.2019 №19-ІХ відносяться: державна політика у сферах національної безпеки і оборони; законодавче забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони, у тому числі щодо впровадження принципів і стандартів Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та досягнення критеріїв, необхідних

для набуття Україною членства в НАТО; демократичний цивільний контроль; правовий режим державного кордону, воєнного та надзвичайного стану; оборонно-промисловий комплекс; державна система страхового фонду документації; військове та військово-технічне співробітництво з іншими державами; участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; військова служба, Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України; охорона державної таємниці; боротьба з тероризмом; оборонні закупівлі; соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; військова наука та освіта; альтернативна (невійськова) служба; державна система спеціального зв'язку тощо [183].

Крім контрольної, Комітет також виконує законопроектну та організаційну функції. Перша полягає в: 1) розробці проектів законів, інших актів Верховної Ради України; 2) попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України; 3) доопрацюванні за дорученням Верховної Ради України окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях (за винятком прийнятих Верховною Радою України актів у цілому); 4) попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо проектів загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, а також наданні згоди на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів України; 5) узагальненні зауважень і пропозицій, що надійшли до законопроектів; 6) внесенні пропозицій щодо перспективного планування законопроектної роботи [174].

В свою чергу, організаційна функція полягає в: 1) проведенні збору та аналізу інформації з питань, що належать до повноважень комітетів,

організації слухань із цих питань, у тому числі на засіданнях Верховної Ради України; 2) попередньому обговоренні відповідно до предмету відання кандидатур посадових осіб, яких згідно з Конституцією України обирає, призначає, затверджує Верховна Рада України або надає згоду на їхнє призначення, підготовці до розгляду Верховною Радою України відповідних висновків щодо цих кандидатур; 3) підготовці питань на розгляд Верховної Ради України відповідно до предметів їх відання; 4) участі у формуванні порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України; 5) прийнятті рішень, наданні висновків, рекомендацій, роз'яснень [174].

Таким чином, ВРУ, як суб'єкт формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, відповідає за створення законодавчої основи здійснення даного процесу. Своєю діяльністю парламент обґрунтовує державну політику у вказаній сфері надаючи їй найвищого за своєю юридичною силою формату. Процес прийняття законодавчих актів передбачає глибоке опрацювання соціальних, економічних, організаційних та інших аспектів, на які впливає об'єкт законодавчого регулювання. В контексті представленої у роботі проблематики це мобілізація та мобілізаційна підготовка, регламент яких потребує чіткої відповіді на питання: хто саме має проводити вказані комплекси заходів, яким чином вони фінансуються, якими примусовими заходами підкріплюються і таке інше. Будь-який законодавчий акт повинен прийматись із врахуванням кожного з даних питань та надавати порядок їх вирішення.

Наступними є суб'єкти вищого державного керівництва, які замаються безпосередньо реалізацією в межах своєї компетенції, положень державної політики в сфері мобілізації. Зокрема, згідно до частини 9 статті 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», загальне керівництво у сфері мобілізаційної підготовки і мобілізації держави здійснюється Президентом України; організаційне керівництво мобілізаційною підготовкою і мобілізацією в Україні - Кабінетом Міністрів

України; координація діяльності органів виконавчої влади з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації здійснюється Радою національної безпеки і оборони України [177].

Іншу групу, складають центральні органи виконавчої влади та військові формування. Згідно до тієї ж статті Закону безпосереднє керівництво щодо реалізації заходів з мобілізаційної підготовки і мобілізації здійснюється в центральних органах виконавчої влади, інших державних органах їх керівниками, а в Збройних Силах України, інших військових формуваннях - центральними органами управління відповідних військових формувань [177]. Наприклад, в структурі Міністерства оборони України (далі – Міноборони) на сьогоднішній день функціонує Департамент мобілізації, який забезпечує реалізацію мобілізаційної політики держави в рамках сфери відання Міноборони. Основними завданням Департаменту є: 1) організація планування підготовки Міноборони, Збройних Сил України і Державної спеціальної служби транспорту (далі – ДССТ) до проведення мобілізації, задоволення їх потреб в особливий період; 2) забезпечення переведення апарату Міноборони, органів військового управління, військових частин, вищих військових навчальних закладів, установ, безпосередньо підпорядкованих Міноборони, на функціонування в умовах особливого періоду; 3) координація діяльності структурних підрозділів Міноборони з питань забезпечення проведення мобілізації та демобілізації у Збройних Силах України, ДССТ; 4) контроль планування і проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації в Міноборони та підпорядкованих відомствах [134].

Окремо в даній групі варто відмітити Міністерство економіки України (далі – Мінекономіки) – центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, державну цінову політику, державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності тощо.

Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та Постановою КМУ «Питання Міністерства економіки» від 20.09.2014 №459 на Мінекономіки покладається широкий спектр повноважень в сфері формування та реалізації мобілізаційної політики. Зокрема, центральний орган виконавчої влади: а) здійснює методологічне та методичне забезпечення мобілізаційної підготовки національної економіки та координацію планування, методологічне забезпечення розроблення проектів мобілізаційних планів та програм мобілізаційної підготовки в органах виконавчої влади, інших державних органах; б) розробляє та подає Кабінетові Міністрів України проект мобілізаційного плану національної економіки на особливий період; розробляє з урахуванням економічних можливостей держави для центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів мобілізаційні завдання (замовлення) щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, створення спеціальних формувань в особливий період для задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення; в) координує роботу із створення, розвитку, утримання, передачі, ліквідації та реалізації мобілізаційних потужностей; г) координує роботу із створення мобілізаційного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів тощо [177; 154].

Наступними варто відмітити коло суб'єктів, які передбачені абзацом 3 частиною 9 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», які займаються реалізацією державної політики в сфері мобілізації на регіональному рівні: місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади створені в рамках дії правового режиму воєнного стану. Так, першими виступають місцеві державні адміністрації, що створюються відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Стаття 13 документу визначає, що до їх відання

віднесено питання оборонної роботи, мобілізаційної підготовки, мобілізації та демобілізації.

В рамках вирішення останніх, місцева державна адміністрація:

- 1) забезпечує виконання законодавства про територіальну оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, військовий обов'язок посадовими особами і громадянами, підприємствами, установами і організаціями;
- 2) здійснює заходи, пов'язані з територіальною обороною, мобілізаційною підготовкою, цивільним захистом на відповідній території;
- 3) здійснює під час мобілізації своєчасне оповіщення і забезпечує прибуття на збірні пункти та призов через територіальні центри комплектування та соціальної підтримки громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації;
- 4) організовує на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць планування та забезпечує проведення мобілізаційної підготовки, а також проведення заходів мобілізації та демобілізації після набрання чинності відповідним указом Президента України тощо [176].

За Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», останнє – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. На виконавчі органи сільських, селищних, міських рад можуть покладатись делеговані повноваження, окремі з яких стосуються реалізації мобілізаційних заходів та здійснення мобілізаційної політики на території відповідних громад, наприклад: а) забезпечення на території відповідних населених пунктів

ведення персонально-первинного військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, забезпечення бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час; б) забезпечення на території відповідних населених пунктів планування та проведення мобілізаційної підготовки, а також проведення заходів мобілізації та демобілізації після набрання чинності відповідним указом Президента України тощо [175].

Водночас, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Під час проведення мобілізації та в умовах дії правового режиму воєнного стану в межах адміністративно-територіальної одиниці обласними військовими адміністраціями (в разі утворення) координується та спрямовується діяльність органів та підрозділів, що входять до системи поліції, Служби безпеки України, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, закладів охорони здоров'я стосовно виконання заходів мобілізації. Військові адміністрації на відповідній території також здійснюють повноваження із: а) забезпечення організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу та альтернативну (невійськову) службу, направлення для проходження базової військової служби, підготовки молоді до військової служби; сприяння в організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також населення розпорядження керівника

місцевої державної адміністрації (військової, військово-цивільної) або керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки про проведення заходів мобілізації чи виклик військовозобов'язаних та резервістів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки; б) забезпечення на території відповідних населених пунктів ведення персонально-первинного військового обліку призовників, військовозобов'язаних і резервістів, забезпечення бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час, надання звітності з цих питань; в) організації та здійснення заходів, пов'язаних із мобілізаційною підготовкою, мобілізацією, демобілізацією та цивільним захистом; г) взаємодії з органами державної влади, іншими державними органами, силами оборони і силами безпеки, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, надання їм і одержання від них в установленому законодавством порядку інформації, документів і матеріалів, необхідних для виконання повноважень з питань мобілізації та демобілізації і таке інше [184].

Тож, відповідно до вищевикладеного, систему суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації згідно до норм чинного законодавства на сьогоднішній день становлять: 1) Верховна Рада України – парламент – орган, що відповідає за створення відповідної сучасним викликам та поточній соціальній, економічній, правовій ситуації в країні законодавчої основи організаційних, координаційних та інших заходів в сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки; 2) Президент України, КМУ, Рада національної безпеки і оборони України – вищі органи керівництва, координації та організації мобілізації та мобілізаційної підготовки на території України; 3) центральні органи виконавчої влади – Міністерство оборони, Міністерство економіки та інші. Вони проводять заходи із реалізації державної політики в сфері мобілізації за напрямами власного відання та в межах покладених на них повноважень; 4) місцеві державні та військові

адміністрації, органи місцевого самоврядування – суб'єкти реалізації державної політики в сфері мобілізації, мобілізаційної підготовки, безпосередньо окремих мобілізаційних заходів в рамках окремих адміністративно-територіальних України. До особливостей адміністративно-правового статусу зазначених суб'єктів відноситься наступне: по-перше, їх статус загально визначається єдиним нормативно-правовим актом – Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; по-друге, відсутній єдиний орган влади на який би покладались цільові повноваження із формування та забезпечення реалізації державної політики в сфері мобілізації. По суті, на сьогоднішній день даний курс держави децентралізований та приводиться до дії виключно за рахунок спільних дій багатьох суб'єктів [245].

Зазначені особливості характеризують суттєвий недолік існуючої системи суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації. Фактично, складається ситуація коли всі займаються всім, проте, єдиний орган із цільовими повноваженнями відсутній. На наш погляд, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» має бути доповнений положеннями, які б відносили до сфери відання конкретного центрального органу виконавчої влади питання формування та реалізації мобілізаційної політики. Такий підхід забезпечить підвищення публічності вказаного процесу, його централізованість та ефективність, адже більшість питань пов'язані із створенням та впровадженням відповідного офіційного курсу країни вирішуватимуться в роботі одного відомства. За таких умов простіше координувати та контролювати діяльність із формування та реалізації державної політики внаслідок чого запропонований хід матиме позитивне значення [245].

2.3. Адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації.

Одним із унікальних елементів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації є адміністративні процедури. Вони суттєво відрізняються від інших публічно-владних заходів та операцій, передусім, соціальною спрямованістю. Їх ключова мета полягає не стільки виконання державних завдань із мобілізації, скільки сприяння реалізації прав та інтересів громадян в даній сфері. Слово «процедура» - (від французького «procedure» й латинського «procedere» – просуватися), означає - порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату. За новим тлумачним словником, процедура це – 1) офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь; 2) низка яких-небудь дій, хід виконання чого – не будь; 3) ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь; лікувальний захід призначений лікарем [101, с.136; 208]. Процедура має спільний корінь зі словом «процес» (від латинського «processus») – «проходження», «просування вперед», а також найчастіше співвідноситься із терміном «провадження» [149, с.76]. Зважаючи лише на етимологію наведеного терміну, можна зробити висновок: процедура – це систематизована, формально визначена послідовність одноманітних дій вчинення яких веде до якогось конкретного, заздалегідь визначеного результату.

Згідно до Юридичної енциклопедії правова процедура – це врегульований законом, іншими нормативно-правовими актами порядок, який складається з послідових дій і спрямовується на досягнення правового результату [241; 101]. Натомість, за визначенням авторів, наприклад, О.О. Середи та О.В. Яковенко: правова процедура – це та, яка належить до законодавства, до правових актів, тобто процедура, що поміщена до

правового середовища. Автори наголошують, що така правова процедура має свої характерні риси. По-перше, це особлива процедура, що чітко викладена і закріплена в законах і підзаконних нормативних актах. По-друге, вона є нормативно встановленим порядком здійснення юридичної діяльності. По-третє, головною метою правової процедури є реалізація основної, тобто матеріальної юридичної норми, заснованих на ній матеріальних правовідносин [199, с.14].

О.Ф. Скакун наголошує на зв'язку правової процедури із наступними юридичними явищами: 1) правотворчим процесом, під яким слід розуміти систему взаємозалежних процедур (стадій) під час ухвалення, зміни як законів, так і підзаконних актів; 2) законодавчим процесом (це процедура ухвалення закону, яка складається з певних стадій – самостійних, логічно завершених етапів і організаційно-технічних дій); 3) правозастосуванням – це здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владна, організуюча діяльність компетентних державних органів і посадових осіб, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків в акті застосування норм права [203, с.389, 297, 317]. К.В. Ніколіна визначає зміст правової процедури крізь систему притаманних категорії рис, що включають в себе: 1) цілісний та структурований характер правової процедури; 2) правова процедура призводить до зміни правової дійсності; 3) правова процедура має як вольовий, так й інтелектуальний характер, оскільки напряму залежить від активних волевиявлень та свідомої діяльності суб'єктів такої процедури; 4) в рамках правових процедур реалізуються права (повноваження), свободи та інтереси учасників суспільних відносин [140].

Схожим чином підійшов до визначення процедури А.В. Басов. Вчений відмітив, що процедура – це: 1) сукупність засобів і методів здійснення державної влади; 2) офіційно встановлений порядок реалізації закріплених у законодавстві правил і норм; 3) діяльність органів публічного управління

щодо вирішення індивідуальних адміністративних справ, результатом якої є прийняття адміністративного акту або укладення адміністративного договору. Юридична процедура як комплексне правове явище пронизує всі сторони існування суспільства: політичну, правову, соціальну, економічну – і забезпечує регулювання суспільних відносин у багатьох галузях права (адміністративному, фінансовому, земельному, кримінальному, цивільному) [6]. «Правова (юридична) процедура – це система правових відносин, що складаються в певній послідовності, направлених на досягнення правового результату, який може виражатися у формуванні юридичних норм, утворень або припиненні певних правовідносин (головних для процедури), запобігання правопорушенням, також в інших, правових наслідках», - пише Р.С. Алімов [6, с.20]. В розумінні О.П. Євсєєва правова процедура – це нормативно або індивідуально встановлений порядок послідовно вчинюваних уповноваженими суб'єктами права узгоджених юридичних дій, спрямованих на досягнення спільного для них правового результату. Під порядком, у свою чергу, слід розуміти належну, виражену в нормах позитивного права (інколи різної юридичної сили) модель поведінки, що передбачає те, які дії і в якій послідовності повинен виконати суб'єкт права, щоб досягти тих цілей, для реалізації яких ця процедура створена [67, с.104].

Отже, процедура в праві являє собою нормативно визначений, систематизований порядок вчинення уповноваженими суб'єктами юридично значимих дій, результатом яких є виникнення, зміна чи припинення суспільно-правових відносин, а також реалізація прав, обов'язків, законних інтересів фізичних та/або юридичних осіб, тощо.

Багатоманітністю підходів характеризується поняття похідних від загальних правових, адміністративно-правових процедур. На думку Р.С. Мельника адміністративна процедура – це юридична діяльність, яка має зовнішній характер, тобто спрямовується на фізичних або юридичних осіб організаційно не підпорядкованих суб'єкту публічного управління (зазначена

ознака є головною, визначальною у характеристиці адміністративної процедури, дозволяє відмежувати останню від інших видів юридичної діяльності); наслідком такої діяльності може стати прийняття обов'язкового до виконання нормативного або індивідуального акту управління чи вчинення дій, які безпосереднім чином не зачіпають правового статусу фізичних або юридичних осіб [129, с.97–101; 56, с.85]. О.О. Сорока наголошує, що адміністративна процедура – це встановлений законодавством та підзаконними нормативно-правовими актами порядок розгляду і розв'язання органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів вищого навчального закладу приватної форми власності, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [212, с.53].

З позиції І.В. Криворучко, адміністративна процедура за своєю суттю є діяльністю публічної влади, передусім органів публічного управління, що, будучи визначена нормами права, спрямовується на реалізацію прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а виходячи із формальних підходів – порядком послідовно здійснюваних дій та прийнятих рішень щодо розгляду і вирішення адміністративної справи [108, с.6]. Р.О. Куйбіда та В.І. Шишкін вважають, що адміністративна процедура – це встановлений законодавством порядок вирішення адміністративними органами індивідуальних адміністративних справ. Оскільки ця діяльність здійснюється публічною адміністрацією з використанням владних повноважень та з урахуванням публічних інтересів, їх ознакою є публічність, а також індивідуальний характер, оскільки рішення в справі стосується конкретних фізичних або юридичних осіб [147, с. 174; 142, с.30].

І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловйова наголошують: адміністративна процедура – це структурований, нормативно закріплений порядок прийняття адміністративних актів або укладення адміністративно-правових договорів,

спрямований на вирішення конкретних справ у сфері публічного управління. Ознаками адміністративної процедури є такі: 1) має правовий характер, оскільки принципи та правила, що визначають адміністративну процедуру, містяться в приписах нормативно-правових актів; 2) вміщує норми, що регламентують як діяльність суб'єкта публічного адміністрування, так і поведінку приватних осіб; 3) спрямована на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних управлінських повноважень; 4) застосовується для вирішення конкретної адміністративної справи; 5) має основним призначенням забезпечення ефективної реалізації прав приватних осіб і унеможливлення їх порушення; 6) тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процедурних правил породжує права й обов'язки осіб, які знаходяться поза системою публічного адміністрування; 7) має, як правило, безспірний характер, тобто завдяки адміністративній процедурі вирішуються позитивні управлінські справи [20, с.7-8].

За визначенням І.Б. Пробко, адміністративна процедура – це форма адміністративного процесу, встановлена законом, нормативно-правовими актами органу виконавчої влади, певна складова порядку (алгоритму) управлінської діяльності [187, с.8]. Н.Р. Нижник вважає, що адміністративна процедура – це сукупність загальноприйнятих і спеціальних правил, офіційно-встановлених чи прийнятих у відповідності зі звичаєм, які визначають здійснення різноманітних актів, дій, форм взаємодії між учасниками державно-управлінських відносин або порядок оформлення якихось справ, що спрямовані на досягнення певного результату» [139, с.198; 83, с.107].

О.Ю. Волкович обстоює позицію згідно якої, адміністративна процедура – це установлений в акті порядок дій фізичних та юридичних осіб, спрямований на реалізацію їх прав і виконання обов'язків або визначення повноважень державного органу, його посадової та службової особи. «Оскільки ця діяльність виконується суб'єктами державного управління з

використанням владних повноважень та з урахуванням державних інтересів, то первинною ознакою адміністративної процедури є публічність. Іншими ознаками адміністративної процедури є її зовнішній та індивідуальний характер, оскільки прийняте у справі рішення стосується конкретних фізичних або юридичних осіб, що перебувають у стосунках з органами державного управління», – пише науковець [39, с.133].

Офіційне тлумачення категорії представлено в Законі України «Про адміністративну процедуру, – це визначений законом порядок розгляду та вирішення справи. В свою чергу, остання – це справа, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом. Останній розглядає і вирішує справи, віднесені до його відання законом (предметна компетенція) за заявою особи або власною ініціативою [163].

Важливим аспектом Закону є те, що його положення розмежовують зміст адміністративної процедури від інших різновидів юридично-процесуальної діяльності, які об'єктивно схожі із досліджуваною категорією. Так, частина 2 статті 1 акту встановлює, що його дія не поширюється на відносини, що виникають під час: 1) розгляду звернень осіб, що містять пропозиції, рекомендації щодо формування державної політики, вирішення питань місцевого значення, а також щодо врегулювання суспільних відносин; 2) конституційного провадження, кримінального провадження, судового провадження, виконавчого провадження (крім виконання адміністративних актів), оперативно-розшукової діяльності, розвідувальної діяльності, контррозвідувальної діяльності, вчинення нотаріальних дій, виконання покарань, застосування законодавства про національну безпеку і оборону, громадянство, надання притулку в Україні, захист економічної конкуренції; 3) державної служби, дипломатичної та військової служби, служби в органах

місцевого самоврядування, служби в поліції, а також іншої публічної служби; 4) реалізації конституційного права громадян брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 5) оскарження процедур публічних закупівель; 6) нагородження державними нагородами та відзнаками; 7) здійснення помилування; 8) здійснення оцінки впливу на довкілля. Іншими словами, процесуальна діяльність в рамках перелічених випадків не є прикладом адміністративної процедур в розумінні Закону України «Про адміністративну процедуру» [163].

Отже, особливість адміністративних процедур та їх відмінність від інших різновидів публічно-владної діяльності полягають в наступному: 1) така діяльність націлена на реалізацію та забезпечення законних інтересів осіб, захист їх прав, виконання ними визначених законодавством обов'язків і таке інше; 2) адміністративні процедури мають безконфліктний характер та не передбачають зіткнення публічного та приватного інтересу; 3) суспільно-правові відносини, що виникають в контексті здійснення адміністративних процедур, мають дві основні сторони: адміністративний орган та особа, на користь або по відношенню до якої здійснюється процедура. Зазначене покладає на них додаткові права та обов'язки передбачені законодавством про адміністративні процедури; 4) кінцевим результатом здійснення адміністративної процедури є прийняття адміністративного акту, який має вплив на правовий статус відповідного суб'єкта, породжує нові, а також змінює чи припиняє існуючі правовідносини [250].

Спираючись на вище викладене, адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації слід визначити як цілеспрямовані, формалізовані, послідовні дії уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) із розгляду адміністративних справ в сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки, які здійснюються за заявами окремих осіб або ініціативою адміністративних органів з метою захисту, забезпечення,

реалізації прав і законних інтересів цих осіб, виконання ними своїх обов'язків [250].

Варто зауважити, що сьогодні в сфері мобілізації невелике коло систематизованих моделей дій уповноважених суб'єктів, які підпадають під визначення адміністративної процедури. Першою з них є процедура взяття громадян на військовий облік. Згідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» система військового обліку – це сукупність систем військового обліку органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, які структурно складаються із керівників як організаторів ведення військового обліку, служб персоналу (посадових осіб), які безпосередньо ведуть військовий облік, об'єктів військового обліку - призовників, військовозобов'язаних, резервістів та засобів автоматизації процесів ведення військового обліку з використанням необхідних баз даних (реєстрів), визначених законодавством [177].

Згідно до Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів затвердженого Постановою КМУ від 30.12.2022 №1487 військовий облік ведеться з метою визначення наявних людських мобілізаційних ресурсів та їх накопичення для забезпечення повного та якісного укомплектування Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення особовим складом у мирний час та в особливий період. Для забезпечення військового обліку громадян України використовується Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів, який призначений для збирання, зберігання, обробки та використання даних про призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Завданнями військового обліку є:

- 1) утворення військового резерву людських ресурсів, накопичення військово-

навчених людських ресурсів, необхідних для укомплектування Збройних Сил, інших військових формувань у мирний час та в особливий період; 2) проведення аналізу кількісного складу та якісного стану призовників, військовозобов'язаних та резервістів для їх ефективного використання в інтересах оборони та національної безпеки держави; 3) своєчасне оформлення військово-облікових документів призовників, військовозобов'язаних та резервістів; 4) організація своєчасного бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час; 5) забезпечення контролю за станом військового обліку в державних органах, на підприємствах, в установах та організаціях; 6) забезпечення контролю за дотриманням призовниками, військовозобов'язаними та резервістами правил військового обліку; 7) забезпечення громадян України інформацією щодо виконання ними військового обов'язку [170].

В залежності від того, на який саме військовий облік необхідно постановити людину, варіюється перелік документів. Водночас, в загальному вигляді дана адміністративна процедура виглядає наступним чином: 1) військовозобов'язаний, призовник чи резервіст звертається до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки із необхідним пакетом документів та заявою на ім'я начальника зазначеного органу з проханням поставити його на облік; 2) поставлення його на облік та видання військово-облікового документу. В здійсненні даної процедури може бути відмовлено у разі відсутності необхідного, нормативно-встановленого переліку документів, наявності в них недостовірних відомостей і таке інше [36; 170; 164; 168].

Наступною є процедура надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації. Згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», відстрочка надає відповідній особі тимчасовий імунітет від призову на військову службу. За статтею 23 Закону право на це має широке коло осіб, а саме військовозобов'язані: 1) заброньовані на період

мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами і організаціями в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, і перебувають на спеціальному військовому обліку; 2) визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін 6-12 місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії); 3) жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років, крім тих, які мають заборгованість із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці; 4) жінки та чоловіки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини (дітей) помер, позбавлений батьківських прав, визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошений померлим, відбуває покарання у місцях позбавлення волі, а також коли особа самостійно виховує та утримує дитину за рішенням суду; 5) жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років; 6) опікун особи, визнаної судом недієздатною; 11) які мають дружину (чоловіка) з числа осіб з інвалідністю I чи II групи; 7) які мають дружину (чоловіка) з числа осіб з інвалідністю III групи, встановленої внаслідок онкологічного захворювання, відсутності кінцівок (кінцівки), кистей рук (кисті руки), стоп ніг (стопа ноги), одного з парних органів, або за наявності у особи з інвалідністю III групи онкологічного захворювання, психічного розладу, церебрального паралічу або інших паралітичних синдромів та інші [177].

Згідно Постанови КМУ «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» для розгляду питань надання військовозобов'язаним відстрочки при районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної

підтримки (відокремлених відділах) утворюються комісії у такому складі: голова комісії – керівник районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки (відокремленого відділу); члени комісії – представники апарату, структурних підрозділів (освіти та науки, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служби у справах дітей, центру надання адміністративних послуг) районної, міської держадміністрації (військової адміністрації). За наявності підстав для одержання відстрочки військовозобов'язаний особисто подає на ім'я голови комісії районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки або його відділу заяву, до якої додаються документи, що підтверджують право на відстрочку, або копії таких документів, засвідчені в установленому порядку. Заява військовозобов'язаного підлягає обов'язковій реєстрації. Відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації може оформлятися за допомогою Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів на підставі даних, отриманих з інших державних реєстрів або баз даних, які підтверджують, що військовозобов'язаний має право на відстрочку. Комісія вивчає отримані заяву та підтвердні документи, оцінює законність підстав для надання відстрочки, за потреби готує запити до відповідних органів державної влади для отримання інформації, що підтверджує право заявника на відстрочку, або використовує інформацію з публічних електронних реєстрів. Комісія зобов'язана розглянути отримані на розгляд заяву та документи, що підтверджують право на відстрочку, протягом семи днів з дати надходження, але не пізніше ніж протягом наступного дня від дати отримання інформації на запити до органів державної влади. На підставі розгляду отриманих документів комісія ухвалює рішення про надання або відмову у наданні відстрочки. Рішення комісії оформляється протоколом. Про прийняте комісією рішення повідомляється засобами телефонного, електронного зв'язку або поштою заявнику не пізніше ніж на наступний день після

ухвалення такого рішення. У разі відмови у наданні відстрочки військовозобов'язаному повідомляють письмово із зазначенням причин відмови. Таке рішення може бути оскаржене у судовому порядку [171].

Адміністративною процедурою в рамках мобілізації також є процес отримання компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації. Зауважимо, що статтею 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлюється військово-транспортний обов'язок з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань на особливий період транспортними засобами (у тому числі водними) і технікою і поширюється на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, у тому числі на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозаправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи і організації, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян - власників транспортних засобів [177].

Водночас, згідно до Постанови КМУ «Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок» юридичні особи комунальної і приватної форми власності, транспортні засоби і техніка яких залучалися для задоволення потреб військових формувань під час мобілізації, мають право на компенсацію шкоди, завданої транспортним засобам і техніці. Компенсація здійснюється за рахунок коштів державного бюджету протягом п'яти наступних бюджетних періодів після оголошення демобілізації та повернення транспортних засобів і техніки підприємствам, установам та організаціям. Для отримання компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, керівник підприємства, установи та організації, транспортні засоби і техніка яких залучалися під час мобілізації, після оголошення демобілізації та повернення транспортних засобів і техніки звертається до територіального центру

комплектування та соціальної підтримки за місцем їх залучення із заявою, до якої додаються акт приймання-передачі, акт про повернення під час демобілізації транспортних засобів і техніки і висновок експерта (експертне дослідження) або звіт про оцінку майна (акт оцінки майна). У заяві зазначаються такі відомості про підприємство, установу та організацію: повне найменування; місцезнаходження; реєстраційний номер облікової картки платника податків; реквізити банківського рахунка. 39. Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки розглядає заяву протягом 10 робочих днів з дати її подання. У разі виникнення потреби в перевірці викладених у заяві фактів та з'ясуванні додаткових обставин заява розглядається протягом одного місяця з повідомленням про це заявнику. За результатами розгляду заяви територіальний центр комплектування та соціальної підтримки оформляє висновок про здійснення виплати для компенсації шкоди, завданої транспортному засобу або техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, який підписується керівником територіального центру комплектування та соціальної підтримки із зазначенням прізвища та ініціалів і скріплюється печаткою. Зазначений висновок складається у трьох примірниках, один з яких передається заявникові, другий - територіальному органу Казначейства, а третій зберігається у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки. Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки на підставі згаданого висновку визначає потребу в коштах, яка враховується Міноборони у бюджетному запиті на наступний бюджетний період після оголошення демобілізації. Виплата компенсації шкоди здійснюється територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки у порядку черговості оформлення висновків. Спори, пов'язані з виплатою компенсації шкоди та відшкодування майнової шкоди за знищені транспортні засоби і техніку розв'язуються в судовому порядку [169].

Отже, саме наведені приклади можна охарактеризувати, як адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації, адже на сьогоднішній день тільки вони відповідають усім законодавчо встановленим критеріям. Їх ключова ціль – забезпечення прав та обов'язків громадян в сфері мобілізації. Порядок їх проведення є прозорим та зрозумілим з точки зору громадян України та не потребує суттєвих, організаційно-складних дій від суб'єктів владних повноважень. Окрім того, застосування адміністративних процедур в сфері мобілізації створює суттєві перспективи до трансформації діяльності органів влади та місцевого самоврядування, адже суворо формалізовані, одноманітні та послідовні дії легше перевести у новий формат, аніж процесуально складні операції.

2.4. Адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації.

Реалізація державної політики у сфері мобілізації передбачає необхідність використання спеціальних інструментів, які носять, переважно, адміністративно-правовий характер. Взагалі, з точки зору етимології інструмент – це певний засіб, який використовується з метою впливу на певний об'єкт задля досягнення якоїсь конкретної мети, або ж забезпечення його належного функціонування. У вітчизняній юридичній літературі, зазначає О.В. Фелик, категорію «інструменти публічного адміністрування» увів в науковий обіг професор Р. Мельник, який доводить, що інструменти публічного адміністрування включають різноманітні механізми, що забезпечують належне функціонування публічної адміністрації. Автор вказує, що до останніх найбільш доцільно віднести підзаконні нормативні акти, адміністративні акти, адміністративні договори та ін. Р. Мельник підкреслює, що нормативні акти є головним інструментом регулювання

суспільних відносин, який видається публічною адміністрацією та має обов'язкову юридичну силу. Адміністративні акти характеризуються як індивідуальні рішення, що стосуються прав та обов'язків окремих осіб або груп. Адміністративні договори – це угоди між адміністративними органами або між адміністрацією та фізичними або юридичними особами для вирішення публічних завдань [128]. З точки зору публічного адміністрування, вказують В. Галуцько та О. Правотворова, представляє собою зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, реалізований у межах суворої відповідності визначеної законом компетенції з метою досягнення бажаного для публічного адміністрування результату та характеризується такими ознаками: а) є зовнішнім виразом форми адміністративної діяльності публічної адміністрації; б) відображає правову динаміку публічного адміністрування; в) залежить від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації; г) зумовлений реалізацією адміністративних обов'язків суб'єктів публічної адміністрації; д) його вибір зумовлюється специфікою поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу, що встановлює найбільш ефективний варіант діяльності [4, с. 143-144; 123].

У своєму науковому дослідженні В.М. Шевченко дійшов до висновку, що під адміністративно-правовими інструментами здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України ми пропонуємо розуміти комплекс засобів (заходів) в межах здійснення зовнішньої адміністративної діяльності Національної поліції, які реалізуються на підставах та в порядку, визначеному адміністративно-правовими нормами в межах законодавчо визначених повноважень органів та підрозділів поліції за допомогою яких досягається виконання визначених перед Національною поліцією України завдань щодо здійснення превентивної діяльності [237, с.152-153]. До ключових ознак, які характеризують даний термін, є наступні: виступають

засобами (заходами) за допомогою яких досягається виконання визначених перед Національною поліцією України завдань щодо здійснення превентивної діяльності; мають зовнішню спрямовану направленість – застосовуються в межах здійснення зовнішньої адміністративної діяльності Національної поліції та є уособленням об'єктивної форми вираження такої діяльності; їх застосування відбувається виключно в межах законодавчо визначених повноважень поліції на засадах законності, необхідності, пропорційності, ефективності, дотримання прав і свобод людини; арсенал відповідних інструментів обумовлений визначеною компетенцією органів та підрозділів поліції щодо здійснення превентивної діяльності; функціонально-цільове призначення та вибір належного інструменту здійснюється з урахуванням визначеної цілі та залежить від конкретних завдань щодо: охорони життя і здоров'я людини, забезпечення охорони прав і свобод неповнолітніх осіб, забезпечення публічної безпеки і порядку в публічних місцях, забезпечення безпеки дорожнього руху, дотримання вимог дозвільної системи, дотримання обмежень, установлених законодавством щодо різних категорій осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського піклування тощо; оскільки здійснення превентивної діяльності може обмежувати певні права і свободи людини процедури та підстави застосування адміністративно-правових інструментів мають чітку нормативну регламентацію адміністративно-правовими нормами; їх застосування призводить до юридичних наслідків та/або фактичних результатів в залежності від виду та специфіки адміністративно-правового інструменту [237, с.152]. У науковій літературі, пише Р.С. Мельник, визначають такі характерні риси адміністративно-правових інструментів: вони мають публічно-правову природу; суб'єкти публічного адміністрування застосовують їх у процесі свого функціонування; порядок їх застосування регулюється нормами адміністративного права; застосування того чи іншого інструменту зумовлено компетенцією, сферою і метою діяльності суб'єкта

публічного адміністрування; у разі їх застосування настають юридичні наслідки і/або фактичні результати [130, с.187].

Таким чином, під адміністративно-правовими інструментами державної політики у сфері мобілізації найбільш доцільно розуміти сукупність визначених нормами адміністративного права прийомів та засобів, які в своїй діяльності використовують спеціально уповноважені суб'єкти з метою забезпечення ефективної та послідовної реалізації державної політики у досліджуваній сфері суспільного життя. А відтак, від ефективності використання зазначених інструментів напряду залежить стан державної та національної безпеки, територіальної цілісності та обороноздатності української держави.

Тож, виділяючи адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації, перш за все, слід виділити нормотворчість (нормотворчу діяльність). Так, Т.В. Курусь вказує, що нормотворчість - це особлива форма діяльності компетентних суб'єктів нормотворчості з підготовки, розробки, прийняття та офіційного оприлюднення норм права, яка заснована на пізнанні об'єктивних соціальних потреб та інтересів суспільства. Вчена наголошує, що сутність даного поняття розкривається у наступному: здійснюється уповноваженими суб'єктами: а) державою, її органами (парламентом, урядом, міністерствами, місцевими адміністраціями тощо); б) громадянським суспільством (народом), його організаціями; є формою владної вольової діяльності уповноважених суб'єктів, яка включає в себе вивчення, узагальнення і систематизацію типових конкретних правовідносин, що виникають у суспільстві; є не диктатом волі уповноважених суб'єктів, а процедурою формулювання норм, котрі властиві соціальним відносинам, стали типовими діями їх учасників; виражається у санкціонуванні існуючих чи встановленні нових, зміні чи призупиненні чинних і скасуванні застарілих правових норм на підставах, передбачених законом; набуває завершення в письмовому акті-документі, що називається

нормативно-правовим актом (законом) [115, с.10]. О.В. Петришин під нормотворчістю пропонує розуміти процес, що реалізується уповноваженими суб'єктами і включає етапи розробки, обговорення, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів відповідно до встановленої процедури. На думку вченого, основні риси нормотворчості полягають у наступному: а) це один із етапів створення права, в ході якого в нормативно-правових актах закріплюються правові норми, що виникають внаслідок узагальнення основних та повторюваних соціальних відносин. Цей процес також виступає як засіб заміни негативних соціальних практик; б) нормотворчість є однією з правових функцій публічної влади поряд з правозастосуванням, тлумаченням права, контролем, наглядом та установчою діяльністю; в) результатом нормотворчості є створення нормативно-правових актів, які формально закріплюють правові норми; г) цей процес здійснюють суб'єкти, наділені відповідними повноваженнями – органи та уповноважені особи публічної влади; г) процес нормотворчості здійснюється відповідно до визначеної процедури, що регулюється законодавством [221].

А.О. Нечипоренко вказує, що нормотворчість є комплексною науковою категорією, яка характеризується тим, що вона є: початковою стадією механізму правового регулювання, елементом правової системи і правової культури суспільства, в процесі якого відбувається перетворення потреб та інтересів у загальнообов'язкові, формально-визначені приписи і правила; засобом організації соціального управління, однак при цьому процес нормотворчості сам врегульований правом й іншими соціальними нормами; цілеспрямованою діяльністю, що триває в певних часових проміжках і містить внутрішні елементи – етапи процесу зародження правової норми і набрання нею чинності, за допомогою якої відбувається зміна суспільного життя [138, с.5]. І.М. Вороніна вказує, що нормотворча діяльність – це особлива форма діяльності компетентних суб'єктів нормотворчості з

підготовки, розробки, прийняття та офіційного оприлюднення норм права, яка заснована на пізнанні об'єктивних соціальних потреб та інтересів суспільства. Нормотворчість вимагає вивчення розвитку реальних зв'язків між різними явищами, що беруть участь у формуванні права і здійснюють перехід від матеріальних факторів до свідомості та від неї правових норм. В свою чергу аксіологічний вимір надає можливості щодо нового розуміння змісту нормотворчої діяльності, котра спрямована на створення умов для реалізації національних так і всезагальних інтересів [41].

Мета нормотворчої діяльності полягає в створенні та впровадженні правових норм, які регулюють поведінку та відносини між людьми у суспільстві. Основними цілями нормотворчості є: а) забезпечення правопорядку та стабільності у суспільстві. Це досягається шляхом встановлення правил, які регулюють поведінку громадян та організацій, а також визначають права й обов'язки кожного члена суспільства; б) гарантування прав та свобод людини. Нормотворчість визначає їхній обсяг і межі, а також забезпечує їх захист від порушень; в) створення умов для розвитку та суспільного прогресу. Правильно спроектована нормотворчість може сприяти поступу суспільства та забезпечити його прогрес. Це досягається шляхом запровадження стимулів для інновацій, інвестицій та розвитку нових сфер діяльності; г) забезпечення справедливості та рівності. Однією з важливих цілей нормотворчості є забезпечення справедливості та рівності перед законом для всіх членів суспільства. Це означає, що закони мають бути прийняті таким чином, щоб усі громадяни мали рівний доступ до правосуддя та захисту своїх прав; г) забезпечення безпеки та громадського порядку. Це означає прийняття законів, які регулюють виконання договорів, запобігають злочинам та іншим порушенням громадського порядку; д) створення умов для інтеграції та співпраці. Нормотворчість може сприяти утворенню умов для міжнародної співпраці та інтеграції, забезпечуючи взаєморозуміння та взаємодію між різними країнами та регіонами [141, с.24].

Таким чином, нормотворчість є одним із ключових адміністративно-правових інструментів державної політики у сфері мобілізації, адже за її допомогою законодавець має можливість: по-перше, створити нормативно-правове підґрунтя для функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності; по-друге, розробити державні програми, стратегії, концепції, орієнтовані на реалізацію відповідної державної політики; по-третє, виявити застарілі норми, які заважають нормативному функціонуванню правовідносин, які виникають у досліджуваній сфері суспільного життя. З огляду на зазначене вище цілком справедливим буде говорити про те, що коли йдеться про нормотворчість, то, перш за все, мається на увазі про підзаконну нормотворчу діяльність.

Так, М.В. Кравчук доводить, що «підзаконні нормативно-правові акти – це документи компетентних органів, які видаються на підставі закону, відповідно до нього і для його виконання. Підзаконні акти регламентують лише ті відносини, які вже регулюються за допомогою законів, тому вони не можуть суперечити законам, Конституції, повинні відповідати принципам і вимогам права. Вони повинні мати всі реквізити: назву, хто видав, дату видання, причини, підпис уповноваженої особи і печатку. Підзаконні нормативно-правові акти відіграють важливу роль у регулюванні суспільних відносин, їхня дія спрямована на виконання та конкретизацію вимог законів. Адже законами регулюються найважливіші суспільні відносини. Всі інші суспільні відносини регулюються підзаконними актами. Це дає можливість оперативніше на законодавчому рівні вирішувати всі нагальні державні проблеми» [106, с. 135-136]. Д. Бараненко відмічає, що підзаконні нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади виконують насамперед регулятивну функцію, що розподіляється на функцію первинного (у разі первинного встановлення норм права підзаконними нормативно-правовими актами) та вторинного (у разі конкретизації, розвинення й удосконалення норм права, встановлених нормативно-правовими актами

вищої юридичної сили) регулювання; управлінську (органи виконавчої влади, як нами з'ясовано, є органами управління, саме тому видані ними підзаконні нормативно-правові акти виконують управлінську функцію); роз'яснювальну та конкретизуючу (норми, які містяться у підзаконних нормативно-правових актах, конкретизують, роз'яснюють, удосконалюють, «розгортають» норми, встановлені нормативно-правовими актами вищої юридичної сили); правоустановчу (реалізується при введенні норм права підзаконними нормативно-правовими актами); правореалізаційну функції (норми підзаконних нормативно-правових актів закріплюють певні порядки, положення тощо, реалізація яких практично відтворює норми, встановлені Конституцією, кодексами та законами України) [11, с.12]. Тож, саме за допомогою підзаконних нормативно-правових актів законодавець має можливість врегулювати найбільш важливі аспекти реалізації державної політики у відповідній сфері суспільного життя, а також забезпечити виконання відповідних приписів.

Наступним важливим адміністративно-правовим інструментом є створення організаційно-управлінської структури суб'єктів реалізації мобілізаційної діяльності. В.В. Цветков доводить, що управлінська діяльність – це суб'єктивна діяльність людей, для якої вирішальне значення мають соціально-політичні і матеріальні умови життя суспільства. Вона обумовлюється науково-технічними можливостями, оптимальністю та масштабністю соціальних цілей і значною мірою залежить від соціального досвіду, рівня культури, компетентності та свідомості людей. Оскільки безпосереднім виявленням управлінської діяльності є врешті-решт праця людини по управлінню, то визначальним фактором ефективності управлінської діяльності виступає людина. Від якісного складу апарату управління, ступеня кваліфікації, інтенсивної і професійно організованої праці залежать і результати його роботи [232, с.87]. В свою чергу основними складовими організаційного процесу (організаційної діяльності) є

(докладніше вони розглядаються у третьому питанні лекції): а) розподіл праці - розподіл загальної роботи в організації на окремі складові частини, достатні для виконання окремим робітником відповідно до його кваліфікації та здібностей; б) групування робіт та видів діяльності у певні блоки (групи, відділи, сектори, цехи, виробництва тощо) - департаменталізація; в) підпорядкування кожної такої групи керівникові, який отримує необхідні повноваження (делегування повноважень); г) встановлення діапазону контролю; д) забезпечення вертикальної та горизонтальної координації робіт та видів діяльності (створення механізмів координації) [131]. Таким чином, в розрізі представленої у роботі проблематики створення організаційно-управлінської структури суб'єктів реалізації мобілізаційної діяльності представляє собою безперервний процес, який передбачає побудову такої системи управління мобілізаційними ресурсами, які дозволять спеціально-уповноваженим суб'єктам більш ефективно, якісно та оперативно виконувати завдання, пов'язані із здійснення мобілізаційної діяльності.

Наступним важливим адміністративно-правовим інструментом є проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи серед населення щодо мобілізації. З точки зору педагогіки, пишуть Т.Й. Бабюк, Н.Г. Каньоса та О.О. Вашак, просвітницька діяльність виступає частиною неперервної освіти, яка являється процесом засвоєння знань і умінь впродовж життя, зорієнтованим на поступальне збагачення творчого потенціалу особистості і її духовного світу і складається з трьох основних етапів: соціалізації індивіда, підготовка до різних видів соціальної діяльності, особистісний розвиток в період зрілості. Численні види просвітницької діяльності виконують певні суспільні функції, які одночасно компенсують і доповнюють одна одну. Організація просвітницької діяльності функціонально пов'язана із сучасною наукою, культурою, мистецтвом, виробництвом і наслідками їх неоднорідності, складності і інтенсифікації [8]. З точки зору психології основними завданнями просвітницької роботи є: допомога усвідомити цілі,

завдання та можливості соціально-психологічної служби, розуміти коло проблем, що можна розв'язати за допомогою психолога; формування уявлення, куди та до якої саме служби можна звернутись у разі виникнення різного роду психологічних труднощів; підвищення психологічної компетентності населення для формування навиків самостійно розв'язувати певні проблеми чи конфлікти, які можуть виникати у повсякденному житті, як в особистому, так і в професійному; підвищення психологічної культури суспільства, оскільки розв'язувати більшість соціальних конфліктів чи негараздів можна, маючи певні знання з психології. Крім того, потрібно враховувати психологічні чинники виникнення проблем [193].

До прикладу, відповідно до звіту про діяльність Відділу мобілізаційної та оборонної роботи Одеської міської ради у 2023 році, з метою сприяння національно-патріотичному вихованню учнівської молоді міста Одеси, консолідації історичної пам'яті нації, вшанування борців за свободу, незалежність і територіальну цілісність України, а також з нагоди відзначення в місті Одесі пам'ятних дат та державних свят – Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, Дня захисників та захисниць України, Дня Гідності та Свободи, Дня Збройних Сил України тощо – в закладах освіти комунальної власності територіальної громади міста Одеси проведено національно-патріотичні, інформаційно-просвітницькі заходи про героїчну історію українського народу, боротьбу його захисників за становлення державності в Україні, а саме: хвилини мовчання, уроки мужності, бесіди, виховні години та години спілкування, засідання круглого столу, спортивні заходи, виставки дитячих малюнків та творчих робіт, патріотичні флешмоби. До участі у заходах були запрошені військовослужбовці Збройних Сил України, ветерани / члени їх сімей, які мали можливість розказати про бойовий шлях, історії фронтового життя, а також відповісти на запитання дітей. Під час майстер-класів, які було організовано в закладах освіти міста,

діти власноруч створювали обереги, подарунки, листи підтримки, малюнки та передавали військовим. Важливими осередками патріотичного виховання є шкільні бібліотеки, в яких проводилися також вікторини, бібліотечні години, презентації та виставки книг відповідної тематики [79].

Таким чином, проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи щодо важливості та необхідності проведення мобілізації передбачає: по-перше, реалізація діяльності щодо обґрунтування важливості проведення мобілізації; по-друге, підвищення рівня обізнаності населення стосовно різних процедурних та організаційних аспектів мобілізації; по-третє, виховання у людей патріотизму, що автоматично позитивно впливає на мобілізаційні процеси. А відтак, роз'яснювальна та просвітницька робота у досліджуваному в роботі контексті має передбачати: а) активна робота медіа у відповідному напрямку; б) індивідуальна робота із громадянами на всіх рівнях; в) використання сучасних інформаційних систем та технологій.

Далі в розрізі представленої у роботі проблематики слід звернути увагу на законність, яка виступає не тільки як принцип реалізації державної політики у сфері мобілізації, але й як інструмент, за допомогою якого втілюються у життя всі загальноправові та спеціальні засади. На думку М.В. Журавель, якщо відійти від загального розуміння поняття «законність», то можна зазначити, що вона ґрунтується на таких засадах: а) загальнообов'язковість законів для всіх органів державного управління та інших суб'єктів, що вступають у відносини державного управління; б) єдність у тлумаченні законів усіма суб'єктами відносин державного управління; в) неприпустимість протиставлення законності та доцільності в регулюванні суспільно-правових відносин [72, с.221]. Г.М. Бистрик виклала власний підхід з приводу змісту та значення принципу законності, який виражено в ряді наступних особливостей: по-перше, принцип законності належить до групи фундаментальних принципів організації і діяльності механізму держави, що знаходить своє відображення на конституційному

рівні у законодавстві переважної більшості сучасних держав. Його зміст пронизує діяльність усього механізму держави (усіх без винятку його елементів), оскільки на основі цього принципу механізм держави не лише функціонує і розвивається, а й утворюється; по-друге, з погляду визначення свого змісту, принцип законності в організації і діяльності механізму держави означає, що закон постає ключовою умовою легалізації та подальшої легітимації органів державної влади. Тобто зазначені елементи механізму держави можуть формуватись та діяти лише на основі закону, який визначає порядок та способи їх утворення, їх компетенцію та повноваження, а також відповідальність за порушення норм чинного законодавства; по-третє, принцип законності у функціонуванні механізму держави має цілісний характер і пов'язаний з усією системою національного законодавства, у тому числі і таким її основоположним рівнем, як Конституція [14, с.89]. Л.В. Мелех вказує, що законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави. Деякі науковці наголошують на тому, що законність – це заснована на провідній правовій ідеї вимога суворого та неухильного дотримання і виконання або застосування норми права. Ідеологічним підґрунтям цієї вимоги є положення про загальнообов'язковість права [126, с. 4].

Передостанні адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації, яким ми приділимо увагу в рамках піднятої у роботі проблематики, - це нагляд і контроль. Так, В.М. Гаращук визначає нагляд як юридичний аналіз стану справ щодо додержання законності дисципліни в

суспільстві, який здійснюється прокуратурою із застосуванням відповідних, наданих їй законодавством форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність юридичної чи посадової особи, громадянина [44, с.17]. Д.В. Лученко доводить, що нагляд полягає в постійному, систематичному спостереженні спеціальними державними органами за діяльністю непідпорядкованих їм органів та осіб з метою виявлення порушень законності. Головне в нагляді – це спостереження, яке обмежується лише питаннями законності. Наглядові органи не оцінюють дії піднаглядних суб'єктів з точки зору доцільності і не можуть давати будь-яких вказівок або приписів, коригуючих їх діяльність, тобто втручатися в повсякденну роботу піднаглядних суб'єктів. Метою нагляду є забезпечення дотримання законів посадовими особами, органами виконавчої влади, представницькими органами, політичними партіями та іншими об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями. При цьому одним з найважливіших напрямків наглядової діяльності є охорона і захист гарантованих Конституцією, законами України і міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод людини і громадянина [120, с.149]. В. П. Колісник стверджує, що нагляд – це юридичний аналіз стану справ щодо додержання законності і дисципліни в суспільстві, який здійснюється прокуратурою із застосуванням відповідних, наданих їй законодавством форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність юридичної чи посадової особи, громадянина [97]. В свою чергу контроль, пише О.М. Вінченко, є комплексною категорією, яка використовується в усіх сферах діяльності та галузях науки. Узагальнивши думку вітчизняних та закордонних авторів, вони дійшли висновку, що контроль можна визначати з трьох методологічних позицій: 1) економічна категорія, яка має зміст та понятійний апарат; 2) функція управління, засіб зворотного зв'язку між об'єктом та суб'єктом контролю; 3) система, що діє в рамках підприємства [37, с. 28]. Н.

В. Дикань зауважує, що контроль – це процес досягнення організацією цілей. Процес контролю полягає у визначенні стандартів, фактично досягнутих результатів та здійсненні корегувань, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від визначених стандартів. Контроль дуже важливий для успішного функціонування організації. Без контролю починається хаос і об'єднати діяльність будь-яких груп уже неможливо. Важливо й те, що самі по собі цілі, плани та структури організації визначають напрям її діяльності, розподіляючи її зусилля тим чи іншим чином та спрямовуючи виконання робіт [58]. На думку В.Я. Малиновського, контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається з установлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження корективів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від установлених критеріїв. Вважаємо, що таке визначення розкриває зміст більше внутрішнього контролю, котрий здійснюється безпосередньо в самій організації чи відомстві, ніж контролю як функції державного управління [124].

Л.В. Сорока влучно підкреслює, що нагляд і контроль як елементи системи державних гарантій являють собою комплекс правових, організаційних, інформаційно-інспекційних заходів, що проводяться уповноваженими органами влади для виявлення, припинення та запобігання порушень правил здійснення суб'єктами господарювання з метою забезпечення якісної та безпечної діяльності, захисту інтересів осіб, суспільства й держави, безпеки навколишнього природного середовища [211]. Отже, проведений аналіз дає змогу говорити про те, що нагляд і контроль є важливим превентивним засобом, який дозволяє: по-перше, забезпечити відповідність функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності нормам чинного законодавства; по-друге, попередити вчинення неправомірних дій у досліджуваній сфері.

І останні адміністративно-правові інструменти державної політики у сфері мобілізації, яким ми приділимо увагу, - взаємодія та координація. О.М. Король вказує, що взаємодія – це узгодження зусиль та дій військ, штатних і наданих частин та підрозділів. Він вказує, що для взаємодії характерне узгодження дій сторін, які підпорядковуються спільному командуванню (хоча б тимчасово) і беруть участь у вирішенні спільних завдань. Прямий обов'язок з організації взаємодії покладений на старшого командира (начальника) і здійснюється ним спільно зі штабом за участі командирів штатних та наданих частин, а також усіх підпорядкованих начальників служб. Таке розуміння поняття «взаємодія» потребує суттєвих уточнень [100, с. 220–224].

Взаємодія тісно пов'язана із категорією координація. В.І. Фелик дійшов до висновку, що «координація – це одна з основних управлінських функцій, зміст якої полягає в забезпеченні впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу державного управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль для вирішення загальних завдань. як управлінська категорія, координація передбачає не тільки здійснення узгодження та впорядкування спільних дій в певному напрямку, але також утвердженням взаємного становища суб'єктів координації, в якому одні (один) займають керівне, а інші – підпорядковане положення» [57, с.441; 227, с.163]. І.І. Литвин вказує, що координація характеризується такими відмітними рисами. По-перше, координація - це вид взаємодії органів, що володіють самостійною компетенцією і організаційно не є взаємозалежними. По-друге, координація передбачає чіткий поділ процесу спільної діяльності між цими органами. Якщо при невзаємопов'язаній (індивідуальній) діяльності кожний з органів здійснює дії, що не залежать від дій іншого, то в цьому випадку вони є взаємозумовленими, оскільки мають реалізовуватися узгоджено, одночасно або в суворій послідовності як функціонально різні компоненти єдиного комплексу дій. По-третє, важливою відмітною рисою координаційної

взаємодії розглянутих суб'єктів місцевого управління, тобто місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, є наявність третього суб'єкта координатора, що безпосередньо координує їх спільну діяльність. Повноваження координуючого суб'єкта (координатора) в основному носять організаційний характер. Прийняті ним рішення, за узгодженням спільних дій органів, діяльність яких координується, є рекомендаційними, але підлягають обов'язковому розгляду [117; 18]. З огляду на зазначене вище, цілком справедливим буде говорити про те, що взаємодія та координація є важливим інструментами, за допомогою яких забезпечується спільна, взаємоузгоджена діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, які реалізують свою діяльність у досліджуваній сфері суспільного життя.

Таким чином, проведений у даному підрозділі дисертаційного дослідження аналіз дає змогу дійти до висновку, що саме вказані адміністративно-правові інструменти, як вбачається, найбільш змістовно та повно забезпечити реалізацію державної політики у сфері мобілізації. Разом із тим, на справедливим буде говорити про те, що на сьогодні відповідні інструменти не віднайшли свого належного законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях.

Висновки до розділу 2

Відмічено, що праві «механізм» – це категорія, яка забезпечує дію правової матерії та практичний вплив норм права на ті суспільні відносини та суб'єктів, яким вони безпосередньо адресовані. Іншими словами, це своєрідний «провідник» між писаними юридичними положеннями та тим результатом, досягнення якого вони передбачають.

Встановлено, що адміністративно-правові норми – це елементарні частки права, які закріплюють правила поведінки суб'єктів адміністративних

правовідносин, що виникають при формуванні та реалізації державної політики в сфері мобілізації. Вони визначають закономірності того, яким чином даним суб'єктам треба діяти та які юридичні інструменти використовувати. Адміністративні норми закріплюються в актах, що становлять правове підґрунтя формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, тобто, через них фактично відбувається регулювання даного процесу.

До характерних ознак категорії адміністративно-правового механізму віднесено наступні: 1) чітко визначений в положеннях нормативно-правових актів. Наприклад, правовий статус людини дається кожному від народження та характеризується відповідними правами та обов'язками. За рахунок реалізації останніх всі особи мають можливість досягати своїх інтересів, взаємодіяти із іншими фізичними особами, тощо. Однак, участь у адміністративних правовідносинах передбачає пряме законодавче визначення порядку їх виникнення, зміни та припинення; 2) структура адміністративно-правового статусу складається із повноважень (сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків) та владно-управлінської компетенції, тобто сфери відання суб'єкта владних повноважень або іншої сторони таких відносин; 3) такий статус є стабільним та незмінюваним протягом значного проміжку часу, що пояснюється його нормативно-правовим визначенням. Трансформація останнього можлива виключно на підставі внесення доповнень до юридичного підґрунтя; 4) адміністративно-правовий статус має індивідуальний характер. Незважаючи на існування узагальненого кола елементів, їх зміст та внутрішні особливості гостро залежать від суб'єкта до якого статус безпосередньо відноситься.

З'ясовано, що адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації представляє собою основу на нормах чинного законодавства України юридичну конструкцію, яка окреслює систему взаємоузгоджених публічно-владних, державно

управлінських заходів та інструментів, за допомогою яких регулюються адміністративні правовідносини між спеціально уповноваженими суб'єктами, які здійснюють діяльність у досліджуваному напрямку. До ключових елементів даного механізму запропоновано віднести наступні: норми адміністративного права; суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації; акти реалізації суб'єктами адміністративних норм; адміністративно-правові методи формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації; адміністративні процедури.

Наголошено, що на сьогоднішній день важливим завданням законодавця є забезпечення ефективного функціонування адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. Зазначене, як вбачається, дозволить не тільки забезпечити ефективну реалізацію державної політики у досліджуваній сфері, а й підвищити загальний рівень національної та державної безпеки.

Зазначено, що адміністративно-правовий статус суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації – це визначене законодавством України їх юридичне положення, роль і значення у адміністративно-правових відносинах, які виникають в процесі розбудови, провадження та здійснення національної політики з мобілізації та підготовки до мобілізації, ключовими елементами якого є повноваження та компетенція.

Акцентовано увагу на тому, що ВРУ, як суб'єкт формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації, відповідає за створення законодавчої основи здійснення даного процесу. Своєю діяльністю парламент обґрунтовує державну політику у вказаній сфері надаючи їй найвищого за своєю юридичною силою формату. Процес прийняття законодавчих актів передбачає глибоке опрацювання соціальних, економічних, організаційних та інших аспектів, на які впливає об'єкт законодавчого регулювання. В контексті представленої у роботі проблематики це мобілізація та мобілізаційна підготовка, регламент яких

потребує чіткої відповіді на питання: хто саме має проводити вказані комплекси заходів, яким чином вони фінансуються, якими примусовими заходами підкріплюються і таке інше. Будь-який законодавчий акт повинен прийматись із врахуванням кожного з даних питань та надавати порядок їх вирішення.

Аргументовано, що систему суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації на сьогоднішній день становлять: 1) Верховна Рада України (парламент) – орган, що відповідає за створення відповідної сучасним викликам та поточній соціальній, економічній, правовій ситуації в країні законодавчої основи організаційних, координаційних та інших заходів в сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки; 2) Президент України, КМУ, Рада національної безпеки і оборони України – вищі органи керівництва, координації та організації мобілізації та мобілізаційної підготовки на території України; 3) центральні органи виконавчої влади – Міністерство оборони, Міністерство економіки та інші. Вони проводять заходи із реалізації державної політики в сфері мобілізації за напрямками власного відання та в межах покладених на них повноважень; 4) місцеві державні та військові адміністрації, органи місцевого самоврядування – суб'єкти реалізації державної політики в сфері мобілізації, мобілізаційної підготовки, безпосередньо окремих мобілізаційних заходів в рамках окремих адміністративно-територіальних України. До особливостей адміністративно-правового статусу зазначених суб'єктів відноситься наступне: по-перше, їх статус загально визначається єдиним нормативно-правовим актом – Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; по-друге, відсутній єдиний орган влади на який би покладались цільові повноваження із формування та забезпечення реалізації державної політики в сфері мобілізації. По суті, на сьогоднішній день даний курс держави децентралізований та приводиться до дії виключно за рахунок спільних дій багатьох суб'єктів.

Наголошено, що зазначені особливості характеризують суттєвий недолік існуючої системи суб'єктів формування та реалізації державної політики в сфері мобілізації. Фактично, складається ситуація коли всі займаються всім, проте, єдиний орган із цільовими повноваженнями відсутній. На наш погляд, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» має бути доповнений положеннями, які б відносили до сфери відання конкретного центрального органу виконавчої влади питання формування та реалізації мобілізаційної політики. Такий підхід забезпечить підвищення публічності вказаного процесу, його централізованість та ефективність, адже більшість питань пов'язані із створенням та впровадженням відповідного офіційного курсу країни вирішуватимуться в роботі одного відомства. За таких умов простіше координувати та контролювати діяльність із формування та реалізації державної політики внаслідок чого запропонований хід матиме позитивне значення.

Відмічено, що процедура в праві являє собою нормативно визначений, систематизований порядок вчинення уповноваженими суб'єктами юридично значимих дій, результатом яких є виникнення, зміна чи припинення суспільно-правових відносин, а також реалізація прав, обов'язків, законних інтересів фізичних та/або юридичних осіб, тощо.

Констатовано, що особливості адміністративних процедур та, водночас, їх відмінність від інших різновидів публічно-владної діяльності, полягає у наступному: 1) така діяльність націлена на реалізацію та забезпечення законних інтересів осіб, захист їх прав, виконання ними визначених законодавством обов'язків і таке інше; 2) адміністративні процедури мають безконфліктний характер та не передбачають зіткнення публічного та приватного інтересу; 3) суспільно-правові відносини, що виникають в контексті здійснення адміністративних процедур, мають дві основні сторони: адміністративний орган та особа, на користь або по відношенню до якої здійснюється процедура. Зазначене покладає на них

додаткові права та обов'язки передбачені законодавством про адміністративні процедури; 4) кінцевим результатом здійснення адміністративної процедури є прийняття адміністративного акту, який має вплив на правовий статус відповідного суб'єкта, породжує нові, а також змінює чи припиняє існуючі правовідносини.

Узагальнено, що адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації слід тлумачити як цілеспрямовані, формалізовані, послідовні дії уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) із розгляду адміністративних справ в сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки, які здійснюються за заявами окремих осіб або ініціативою адміністративних органів з метою захисту, забезпечення, реалізації прав і законних інтересів цих осіб, виконання ними своїх обов'язків. До відповідних процедур віднесено: взяття громадян на військовий облік; надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації; отримання компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, тощо.

З'ясовано, що під адміністративно-правовими інструментами державної політики у сфері мобілізації найбільш доцільно розуміти сукупність визначених нормами адміністративного права прийомів та засобів, які в своїй діяльності використовують спеціально уповноважені суб'єкти з метою забезпечення ефективної та послідовної реалізації державної політики у досліджуваній сфері суспільного життя. А відтак, від ефективності використання зазначених інструментів на пряму залежить стан державної та національної безпеки, територіальної цілісності та обороноздатності української держави. До кола зазначених інструментів віднесено: нормотворчу діяльність (зокрема підзаконну); створення організаційно-управлінської структури суб'єктів реалізації мобілізаційної діяльності; проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи серед населення щодо мобілізації; законність, яка виступає не тільки як принцип

реалізації державної політики у сфері мобілізації, але й як інструмент, за допомогою якого втілюються у життя всі загальноправові та спеціальні засади; нагляд і контроль; взаємодія та координація.

Обґрунтовано, що нормотворчість є одним із ключових адміністративно-правових інструментів державної політики у сфері мобілізації, адже за її допомогою законодавець має можливість: по-перше, створити нормативно-правове підґрунтя для функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності; по-друге, розробити державні програми, стратегії, концепції, орієнтовані на реалізацію відповідної державної політики; по-третє, виявити застарілі норми, які заважають нормативному функціонуванню правовідносин, які виникають у досліджуваній сфері суспільного життя.

Підкреслено, що створення організаційно-управлінської структури суб'єктів реалізації мобілізаційної діяльності представляє собою безперервний процес, який передбачає побудову такої системи управління мобілізаційними ресурсами, які дозволять спеціально-уповноваженим суб'єктам більш ефективно, якісно та оперативно виконувати завдання, пов'язані із здійснення мобілізаційної діяльності.

Наголошено, що проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи щодо важливості та необхідності проведення мобілізації передбачає: по-перше, реалізація діяльності щодо обґрунтування важливості проведення мобілізації; по-друге, підвищення рівня обізнаності населення стосовно різних процедурних та організаційних аспектів мобілізації; по-третє, виховання у людей патріотизму, що автоматично позитивно впливає на мобілізаційні процеси. А відтак, роз'яснювальна та просвітницька робота у досліджуваному в роботі контексті має передбачати: а) активна робота медіа у відповідному напрямку; б) індивідуальна робота із громадянами на всіх рівнях; в) використання сучасних інформаційних систем та технологій.

Узагальнено, що саме вказані адміністративно-правові інструменти, як вбачається, найбільш змістовно та повно забезпечити реалізацію державної політики у сфері мобілізації. Разом із тим, на справедливим буде говорити про те, що на сьогодні відповідні інструменти не віднайшли свого належного законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОБУДОВИ НОВОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ

3.1. Юридичні гарантії дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності.

Побудова нової моделі державної політики у сфері мобілізації є фактично неможливим без створення юридичних гарантій дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності. До вказаних суб'єктів, як вбачається, відносяться не тільки органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, а також фізичні особи, які безпосередньо приймають участь в організації та реалізації мобілізаційних заходів.

Перш за все, слід приділити увагу, розкриттю сутності та змісту категорії «юридичні гарантії». Гарантія, пише О.В. Прієшкіна, – це насамперед явище, що забезпечує досягнення визначеного результату. Саме забезпечення будь-яких відносин, процесу є основною телеологічною ознакою поняття гарантій, сутнісний зміст якої спрямований на формування відповідної парадигмальної поведінки, своєрідного алгоритму дій, з метою досягнення відповідного результату. Ця ознака дає змогу відрізнити дане явище від інших, таких як право, обов'язок, відповідальність, виділити його в самостійну категорію, бо якщо явище не забезпечує досягнення мети, закладеної в самому явищі, воно не може вважатися гарантією. Причому як самостійне явище, безвідносно до визначеного, гарантія існувати не може, бо процес забезпечення завжди припускає наявність об'єкта [162, с.85-86]. Гарантії, зазначає О.П. Рудницька, являють собою соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризується трьома складниками: 1) пізнавальний, що дає

змогу розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний – використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичний, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. Виходячи з цього, автор визначає гарантії як: систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів [196, с. 175].

Одним із ключових видів гарантій є юридичні (правові), з'ясуванню сутності яких в науковій літературі приділялась значна увага. Так, до прикладу, на переконання Н.В. Кохан, юридичні гарантії – це система взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних, процесуальних), які забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав та їх обов'язків. Юридичні гарантії – це конструктивне вираження принципу самозахисту прав. Вони, продовжує науковець, втілюють ідею узгодженої дії права і держави, коли одні форми, напрямки і функції державно-правового регулювання та діяльності служать разом з тим захисним механізмом для інших і навпаки. І лише в такому загальному контексті взаємної підтримки й узгодженості різних частин і аспектів всього державно-правового комплексу окремі спеціальні форми та конструкції юридичних гарантій прав і свобод особистості можуть реально здійснити свою захисну роль. Словом, юридичні гарантії самі потребують юридичних гарантій, а такими в кінцевому підсумку можуть бути лише правова держава та правові закони [104]. Ж. М. Пустовіт вважає, що під юридичними гарантіями слід розуміти передбачені Конституцією та іншими законами України організаційно-правові та нормативно-правові гарантії, при чому пріоритетними слід вважати нормативно-правові гарантії як систему норм із реалізації прав та свобод людини і громадянина, тобто норм, що

передбачають юридичну відповідальність, юридичні обов'язки та процесуальні норми [189, с. 171-172].

С.С. Клімовський у своїй науковій праці зазначає, що юридичні гарантії - це сукупність нормативно закріплених умов, способів та засобів, за допомогою яких визначаються умови та порядок здійснення прав і свобод особи, а також їх охорона, захист та відновлення в разі порушення, які мають системний, комплексний, постійний, реальний та юридично надійний характер. Роль і значення правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність [88, с.19]. Серед ключових ознак зазначених вище гарантій вчений відносить: 1) нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в текстах нормативно-правових актах; 2) системність - юридичні гарантії становлять єдину систему зі стійкими зв'язками та відносно автономними елементами, які представлені гарантіями конкретних прав та свобод; 3) постійність - юридичні гарантії мають постійний, стабільний, безперервний характер; 4) реальність - юридичні гарантії мають бути направлені на безпосереднє здійснення, охорону та захист права, мати недекларативний характер та забезпечуватись системою норм, що створюють механізм реалізації юридичної гарантії; 5) комплексність - юридичні гарантії застосовуються в комплексі, реалізація прав та свобод може здійснюватися за умови комплексного застосування гарантій за умови наявності дієвого механізму їх реалізації; 6) юридична надійність - взаємозв'язок гарантії із соціальною ситуацією та стабільність її соціального змісту [88, с.19]. В свою чергу Т. Заворотченко у своєму дисертаційному дослідженні наводить такі ознаки юридичних гарантій: нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в текстах нормативно-правових актів; системність, яка полягає в тому, що всі юридичні гарантії знаходяться в тісному нерозривному зв'язку, є взаємозалежними і взаємопов'язаними, тобто утворюють певну систему;

комплексність – у реальному житті юридичні гарантії діють спільно (системно), підкріплюють і взаємно посилюють одна одну; постійність – гарантії прав не припиняють свою дію і не виникають епізодично; юридична надійність, яка відображає, з одного боку, зв'язок гарантії із соціальною ситуацією, а з іншого – стабільність її соціального змісту; реальність, яка полягає в тому, що юридичні гарантії повинні забезпечити особі реальне користування наданими законодавством України правами [73].

Досить розгорнутою є позиція Л. О. Єсіпової, яка під гарантією пропонує розуміти як встановлений законом або домовленістю сторін забезпечувальний засіб майнового (грошового) характеру, що існує у вигляді акцесорного грошового зобов'язання, яке не залежить від долі основного зобов'язання та забезпечує захист майнового інтересу кредитора в разі несправності боржника відповідно до умов наданого гарантійного зобов'язання [68, с. 9]. Далі вчена досить розгорнуто виділяє перелік ключових ознак досліджуваної наукової категорії, зокрема: 1) яких-небудь обмежень за видами зобов'язань, що можуть забезпечуватися гарантією, законодавство не встановлює. Гарантією можуть бути забезпечені будь-які зобов'язання – як ті, що виникли, так і ті, що мають з'явитись у майбутньому. Як правовий спосіб забезпечення зобов'язання, гарантія відрізняється від інших способів забезпечення зобов'язань своєю незалежністю від основного зобов'язання; 2) гарантія не є мірою відповідальності боржника. Водночас учинення боржником (принципалом) цивільного правопорушення перед кредитором (бенефіціаром) за основним зобов'язанням і наступне виконання гарантійного зобов'язання (шляхом регресної вимоги гаранта) можуть призвести до додаткових майнових втрат у боржника (принципала); 3) внаслідок гарантії додатково до сторін основного зобов'язання з'являється третя особа – гарант, який дає зобов'язання сплатити грошову суму при пред'явленні бенефіціаром письмової вимоги про її сплату і тим самим зміцнює основне зобов'язання, гарантуючи його

належне виконання; 4) гарантія не пов'язана з попереднім виділенням майна, однак через економічну вагомість особи гаранта та принцип незалежності гарантії від основного зобов'язання вона є не менш ефективним способом забезпечення зобов'язання, аніж, наприклад, завдаток чи застава; 5) використання гарантії: а) зумовлює появу акцесорного зобов'язання (у широкому значенні); б) передбачає можливість настання майнових наслідків; в) має майнові наслідки лише в разі порушення боржником основного зобов'язання; г) виявляє себе наданням кредиторів впевненості в тому, що порушення зобов'язань не призведе до посягання на його майнову сферу [68, с. 9].

Таким чином, під юридичними гарантіями дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності найбільш доцільно розуміти визначену нормами чинного законодавства сукупність інструментів, засобів та механізмів, які в своїй єдності забезпечують дотримання та реалізацію суб'єктивних прав та виконання обов'язків спеціально уповноважених суб'єктів у сфері мобілізації. А відтак, ключова мета зазначених гарантій полягає у тому, щоб створити правову основу для здійснення мобілізаційної діяльності, зокрема, а також реалізації державної політики у цій сфері, взагалі.

Варто відзначити, що в науковій літературі відсутні підходи щодо переліку відповідних гарантій. Однак, зазначене питання досліджувалось в межах інших тематик. До прикладу, В.Ф. Сіренко до юридичних гарантій пропонує відносити наступні: а) конституційний контроль і нагляд; б) засоби охорони й захисту; в) відповідальність осіб, що винуваті в учиненні порушень прав і свобод; г) процесуальні форми їх охорони; д) запобігання порушенням і профілактику порушень прав і свобод [201, с. 52–62].

О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко, висвітлюючи гарантії прав людини та громадянина, класифікували їх за наступними критеріями: 1. За практичним спрямуванням: а) загальні; б) спеціальні. 2. За характером гарантії класифікують на: а) норми та принципи матеріального і процесуального

права; б) судовий захист порушених прав і свобод та можливість їх судового поновлення; в) контроль за дотриманням законодавчими, виконавчими та судовими органами положень Конституції про права та свободи людини і громадянина; г) відповідальність за порушення прав та свобод людини, що поширюється на всіх суб'єктів права без винятку. 3. За ступенем поширеності гарантії класифікують на: а) національні (внутрішньодержавні); б) міжнародні. 4. За суб'єктами, що реалізують гарантії, розрізняють: а) гарантії Верховної Ради України; б) гарантії Президента України; в) гарантії органів виконавчої влади; г) судові гарантії; г) гарантії омбудсмана; д) гарантії прокуратури; е) адвокатські гарантії; є) гарантії політичних партій та громадських організацій; ж) гарантії місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування; з) гарантії міжнародних органів та організацій. 5. За особливостями правового статусу, що гарантується, визначають: а) загальні гарантії; б) родові; в) галузеві; г) індивідуальні гарантії. 6. За змістом розрізняють: а) контрольні гарантії; б) процедурні гарантії; в) організаційно-технічні гарантії [222].

На нашу думку, жоден із вказаних підходів не може бути використано у чистому вигляді в контексті піднятої у роботі проблематики. А тому, переконані, що юридичні гарантії дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності слід класифікувати наступним чином:

1) нормативно-правові, які включають гарантії конституційні, а також гарантії належного регулювання службової діяльності працівників суб'єктів мобілізаційної діяльності. Так, виділяючи конституційні гарантії слід зауважити, що це вид правових гарантій, які мають найвищу юридичну силу та є основою правових гарантій. Дія конституційних гарантій спрямована на охорону Конституції України та передбачених нею інститутів [241, с.555]. Т.М. Заворотченко підкреслює, що конституційні гарантії – це сукупність встановлених конституцією норм, правозахисних інститутів, які є базою гарантування основних прав, свобод та обов'язків громадян. А саме по

конституційних гарантіях, наголошує вчений, вже можна судити про реальність проголошених прав, про їх суб'єктивний, особистий, діючий характер забезпеченості не тільки і не стільки індивідуальними можливостями окремого громадянина, скільки всім існуючим ладом [73, с.36-37]. Тож, конституційні гарантії, перш за все, віднаходять своє відображення на рівні Основного Закону. Відповідні гарантії, як вбачається, також доцільно поділити на дві групи: основні та допоміжні. Так, до першої групи, як слушно зазначає В.О. Міхальов, слід віднести загальні гарантії прав, які властиві абсолютно для всіх громадян, зокрема: право знати свої права і обов'язки (ст. 57, ч. 1); право на судовий захист прав та свобод людини і громадянина (ст. 55, ч. 1); право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55, ч. 2); право на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55, ч. 3); право на звернення за захистом своїх прав із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, встановлених Конституцією України в порядку визначеному законом (ст. 55, ч. 4); право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом, або учасником яких є Україна (ст. 55, ч. 5); право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань (ст. 55, ч. 6); право на відшкодування шкоди, за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями, або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56); обов'язок держави довести закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян до відома населення

у порядку, встановленому законом (ст. 57, ч. 2); право на професійну правничу допомогу і свободу вибору захисника своїх прав (ст. 59); заборона обмеження конституційних прав і свобод, крім випадків передбачених Конституцією України (ст. 64, ч. 1) [98; 135]. Що ж стосується допоміжних гарантій, то до них як вбачається, слід віднести норми, що забезпечують належне проведення мобілізації. До останніх слід віднести: Статтю 17, відповідно до якої захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу; держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [98]; Статтю 65, яка закріплює, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [98]. А відтак наявність зазначеного обов'язку у громадян України, апріорі, є інструментом, який полегшує роботу досліджуваних суб'єктів у відповідній сфері суспільного життя.

Серед гарантій нормативно-правових також слід виділити належне нормативно-правове підґрунтя для діяльності суб'єктів мобілізації. Н.М. Онищенко та Т.О. Проценко вказують, що правове регулювання – це регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом. Крім того вчені пишуть, що: «Категорія «правове регулювання» виражає динамічну сутність усієї юридичної надбудови, вона характеризує активно-творчу сторону права, відображає процес перетворення його із можливості на дійсність. Правове регулювання – це особлива регламентація суспільних відносин. Вона являє собою систему різноманітних юридичних засобів: норми права, юридичні факти, правові відносини, встановлення право- та дієздатності осіб і правового статусу громадян, визначення компетенції органів держави,

правового становища громадських організацій, юридичних осіб та інших суб'єктів» [145]. Детально систему нормативно-правових актів, положення яких спрямовані на регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя, нами були розглянуті у підрозділі 1.3. дисертаційного дослідження. А відтак, від повноти, якості та ефективності нормативного підґрунтя, на пряму залежить стан дотримання законності відповідними суб'єктами у досліджуваній сфері суспільного життя.

2) політичні гарантії. В.М. Шкабаро вказує, що політичні гарантії представляють собою політико-правовий режим нашої держави: система державної влади, заснована на принципах поділу влади, розмежування предметів ведення і повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування; народовладдя, здійснюване на основі політичного й ідеологічного різноманіття безпосередньо народом, а також через органи державної влади й органи місцевого самоврядування; існування власних органів міської влади, які не входять у систему органів державної влади; самостійність і незалежність міського самоврядування в межах своїх повноважень; повнота і гарантованість основних прав і свобод людини і громадянина тощо [238, с.171]. Отже, зміст політичних гарантій в розрізі представленої в роботі проблематики полягає у тому, що державна політика у цій сфері повинна бути стабільною та послідовною, що в свою чергу забезпечує підвищення довіри до суб'єктів мобілізаційної діяльності та їх посадових осіб. А відтак, це впливає на престижність професії й зацікавленості осіб проходити в них службу (здійснювати трудову діяльність), тощо.

3) процедурно-процесуальні гарантії. Так, сутність процедурних гарантій полягає у тому, що в процесі виконання своїх завдань та функцій суб'єкти мобілізаційної діяльності повинні дотримуватись певних, визначених законодавством, процедур. Зазначене в свою чергу виступає: по-перше, превентивним заходом від порушень режиму законності в роботі

відповідних суб'єктів; а по-друге, забезпечує дотримання прав сторін відповідних правовідносин. В свою чергу гарантії процесуальні представляють собою «закладену у процесуальній формі систему правових засобів, які забезпечують встановлення об'єктивної істини та справедливості правосуддя, можливість усіма суб'єктами кримінального процесу реалізовувати свої права, свободи і обов'язки, досягнення мети і виконання завдань кримінального судочинства» [224, с.16]. Л.Л. Богачова вказує, що Процесуальні гарантії реалізуються при розгляді справ у судах за умов виникнення для особи загрози позбавлення її фундаментальних прав або суттєвого їх обмеження. Так, процесуальні гарантії, закріплені в Європейській конвенції та Хартії ЄС, передбачають, що: кожна особа має право на справедливий та відкритий розгляд її справи протягом розумного строку незалежним та неупередженим судом (розд. 6 Хартії ЄС); правова допомога надається тим, кому бракує коштів, тією мірою, якою ця допомога є необхідною для забезпечення ефективного доступу до правосуддя (ст. 47 Хартії ЄС); обмеження принципу гласності судового розгляду допускається з моральних міркувань, заради захисту суспільного порядку або державної безпеки, в інтересах неповнолітніх або захисту приватного життя сторін, а також, якщо суд прийме рішення, що з урахуванням особливих обставин «гласність здатна порушити інтереси правосуддя» (п. 1 ст. 6 Європейської конвенції) [17]. Отже, в розрізі ж представленої у роботі проблематики, сутність відповідних гарантій полягає у тому, що суб'єкти мобілізаційної діяльності можуть звернутися до суду з метою: а) захисту власних прав, свобод та інтересів; б) забезпечення реалізації іншими суб'єктами своїх зобов'язань в контексті забезпечення та реалізації державної мобілізаційної політики.

4) трудові гарантії, які належать службовцям (працівникам) суб'єктів мобілізаційної діяльності. До кола відповідних гарантій найбільш доцільно віднести: а) організаційно-управлінські стимули, які забезпечують таку

побудову суб'єктів мобілізаційної діяльності, яка буде сприяти кар'єрному зростанню працівників, а відтак є додатковим стимулом для ефективного виконання ними своїх обов'язків; б) економічні гарантії, які, перш за все, пов'язані із встановленням належного рівня заробітної плати працівників досліджуваних суб'єктів; в) наявність професійних стимулів, які забезпечують мотивацію працівників до виконання своїх обов'язків на високому рівні; г) соціальні гарантії. Взагалі, соціальні гарантії – це закріплені конституційними нормами соціальні засоби і умови забезпечення свободи і особистої недоторканості людини та громадянина. Окрім цього, дані гарантії характеризують як підвищення рівня освіти та культури усіх членів суспільства, що є необхідними підставами для забезпечення усіх прав, включаючи і право на особисту недоторканність [143, с.53]. Соціальні гарантії включають заборону розпалювання соціальної, расової ворожнечі, національного і релігійного конфлікту, передбачають рівність прав чоловіка і жінки, заборону встановлення привілеїв чи обмежень за належністю до певної раси, за кольором шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, статтю, етнічними та соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, за мовними або іншими ознаками. Соціальні гарантії передбачають соціальну стабільність; кваліфіковане загальнодоступне медичне обслуговування; регулювання цін на найнеобхідніші товари широкого вжитку тощо. Це ті основні заходи соціального характеру, які спрямовані на підвищення результативності механізму здійснення прав і свобод громадян України, а також тих осіб, які на законних підставах перебувають у державі [15].

5) юридична відповідальність. Взагалі, пише Ю.С. Шемшученко, юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою. Юридична відповідальність є

правовідношенням між державою в особі її спеціально уповноважених органів і правопорушником, до якого застосовуються юридичні санкції з негативними для нього наслідками [241, с. 437].

О.В. Петришин вказує, що юридична відповідальність – це передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає особа за вчинене правопорушення. Вона має ретроспективний характер, оцінює минуле, тобто є відповідальністю за діяння, яке вже відбулося. Тим самим вона відрізняється від політичної, моральної та інших видів соціальної відповідальності, які можуть оцінювати й майбутні дії. До ключових ознак юридичної відповідальності, на переконання науковця, необхідно віднести наступні [221]: 1) передбачає настання несприятливих наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру: наприклад, позбавлення волі, оголошення догани, накладання штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 2) до юридичної відповідальності притягуються за вчинення правопорушення, що свідчить про негативну правову оцінку цієї поведінки. Притягнення до юридичної відповідальності здійснюється лише за наявності юридичних, фактичних та процесуальних підстав; 3) застосовується лише до деліктоздатних суб'єктів. Перелік суб'єктів, здатних нести юридичну відповідальність, та обсяг їх деліктоздатності визначаються галузевим законодавством; 4) притягнення до юридичної відповідальності зазвичай здійснюється уповноваженими на це суб'єктами шляхом правозастосування; 5) настання несприятливих наслідків, передбачених санкціями норм права, забезпечується можливістю застосування державного примусу. Завдяки цьому відбувається покарання правопорушника; він зазнає додаткових втрат особистого, майнового, організаційного характеру. При цьому йдеться не тільки про відновлення порушеного права постраждалої особи, а й про покарання правопорушника [221]. Тож, в розрізі представленої у роботі проблематики

юридична відповідальність, як гарантія дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, полягає у наступному: по-перше, можливості притягнення посадових осіб суб'єктів мобілізаційної діяльності до відповідальності, перш за все, негативного характеру, за вчинення неправомірних дій в ході здійснення своєї професійної діяльності; по-друге, в наявності юридичної, зокрема адміністративної та кримінальної, до якої може бути притягнуто осіб, які перешкоджають здійсненню мобілізаційної діяльності, що в свою чергу є превентивним та попереджувачим засобом від порушення прав та свобод досліджуваних суб'єктів.

б) останні гарантії – гарантії, щодо профілактики та припинення правопорушень по відношенню до суб'єктів мобілізаційної діяльності. В.С. Венедіктов розглядав правопорушення як неправомірне діяння розцінюване державою як юридичний факт, що породжує обов'язок – відповісти за скоєне. Далі науковець зазначає, що за скоєння правопорушення змінюється одна з якостей трудових правовідносин. Частина його змісту набуває охоронного призначення із специфічними якостями і властивостями. Правопорушення являє собою акт поведінки, виражений правопорушником. Він виражається або у вигляді конкретної дії, або у вигляді бездіяльності. Дія протиправна, якщо воно суперечить зазначеному в нормі обов'язковому масштабу поведінки [34, с.96].

М.А. Самбор вказує, що правопорушення слід розуміти, як правовідношення, в якому реалізується суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність) особи, яка знаходить свій вираз у заборонних нормах у відносинах загальнодозволеного типу правового регулювання, або у недотриманні прямо передбачених у законі типів та правил поведінки у відносинах спеціально дозволеного типу правового регулювання, внаслідок яких суб'єктам заподіюється шкода, а норми права передбачають застосування до таких осіб відповідних видів юридичної відповідальності [198]. Ключовими ознаками правопорушення, пише

К.О. Коваленко, є наступні: по-перше, правопорушення – це акт поведінки, що виражається в дії або бездіяльності; по-друге, правопорушеннями вважаються тільки вольові дії, тобто дії, що залежать від волі й свідомості учасників, та здійснювані ними добровільно; по-третє, правопорушенням визнається тільки таке діяння, вчиняючи яке, індивід усвідомлює, що діє протиправно, що своїм вчинком завдає шкоди суспільним інтересам, діє винно; по-четверте, правопорушення – це дія протиправна, яка порушує вимоги правових норм; по-п'яте, правопорушення завжди соціально шкідливе. Будь-яке правопорушення завдає шкоди інтересам особи, суспільства, держави (майнової, соціальної, моральної та ін.) [90]. В свою чергу профілактика правопорушень – це система об'єктивних і суб'єктивних передумов локалізації та скорочення злочинності, а також комплексом державних і громадських заходів, спрямованих на викорінення цього негативного соціального явища, причин та умов, що його породжують. Профілактика правопорушень, продовжує правник, являє собою різновид державної та громадської діяльності, яка повинна запобігти й не допустити порушення соціального механізму правового регулювання поведінки окремих членів суспільства [228, с.162-164].

Таким чином, проведений у даному підрозділі дисертаційного дослідження аналіз дає змогу дійти до висновку, що саме окреслені вище юридичні гарантії у своїй сукупності забезпечують дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності. Разом із тим, варто зауважити, що переважна більшість із наведених вище гарантій, не віднайшли свого належного законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях.

3.2. Напрями вдосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації як один із напрямків державної політики.

Проведений у передніх підрозділах дисертаційного дослідження аналіз дає змогу констатувати, що адміністративне законодавства, яке спрямоване на регулювання та забезпечення дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації, є недосконалим та потребує комплексного покращення. І обумовлено це, перш за все, непослідовністю державної політики у досліджуваному напрямку. Про це свідчить той факт, що на сьогодні в Україні відсутній єдиний нормативний документ, який би визначав стратегічні та концептуальні засади розвитку відповідного інституту. В даному контексті можемо відмітити три нормативні документи: «Стратегію національної безпеки»; «Стратегію забезпечення державної безпеки», «Стратегію воєнної безпеки», а також Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

В першу чергу приділимо увагу «Стратегії національної безпеки України», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. В документі зазначається, що державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені також від невоєнних загроз з боку Російської Федерації та інших держав, зокрема спроб спровокувати внутрішні конфлікти. Пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції є: активна та ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді; запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого

насильства та інших зазіхань на конституційний лад; отримання повної і достовірної упереджувальної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України [185]. З цією метою «Україна зміцнить бойовий потенціал Збройних Сил України, інших органів сил оборони шляхом: зростання рівня боєготовності та боєздатності; підвищення якості та інтенсивності підготовки військ (сил); трансформації професійної культури на основі доктринальних підходів і принципів командування й контролю, підготовки, освіти НАТО; удосконалення та розвитку на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики; професіоналізації військової служби, розвитку територіальної оборони і служби в резерві; модернізації системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді; поліпшення правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов служби; оснащення новими, зокрема високотехнологічними, зразками озброєння і військової техніки; посилення взаємодії усіх органів сектору безпеки і оборони для виконання спільних завдань; ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [185]. Тож, як бачимо, у вказаній Стратегії передбачається важливість та необхідність модернізації системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, однак законодавець не наводить жодних реальних пропозицій стосовно даного питання.

В рамках «Стратегії національної безпеки України» зазначено, що законодавцем має бути розроблена «Стратегія воєнної безпеки України», яка була затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. У документі зазначається, що «всеохоплююча оборона України не має на меті досягнення воєнного паритету з Російською Федерацією, що призвело б до надмірної мілітаризації держави та відповідно виснаження національної економіки, а передбачає підтримання певного балансу та

синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України, зокрема: координацію спроможностей Збройних Сил України, інших складових сил оборони з можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України, узгодження їх розвитку з розвитком оборонної промисловості та політико-дипломатичними заходами; гармонійний розвиток всіх складових військового резерву людських ресурсів з поєднанням можливостей оперативного і мобілізаційного резерву, до яких зараховано резервістів і військовозобов'язаних, та громадян, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони та входять до громадського резерву; розвиток спроможностей сил територіальної оборони Збройних Сил України та руху опору за підтримки громадянського суспільства; використання новітніх високотехнологічних і високоефективних засобів ведення збройної боротьби» [186].

За пріоритетом - запровадження об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України у Стратегії пропонується: «формування відповідно до євроатлантичних принципів системи об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України як складової системи управління державою, що забезпечить мобілізацію всього воєнного, економічного, соціального, іншого потенціалу для всеохоплюючої оборони України та демократичний цивільний контроль над силами оборони України; організація всеохоплюючої оборони України на основі реалізації заходів плану оборони України, удосконалення систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, оперативного обладнання території держави, стратегічного розгортання сил оборони, ведення операцій силами оборони, розвитку спроможностей Збройних Сил України щодо організації та керівництва територіальною обороною України, рухом опору та підготовкою населення до оборони держави [186]. За пріоритетом - нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань

необхідним є створення ефективної системи рекрутингу та комплектування сил оборони професійним, підготовленим і вмотивованим особовим складом, удосконалення мобілізаційної підготовки, облік військово-навченого людського ресурсу, підготовка до військової служби та військово-патріотичне виховання молоді, запровадження підготовки громадян до всеохоплюючої оборони України [186]. У короткостроковій перспективі планується удосконалення та законодавче унормування з урахуванням сучасних підходів та національного досвіду мобілізаційної підготовки та мобілізації, територіальної оборони України, організації руху опору, підготовки території і населення до оборони держави [186].

В розрізі піднятої у роботі проблематики окрему увагу слід приділити «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді - формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей. Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку. В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз, і водночас, великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд із забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське та євроатлантичне співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави [99]. Концепцією передбачено, що мета національно-патріотичного виховання

реалізується через систему таких виховних завдань: «утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки; підвищення престижу військової служби, а звідси - культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника України, героя; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів; виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основи життя на землі; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування кращих рис української ментальності - працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, відповідального ставлення до природи; формування мовленнєвої культури; спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму; розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей» [99]. Все зазначене, як вбачається, має позитивно вплинути і на подальші мобілізаційні процеси в країні. Так, індикаторами ефективності національно-патріотичного виховання в системі освіти України, зокрема, є: збільшення відвідуваності здобувачами освіти закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції Українського народу, а також пам'яток історії, культури, експозицій музеїв,

присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України; підвищення серед здобувачів освіти рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, визначних українських учених, педагогів, спортсменів, військових, підприємців, провідних діячів культури, мистецтв, а також духовних провідників Українського народу; збільшення кількості здобувачів освіти, які пишуться своїм українським походженням, громадянством; зростання рівня екологічної культури, збільшення кількості учасників екологічних акцій, природоохоронних заходів; збільшення кількості здобувачів освіти, які здійснюють екскурсії, подорожі, походи; збільшення кількості підготовлених фахівців з національно-патріотичного виховання; збільшення кількості проведених зустрічей здобувачів освіти з борцями за незалежність України у ХХ столітті, ветеранами та учасниками антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, учасниками війни російської федерації проти України; збільшення чисельності громадян, готових до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України; збільшення кількості громадян, зокрема дітей та молоді, залучених до проектів та заходів з національно-патріотичного виховання місцевого, всеукраїнського та міжнародного рівнів, які відповідають ціннісним орієнтирам та індикаторам ефективності Стратегії; збільшення кількості здобувачів освіти, які беруть участь у заходах, спрямованих на популяризацію духовно-моральних цінностей Українського народу, його духовних надбань; збільшення числа молодих людей, які пов'язують своє майбутнє з навчанням і проживанням в Україні; збільшення числа громадян України, які виявляють почуття поваги до своєї Батьківщини [99].

Таким чином, проведений у даному підрозділі дисертаційного дослідження аналіз дає змогу констатувати, що формуючи власне бачення щодо перспективних напрямів оборони країни, законодавець акцентує увагу на важливості мобілізації людських, економічних, технічних та інших

ресурсів для перемоги над зовнішнім ворогом. Разом із тим, стосовно вказаних вище стратегічних та концептуальних документів є декілька важливих зауважень: по-перше, переважну більшість документів було прийнято ще до початку повномасштабного вторгнення, а відтак, вони не враховують набутого досвіду, а також існуючих загроз та викликів, які в тому числі виникають у сфері мобілізації; по-друге, в жодному із окреслених вище нормативно-правових актів законодавець не запропонував реальних кроків у напрямку розвитку державної мобілізаційної політики; по-третє, фактично по за увагою залишилась проблема функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності.

З огляду на зазначене вище, першочерговим кроком у напрямку удосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації як одного із напрямків державної політики, є розробка та прийняття «Концепції державної мобілізаційної політики». Л.В. Шала зазначає, що Поняття «концепція» має різне зовнішнє спрямування, кожне з яких наповнене відповідним змістом. Широке трактування цього поняття зосереджене головню на такому його розумінні: філософське вчення; правова доктрина (теорія); визначні праці найавторитетніших та відомих фахівців правової науки; діяльність учених-юристів у контексті трактування правотворчості, правозастосування, змістової частини, тих чи тих юридичних фактів тощо. Далі вчена констатує, що концепція як філософське вчення існує в окремому аспекті, тому визначальною метою її продуцента є отримання відповідних знань, які можна розуміти по-різному. З одного боку, це розумова конструкція, яку оцінюють як істину. З іншого боку, знання сприймають як результат адекватного відображення навколишнього світу свідомістю людини у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій. Концептуальні знання відзначаються строгістю та системністю викладу, об'єктивністю дослідження, чітким доведенням теоретичного матеріалу та логічними висновками [235]. Ю.П. Сурмін та

Ю.В. Чабанова пишуть, що концепція являє собою провідний ідейний задум, визначає стратегію дій у здійсненні реформ, програм, планів дій здебільшого на національному рівні. У цьому разі концепція слугує основою для прийняття рішень і вирішення конкретних завдань. У державному управлінні вважається доцільним попередньо розробляти науково-обґрунтовану концепцію усіх значущих політичних та законодавчих рішень. Як документ концепція розробляється державними органами з метою визначення основних засад (напрямів, пріоритетів) реалізації державної політики у відповідній сфері, якою передбачаються заходи для вирішення конкретної проблеми (наприклад, концепція адміністративної реформи, концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу, концепція етнонаціональної політики України) [66, с.342].

Таким чином, в розрізі представленої в роботі проблематики концепція представляє собою прийнятий у встановленому законом порядку підзаконний нормативно-правовий акт, в нормах якого закріплюються найбільш важливі аспекти розвитку державної політики, а також чинного законодавства у досліджуваній сфері суспільного життя. Метою вказаної вище Концепції має бути створення правових та організаційних умов для забезпечення протистояння загрозам, які виникають в умовах воєнного стану, а також оперативної мобілізації людських, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів.

До завдань які має вирішити «Концепція державної мобілізаційної політики», слід віднести:

- провести оцінку мобілізаційних ресурсів держави, зокрема: людських, матеріальних, фінансових, що дозволить краще планувати подальші кроки у відповідному напрямку;
- визначити пріоритетні напрями розвитку державної політики у сфері мобілізаційної діяльності, зокрема: а) вирішити проблеми діючого законодавства у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки;

б) переглянути та вдосконалити правовий статус суб'єктів мобілізаційної діяльності; в) покращення системи соціального забезпечення осіб, які проходять службу в суб'єктах мобілізаційної діяльності; г) проведення активної просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення стосовно мобілізації; тощо;

- розробити та прийняти програми із просвітницької роботи, які повинні реалізовуватись у закладах вищої освіти, а також програм навчання орієнтованих на підвищення рівня правової культури населення;

- створити стратегії розвитку суб'єктів мобілізаційної діяльності;

- перегляд та вдосконалення системи управління різними мобілізаційними процесами.

Отже, прийняття «Концепції державної мобілізаційної політики» має важливе значення з точки зору забезпечення подальшого розвитку досліджуваного у роботі інституту, а відтак позитивно вплине на оперативність та якість мобілізаційних процесів.

Наступним кроком у напрямі удосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації має бути вдосконалення системи планування мобілізаційних процесів. В.Я. Малиновський переконливо доводить, що планування – це стержнева частина всіх систем управління, процес, за допомогою якого система пристосовує свої ресурси до змін зовнішніх і внутрішніх умов. Планування є найпершою функцією управління, яка передує всім іншим, визначаючи їх природу. Планування залежить від ефективного аналізу зовнішнього середовища, об'єктивної оцінки власних ресурсів, вимагає спільних зусиль і участі всіх складових частин організації. Особливо важливою ця функція є для органів державного управління, коли під впливом зовнішніх чинників перед ними ставляться невизначені до кінця завдання, а подекуди – нездійсненні цілі, поставлені політиками. Планування – найбільш динамічна функція, а тому вона повинна виконуватися професійно й постійно для

забезпечення надійної основи здійснення інших видів управлінської діяльності [125, с.169]. Л.Б. Круп'як пише, що планування - це процес попереднього визначення завдань, які належить виконувати у наступних періодах часу, їхньої черговості, строків та якості виконання. Планування - вид діяльності, що спрямований на визначення перспективного стану об'єкта управління і сприяє формуванню орієнтирів його діяльності у майбутньому. Планування, відмічає науковець, - це також процес, за допомогою якого система пристосовує свої ресурси до зміни зовнішніх і внутрішніх умов. План не є кінцевою метою, а лише частиною процесу. Планування має здійснюватися безперервно, плани доцільно переглядати (коригувати), щоб вони погоджувалися з реальністю та були ефективними [111, с.113]. С.К. Гречанюк пише, що «планування – це процес втілення стратегії, який полягає в прийнятті та реалізації конкретних рішень, які можуть забезпечити ефективне функціонування та розвиток установи, організації в майбутньому. Планові рішення можуть бути пов'язані з визначенням цілей та задач, виробленням стратегії, розподілом та перерозподілом певних ресурсів, визначенням певних стандартів діяльності на майбутній період. Прийняття таких рішень складає планування в широкому розумінні. Щодо більш вузького трактування планування, то воно є складанням спеціальних документів – планів, які визначають конкретні кроки діяльності установи по досягненню цілей. У планах відображаються: прогнози розвитку установи в майбутньому; проміжні та кінцеві задачі та цілі установи та окремих підрозділів; механізми координації поточної діяльності та розподілення ресурсів; стратегії дій на випадок надзвичайних обставин» [51].

Таким чином, планування представляє собою своєрідний фундамент, який дозволяє забезпечити систематичний підхід до реалізації мобілізаційних заходів. Вдосконалення планування у досліджуваному у роботі контексті має передбачати: по-перше, визначення та змістовний аналіз наявних ресурсів; по-друге, розподіл відповідних ресурсів з урахування потреб фронту; по-

третє, визначення планів та процедур проведення мобілізації; по-четверте, створення при міністерстві оборони спеціальних підрозділів, до компетенції яких буде відноситись планування. А відтак, саме за допомогою планування вбачається можливим ефективно розподілити ресурси, а також забезпечити їх використання за цільовим призначенням.

Одним із важливих напрямів, в якому слід рухатись законодавцю в контексті дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації, як одного із напрямків державної політики, - це подолання корупції. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», корупція - використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [166]. На думку А.П. Закалюка, корупція є виявом суспільно неприйнятної та переважно суспільно небезпечної діяльнісної активності людей, наділених владними або іншими публічними повноваженнями та пов'язаними з ними можливостями, або тих, що прагнуть скористатися останніми з метою одержання благ (переваг, послуг, пільг тощо) для себе чи інших осіб не на основі офіційно визначеного порядку (підстав, норми), а на підґрунті реалізації особистої зацікавленості, що призводить до деформації (розкладання) публічних відносин [77, с.186].

Від початку 2024 року Служба безпеки України відкрила 14 кримінальних проваджень стосовно протиправних дій співробітників військово-лікарських комісій (ВЛК). За даними СБУ, у межах відкритих цього року проваджень 31 особі було повідомлено про підозру у вчиненні

корупційних правопорушень [202]. «Система проходження ВЛК, яка існує зараз, створює зайві бюрократичні ускладнення та корупційні ризики. Міністерство оборони України разом з Міністерством охорони здоров'я України, НСЗУ та «Принципом» Любові Галан запропонували цифрову реформу ВЛК», - заявила заступниця міністра оборони з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Катерина Черногоренко. Зокрема, сучасна система ВЛК має два недоліки. З одного боку, вона дозволяє окремим особам уникати військової служби без законних підстав. З іншого боку, система не запобігає включенню до лав ЗСУ осіб із серйозними захворюваннями, що створює додаткові труднощі для армії. «Реформа дозволить розділити рішення військово-лікарської комісії на два окремі набори даних — медичний і адміністративний. Одні фахівці проводитимуть медичний огляд для ВЛК, а інші — аналізуватимуть анонімізовані результати цих медоглядів [226].

МОЗ України вже розпочало перевірки обґрунтованості рішень МСЕК щодо встановлення інвалідності чоловікам віком від 18 до 60 років, прийнятих під час воєнного стану. Переглянуто понад 90 тисяч справ і розпочато співпрацю з правоохоронними органами, що призвело до затримань і вручення підозр, але цих результатів недостатньо. В результаті, звільнено керівників Центральної медико-соціальної експертної комісії МОЗ, інших пов'язаних інститутів і співробітників, які відповідали за цей напрям. Генеральний прокурор України Андрій Костін подав у відставку. Це сталося на тлі розслідувань у зв'язку з поширенням інформації про те, що 50 прокурорів Хмельницької області незаконно отримали статус інвалідності. Кабінет міністрів дозволив МОЗ покласти права та обов'язки Центральної МСЕК на Український державний науково-дослідний інститут медико-соціальних проблем інвалідності [71]. Таким чином, сьогодні український законодавець рухається у вірному напрямку, адже цифровізація МСЕК дозволить знизити рівень корупції, що в свою чергу попередить порушення

прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, а також не буде створювати додаткові перешкоди для їх роботи.

І останній аспект, на який хотілося б звернути увагу, - покращення гарантій діяльності волонтерських організацій, які здійснюють активну матеріальну, логістичну та іншу підтримку української армії. Зокрема, відповідно до Проекту Закону №7363, що передбачає зміни до спеціального закону — Закону України «Про волонтерську діяльність». Він включає розширення напрямів волонтерської діяльності, зокрема, додається напрям з надання допомоги у післявоєнному відновленні України та ще декілька подібних напрямів. Також додалися напрями волонтерської діяльності, які спрямовані на захист та допомогу тваринам, тощо. Загалом, мова йде не лише про напрями, які дуже пов'язані з повномасштабною війною в Україні, але й ті, на які раніше був запит, про що зазначали представники ОГС. Наприклад, пропонується заповнити закон нормою про можливість здійснення волонтерської діяльності онлайн — умови пандемії актуалізували це питання для багатьох. Тобто, був такий запит, і ми його також врахували [156].

Результати опитування вказують на досить високий запит волонтерів та організацій на юридичну допомогу, роз'яснювальні проекти та заходи щодо базових правових аспектів, пов'язаних із законодавчим регулюванням волонтерства. Найбільш актуальними залишаються питання правового статусу волонтерів, оподаткування та визначеності в державній політиці щодо регулювання волонтерства. В таких умовах особливої актуальності набувають питання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки і відповідного плану заходів, спрямованих на покращення середовища, в тому числі і правового, для діяльності волонтерів. Зокрема, через створення Державної програми з розвитку волонтерської діяльності в Україні можуть бути реалізовані заходи з вирішення правових питань, які виникають у волонтерів та організацій [216]. Тож, посилення гарантій діяльності волонтерів в контексті

покращення державної мобілізаційної політики має надважливе значення, оскільки це: по-перше, забезпечить розвиток та активізацію волонтерського руху, на якому тримається багато важливих аспектів фронту; по-друге, створить впевненість волонтерів «у завтрашньому дні»; по-третє, підвищить рівень довіри населення до держави.

Висновки до розділу 3

З'ясовано, що під юридичними гарантіями дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності найбільш доцільно розуміти визначену нормами чинного законодавства сукупність інструментів, засобів та механізмів, які в своїй єдності забезпечують дотримання та реалізацію суб'єктивних прав та виконання обов'язків спеціально уповноважених суб'єктів у сфері мобілізації. А відтак, ключова мета зазначених гарантій полягає у тому, щоб створити правову основу для здійснення мобілізаційної діяльності, зокрема, а також реалізації державної політики у цій сфері, взагалі. До кола вказаних гарантій віднесено: 1) нормативно-правові, які включають гарантії конституційні, а також гарантії належного регулювання службової діяльності працівників суб'єктів мобілізаційної діяльності; 2) політичні гарантії; 3) процедурно-процесуальні гарантії; 4) трудові гарантії, які належать службовцям (працівникам) суб'єктів мобілізаційної діяльності; 5) юридична відповідальність; 6) гарантії, щодо профілактика та припинення правопорушень по відношенню до суб'єктів мобілізаційної діяльності.

Встановлено, що зміст політичних гарантій в розрізі представленої в роботі проблематики полягає у тому, що державна політика у цій сфері повинна бути стабільною та послідовною, що в свою чергу забезпечує підвищення довіри до суб'єктів мобілізаційної діяльності та їх посадових

осіб. А відтак, це впливає на престижність професії й зацікавленості осіб проходити в них службу (здійснювати трудову діяльність), тощо.

Акцентовано увагу на тому, що сутність процедурних гарантій полягає у тому, що в процесі виконання своїх завдань та функцій суб'єкти мобілізаційної діяльності повинні дотримуватись певних, визначених законодавством, процедур. Зазначене в свою чергу виступає: по-перше, превентивним заходом від порушень режиму законності в роботі відповідних суб'єктів; а по-друге, забезпечує дотримання прав сторін відповідних правовідносин.

Аргументовано, що до трудових гарантії, які належать службовцям (працівникам) суб'єктів мобілізаційної діяльності, доцільно віднести: а) організаційно-управлінські стимули, які забезпечують таку побудову суб'єктів мобілізаційної діяльності, яка буде сприяти кар'єрному зростанню працівників, а відтак є додатковим стимулом для ефективного виконання ними своїх обов'язків; б) економічні гарантії, які, перш за все, пов'язані із встановленням належного рівня заробітної плати працівників досліджуваних суб'єктів; в) наявність професійних стимулів, які забезпечують мотивацію працівників до виконання своїх обов'язків на високому рівні; г) соціальні гарантії.

Доведено, що в розрізі представленої у роботі проблематики юридична відповідальність, як гарантія дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, полягає у наступному: по-перше, можливості притягнення посадових осіб суб'єктів мобілізаційної діяльності до відповідальності, перш за все, негативного характеру, за вчинення неправомірних дій в ході здійснення своєї професійної діяльності; по-друге, в наявності юридичної, зокрема адміністративної та кримінальної, до якої може бути притягнуто осіб, які перешкоджають здійсненню мобілізаційної діяльності, що в свою чергу є превентивним та попереджувачим засобом від порушення прав та свобод досліджуваних суб'єктів.

Узагальнено, що саме окреслені вище юридичні гарантії у своїй сукупності забезпечують дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності. Разом із тим, зауважено, що переважна більшість із наведених вище гарантій, не віднайшли свого належного законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях.

Констатовано, що формуючи власне бачення щодо перспективних напрямів оборони країни, законодавець акцентує увагу на важливості мобілізації людських, економічних, технічних та інших ресурсів для перемоги над зовнішнім ворогом. Разом із тим, стосовно вказаних вище стратегічних та концептуальних документів є декілька важливих зауважень: по-перше, переважну більшість документів було прийнято ще до початку повномасштабного вторгнення, а відтак, вони не враховують набутого досвіду, а також існуючих загроз та викликів, які в тому числі виникають у сфері мобілізації; по-друге, в жодному із окреслених вище нормативно-правових актів законодавець не запропонував реальних кроків у напрямку розвитку державної мобілізаційної політики; по-третє, фактично по за увагою залишилась проблема функціонування суб'єктів мобілізаційної діяльності.

Встановлено, що концепція представляє собою прийнятий у встановленому законом порядку підзаконний нормативно-правовий акт, в нормах якого закріплюються найбільш важливі аспекти розвитку державної політики, а також чинного законодавства у досліджуваній сфері суспільного життя.

Аргументовано, метою «Концепції державної мобілізаційної політики» має бути створення правових та організаційних умов для забезпечення протистояння загрозам, які виникають в умовах воєнного стану, а також оперативної мобілізації людських, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів.

До завдань які має вирішити «Концепція державної мобілізаційної політики», віднесено: 1) провести оцінку мобілізаційних ресурсів держави,

зокрема: людських, матеріальних, фінансових, що дозволить краще планувати подальші кроки у відповідному напрямку; 2) визначити пріоритетні напрями розвитку державної політики у сфері мобілізаційної діяльності, зокрема: а) вирішити проблеми діючого законодавства у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки; б) переглянути та вдосконалити правовий статус суб'єктів мобілізаційної діяльності; в) покращення системи соціального забезпечення осіб, які проходять службу в суб'єктах мобілізаційної діяльності; г) проведення активної просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення стосовно мобілізації; тощо; 3) розробити та прийняти програми із просвітницької роботи, які повинні реалізовуватись у закладах вищої освіти, а також програм навчання орієнтованих на підвищення рівня правової культури населення; 4) створити стратегії розвитку суб'єктів мобілізаційної діяльності; 5) перегляд та вдосконалення системи управління різними мобілізаційними процесами.

Узагальнено, що планування представляє собою своєрідний фундамент, який дозволяє забезпечити систематичний підхід до реалізації мобілізаційних заходів. Вдосконалення планування у досліджуваному у роботі контексті має передбачати: по-перше, визначення та змістовний аналіз наявних ресурсів; по-друге, розподіл відповідних ресурсів з урахування потреб фронту; по-третє, визначення планів та процедур проведення мобілізації; по-четверте, створення при міністерстві оборони спеціальних підрозділів, до компетенції яких буде відноситись планування. А відтак, саме за допомогою планування вбачається можливим ефективно розподілити ресурси, а також забезпечити їх використання за цільовим призначенням.

Констатовано, що сьогодні український законодавець рухається у вірному напрямку, адже цифровізація МСЕК дозволить знизити рівень корупції, що в свою чергу попередить порушення прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, а також не буде створювати додаткові перешкоди для їх роботи.

Обґрунтовано, що посилення гарантій діяльності волонтерів в контексті покращення державної мобілізаційної політики має надважливе значення, оскільки це: по-перше, забезпечить розвиток та активізацію волонтерського руху, на якому тримається багато важливих аспектів фронту; по-друге, створить впевненість волонтерів «у завтрашньому дні»; по-третє, підвищить рівень довіри населення до держави.

ВИСНОВКИ

У **висновках** здійснено теоретичне узагальнення та окреслено нове вирішення наукового завдання, яке полягало в з'ясуванні сутності й особливостей адміністративно-правових засад державної політики у сфері мобілізації, на підставі чого було розроблено пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері. За результатами дослідження сформульовано низку нових наукових висновків, головні з них такі:

1. Мобілізація – це особлива юридична конструкція, яка передбачає: різноспрямовану державну діяльність організаційного змісту; виникнення, зміну та припинення численних суспільно-правових відносин між різними суб'єктами, зокрема публічного управління; систему державних заходів, серед них і примусового характеру, які застосовують у спеціальному порядку в особливий період. Зазначене дало підстави стверджувати, що сутність категорії «мобілізація» в контексті порушеної в роботі проблематики висвітлено в трьох ключових аспектах: а) мобілізація як напрям державної політики – це діяльність спеціально уповноважених органів державної влади й місцевого самоврядування щодо організації умов і забезпечення дієвого виконання мобілізаційних, мобілізаційно-підготовчих та інших заходів, пов'язаних з підготовкою держави й суспільства до функціонування в особливий період; б) мобілізація як адміністративно-правовий інститут – система адміністративних правовідносин, які виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування та громадянами України з питань формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, проведення мобілізаційних процедур, мобілізаційної підготовки, притягнення порушників законодавства про мобілізацію до юридичної відповідальності тощо; в) мобілізація як комплекс спеціальних адміністративно-правових, організаційно-управлінських, фінансово-розпорядчих та інших заходів,

передбачених Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», які реалізують з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штатну структуру воєнного часу.

2. Встановлено, що державна політика у сфері мобілізації передбачає цілеспрямований, законодавчо обґрунтований та регламентований напрям комплексної діяльності держави в особі її уповноважених органів влади та, в окремих випадках, місцевого самоврядування, з реалізації заходів правового, фінансово-економічного, організаційно-управлінського, контрольно-наглядового й іншого спрямування, що передбачає створення умов і безпосередню реалізацію мобілізаційної підготовки та заходів мобілізації на території України. Акцентовано, що державна політика у сфері мобілізації є доволі нетиповим курсом діяльності публічної адміністрації, формування якого передбачає знаходження балансу між державними та приватними інтересами в умовах ризиків національній безпеці, створення та розгортання широкої нормативно-правової бази, урахування інформаційної безпеки, мобілізаційного плану, потужностей, а також необхідності інформування суспільства про заходи та порядок мобілізації. Складність такої політики полягає в тому, що вона має одночасно забезпечувати обороноздатність держави, національну безпеку та підтримку стабільного функціонування головних інституцій влади, правового поля та максимально стабільний рівень суспільного життя.

3. До завдань формування державної політики у сфері мобілізації віднесено: а) забезпечення високого й актуального рівня національної безпеки та обороноздатності держави в умовах сучасних воєнних, економіко-політичних, інформаційних та інших викликів, ризиків, що становлять

загрозу національним інтересам, а також суверенітету; б) забезпечення готовності національної економіки, органів державної влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, населення країни до реалізації заходів мобілізації в разі настання особливого періоду; в) формування умов та гарантій переведення економіки, правової системи, публічного й приватного секторів до стану функціонування в умовах особливого періоду, зокрема під час війни та дії правового режиму воєнного стану; г) створення належного й корисного інформаційного поля в державі, яке забезпечить формування правильного уявлення в населення держави про мобілізацію та передбачені нею заходи; д) організація взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, окремих громадян щодо розгортання та проведення мобілізаційних заходів під час особливого періоду; е) захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у межах дії мобілізаційних обмежень, примусових заходів адміністративного впливу, а також будь-яких інших правовідносин, пов'язаних з проведенням мобілізації та мобілізаційної підготовки; побудова й розвиток системи правового регулювання, організації мобілізації та мобілізаційної підготовки на території України.

Доведено, що принципи формування державної політики у сфері мобілізації – це розчинені в праві вихідні, керівні ідеї, базові імперативні засади, які визначають закономірності й особливості правового регулювання суспільних відносин, які виникають у процесі формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, а також обсяги державного примусу під час виконання мобілізаційних заходів. До відповідних принципів віднесено засади законності, рівності, гуманізму, застосування примусу у виняткових випадках, публічності, упровадження інновацій.

Обґрунтовано, що правове підґрунтя формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації сформовано з Конституції України, законів і підзаконних нормативно-правових актів. У своїй сукупності ці

документи визначають загальноправові й спеціальні, організаційно-механічні особливості реалізації та забезпечення мобілізації, мобілізаційної підготовки в країні. Водночас відповідне нормативне підґрунтя не позбавлено недоліків, які, зокрема, стосуються недостатньо ефективного регулювання правового статусу суб'єктів мобілізаційної діяльності.

4. Адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації визначено як ґрунтовану на нормах чинного законодавства України юридичну конструкцію, яка окреслює систему взаємоузгоджених публічно-владних, державноуправлінських заходів та інструментів, за допомогою яких регулюють адміністративні правовідносини між спеціально уповноваженими суб'єктами, що здійснюють діяльність у досліджуваному напрямі. До ключових елементів цього механізму віднесено: норми адміністративного права; суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації; акти реалізації суб'єктами адміністративних норм; адміністративно-правові методи формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації; адміністративні процедури.

5. Встановлено, що систему суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації становлять: 1) Верховна Рада України – парламент – орган, що відповідає за створення відповідної сучасним викликам та поточній соціальній, економічній, правовій ситуації в країні законодавчої основи організаційних, координаційних та інших заходів у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки; 2) Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України – вищі органи керівництва, координації та організації мобілізації та мобілізаційної підготовки на території України; 3) центральні органи виконавчої влади – Міністерство оборони, Міністерство економіки та ін. Вони проводять заходи з реалізації державної політики у сфері мобілізації за напрямами власного відання та в межах покладених на них повноважень; 4) місцеві державні та

військові адміністрації, органи місцевого самоврядування – суб'єкти реалізації державної політики у сфері мобілізації, мобілізаційної підготовки, безпосередньо окремих мобілізаційних заходів у межах окремих адміністративно-територіальних одиниць України. З-поміж особливостей адміністративно-правового статусу зазначених суб'єктів виокремлено такі: по-перше, їх статус визначають єдиним нормативно-правовим актом – Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; по-друге, немає єдиного органу влади, на який було б покладено цільові повноваження з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері мобілізації. В умовах сьогодення курс держави децентралізований, його приводять у дію виключно через спільні дії різних суб'єктів.

6. Аргументовано, що адміністративні процедури державної політики у сфері мобілізації найдоцільніше визначити як цілеспрямовані, формалізовані, послідовні дії уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) щодо розгляду адміністративних справ у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки, які здійснюють за заявами окремих осіб або за ініціативою адміністративних органів з метою захисту, забезпечення, реалізації прав і законних інтересів цих осіб, а також виконання ними своїх обов'язків. До відповідних процедур віднесено: постановку громадян на військовий облік; надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації; отримання компенсації шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, тощо.

7. Адміністративно-правовими інструментами державної політики у сфері мобілізації запропоновано вважати сукупність визначених нормами адміністративного права прийомів і засобів, які у своїй діяльності використовують спеціально уповноважені суб'єкти з метою забезпечення ефективною та послідовною реалізацією державної політики в досліджуваній сфері суспільного життя. Від ефективності використання зазначених інструментів безпосередньо залежить стан державної та національної

безпеки, територіальної цілісності й обороноздатності Української держави. До зазначених інструментів віднесено: нормотворчу діяльність (зокрема підзаконну); створення організаційно-управлінської структури суб'єктів реалізації мобілізаційної діяльності; проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи серед населення щодо мобілізації; законність, яка є не тільки принципом реалізації державної політики у сфері мобілізації, а й інструментом, за допомогою якого втілюють у життя всі загальноправові та спеціальні засади; нагляд і контроль; взаємодію та координацію.

8. Запропоновано юридичними гарантіями дотримання прав суб'єктів мобілізаційної діяльності вважати визначену нормами чинного законодавства сукупність інструментів, засобів і механізмів, які у своїй єдності забезпечують дотримання та реалізацію суб'єктивних прав та виконання обов'язків спеціально уповноважених суб'єктів у сфері мобілізації. Отже, ключова мета зазначених гарантій полягає в тому, щоб створити правову основу для здійснення мобілізаційної діяльності зокрема, а також реалізації державної політики у цій сфері загалом. До таких гарантій віднесено: 1) нормативно-правові, які охоплюють гарантії конституційні, а також гарантії належного регулювання службової діяльності працівників суб'єктів мобілізаційної діяльності; 2) політичні гарантії; 3) процедурно-процесуальні гарантії; 4) трудові гарантії, які належать службовцям (працівникам) суб'єктів мобілізаційної діяльності; 5) юридична відповідальність; 6) гарантії щодо профілактики та припинення правопорушень щодо суб'єктів мобілізаційної діяльності.

9. Аргументовано, що ключовими напрямками вдосконалення адміністративного законодавства в частині дотримання прав суб'єктів у сфері мобілізації як одного з напрямів державної політики є такі:

– по-перше, розроблення та прийняття Концепції державної мобілізаційної політики, метою якої має бути створення правових та організаційних умов для протистояння загрозам, які виникають в умовах

воєнного стану, а також оперативної мобілізації людських, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів;

– по-друге, удосконалення системи планування мобілізаційних процесів, що передбачає: по-перше, визначення та змістовий аналіз наявних ресурсів; по-друге, розподіл відповідних ресурсів відповідно до потреб фронту; по-третє, визначення планів і процедур проведення мобілізації; по-четверте, створення при Міністерстві оборони спеціальних підрозділів, до компетенції яких буде належати планування;

– по-третє, забезпечення подальшої цифровізації МСЕК, що дасть змогу знизити рівень корупції, а отже, попередити порушення прав суб'єктів мобілізаційної діяльності, а також не буде створювати додаткові перешкоди для їх роботи;

– по-четверте, переглянути систему гарантій діяльності волонтерських організацій, які здійснюють активну матеріальну, логістичну й іншу підтримку української армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : навч. посіб. / [В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд та ін.] ; за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. Т. 1. Загальне адміністративне право. 272 с.
2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юрид. літ., 2003. 896 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова)]. Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / [В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.] ; за заг. ред. В. Галунька, О. Правотворової. [3-тє вид.]. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
5. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
6. Алімов Р. С. Процедури в адміністративному праві України: теорія і практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2002. 164 с.
7. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>.
8. Бабюк Т. Й., Каньоса Н. Г., Вашак О. О. Організація просвітницької діяльності в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2021. 120 с.
9. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 256 с.
10. Балика Г. О. Адміністративно-правовий статус пенсійного фонду України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 221 с.

11. Бараненко Д. Підзаконний нормативно-правовий акт як результат нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32), vol. 2. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/1499>.
12. Басов А. В. До питання про визначення поняття «юридична процедура». *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2011. № 2. С. 17–22.
13. Берлач А. І. Адміністративне право України : навч. посіб. для дист. навч. Київ : Університет “Україна”, 2005. 472 с.
14. Бистрик Г. М. Принцип законності і засоби його правового забезпечення у функціонуванні механізму держави. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 1 (40). С. 85–90.
15. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 192 с.
16. Білоусов Ю. Суб’єкти військової управлінської діяльності, рішення, дії чи бездіяльність яких можуть бути оскаржені до суду. *Право України*. 1999. № 3. С. 65–67.
17. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 22. С. 56–70.
18. Богданов Р. І. Поняття та значення координації діяльності територіальних управлінь Державного бюро розслідувань. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 верес. 2022 р.). Харків, 2022. С. 163–164. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_202220930/article/view/bohdanov.

19. Богуцкий В. В. Административное право как отрасль права : конспект лекций. Харьков, 1996. 42 с.
20. Бойко І. В., Зима О. Т. Соловйова О. М. Адміністративна процедура : конспект лекції / за заг. ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
21. Бондаренко О. М. Поняття та ознаки механізму правового регулювання вирішення податкового спору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1, т. І. С. 120–125.
22. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 213 с.
23. Бузунов Р. А. Адміністративно-правове регулювання кредитно-модульної системи організації навчального процесу (в ВНЗ системи МВС) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 434 с.
24. Бурдоносова М. А. Теоретико-правові аспекти принципу рівності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 31–33.
25. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50. Ст. 1778.
26. Валевський О. Л. Концептуальні засади впровадження державної політики в умовах трансформації українського суспільства : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2010. 413 с.
27. Василенко Д. Л. Обмеження окремих прав громадян під час досудового провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 18 с.
28. Васильєва Л. Поняття публічності та його змістовні межі у філософсько-антропологічному вимірі. *Вісник Львівського університету*. Серія : Філософ.-політолог. студії. 2020. Вип. 32. С. 12–20.
29. Васильченко О. П. Зміст принципу рівності прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія : Право. 2014. Вип. 2. С. 14–19.

30. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 333 с.
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
34. Венедиктов В. С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве. Харків : КОНСУМ, 1996. 136 с.
35. Венедиктов В. С., Іншин М. І. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців : наук.-практ. посіб. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 221 с.
36. Взяття на військовий облік військовозобов'язаних: адміністративна процедура. *Дія* : [сайт]. URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/vziattia-na-viiskovyi-oblik-viiskovozoboviazanykh-ef8a9379-8258-4a4a-b04d-a7b9265a5286>.
37. Вініченко О. М. Дефініція контролю, як наукової категорії. *Агросвіт*. 2014. № 23. С. 25–31.
38. Віхров О. Об'єкт у структурі господарських правовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 2 (53). С. 141–148.
39. Волкович О. Ю. Адміністративно-правові засади управління господарськими товариствами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 227 с.
40. Волотівський П. Б. Питання мобілізаційного планування національної економіки України. Зміст, принципи та підходи до його організації в сучасних умовах. *Наука і оборона*. 2019. Вип. 2. С. 17–24.

41. Вороніна І. М. Аксіологічний аспект нормотворчої діяльності. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 трав. 2015 р.). Херсон, 2015. С. 12–15.

42. Воронятніков О. О. Поняття механізму публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. *Київський часопис права*. 2021. № 2. С. 60–65.

43. Галуцько В. В. Адміністративно-правові основи організації та діяльності державної служби охорони при Міністерстві Внутрішніх Справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 207 с.

44. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1999. 176 с.

45. Гарна І. О. Організаційно-правове регулювання міграційних процесів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 185 с.

46. Гаруст Ю. В. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері. *Наука і правоохорона*. 2012. № 3 (17). С. 16–20.

47. Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2004. 217 с.

48. Глух М. В. Правові основи фінансування комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 213 с.

49. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф. Адміністративне право України: основні поняття : навч. посіб. Київ : ГАН, 2005. 231 с.

50. Городянко С. В. Організаційно-правове забезпечення безпеки діяльності працівників ОВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Київ, 2007. 20 с.

51. Гречанюк С. К. Організаційно-правові засади взаємодії кримінально-виконавчих установ з державними органами та недержавними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2006. 253 с.

52. Громовчук М. В., Белов Д. М. Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2021. Вип. 65. С. 57–60.

53. Гудима Н. В. Проблема статусу центральних органів виконавчої влади у реформуванні державного управління. *Європейські перспективи*. 2010. № 4. С. 80–84.

54. Гусар О. А. Адміністративно-правовий статус персоналу державного управління. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 116–123.

55. Даниляк О. О. Державне регулювання розвитку природно-заповідної справи : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 243 с.

56. Денисюк Д. С. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності ДАІ МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 192 с.

57. Державне управління : підручник : у 2 т. / [ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.

58. Дикань Н. В., Борисенко І. І. Менеджмент : навч. посіб Київ : Знання, 2008. 389 с.

59. Діденко А. С. Мета, завдання та принципи державної політики у сфері протидії кіберзлочинності. *Право і безпека*. 2020. № 1 (76). С. 53–59.

60. Діденко С. В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Наукові праці*

Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. 16. С. 463–469.

61. Долгий О. О. Організація діяльності податкової служби України з протидії податковим правопорушенням у сфері функціонування вугледобувних підприємств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 249 с.

62. Дояр Є. В. Норми адміністративного права: сучасний погляд на ознаки та сутність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 91–97.

63. Дрозд О. Ю. Правове регулювання проходження державної служби в Україні: проблеми співвідношення норм трудового та адміністративного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05, 12.00.07. Київ, 2017. 401 с.

64. Дрозд О. Ю. Співвідношення норм трудового та адміністративного права при регулюванні проходження державної служби в Україні : монографія. Дніпро : Гельветика, 2016. 420 с.

65. Дроздов О. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 156–169.

66. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

67. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 220 с.

68. Єсіпова Л. О. Гарантія у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 20 с.

69. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19–20. С. 179–185.

70. Жидкова О. С. Цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканість ділової репутації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2008. 215 с.

71. Жолнович О. Цифровізація МСЕК важлива, адже все відбувається через "ручний" механізм. *Суспільне* : [сайт]. URL: <https://suspilne.media/889447-cifrovizacia-msek-vazлива-adze-vse-vidbuvaetsa-u-risnomu-rezimi-ministerka-socpolitiki-zolnovic/>.

72. Журавель М. В. Принцип законності в процесі розвитку державного управління в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. 2013. Т. 13. С. 220–227.

73. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 220 с.

74. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

75. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

76. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

77. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

78. Запотоцька О. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 42. С. 166–170.

79. Звіт про діяльність Відділу мобілізаційної та оборонної роботи Одеської міської ради у 2023 році. Одеса. *Відділ мобілізаційної та оборонної роботи Одеської міської ради* : [сайт]. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwihp834n4CKAxXaQlUIHY_MOMcQFnoECBcQAQ&url=https%3A%2F%2Fomr.gov.ua%2Ffiles%2F2024%2FZVITU_2023%2Fzvit_mob_viddil_%25202023.doc&usg=AOvVaw2_Rad2zQgQ66LPnMb_amrQ&opi=89978449.

80. Іваненко О. А. Цивільно-правове регулювання притримання : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 192 с.

81. Іванова Є. О. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови у містах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Одеса, 2006. 209 с.

82. Івчук Ю. Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2004. 18 с.

83. Ігнатченко І. Г. Форми та методи державного управління культурою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 198 с.

84. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2005. 452 с.

85. Кантор Н. Ю. Норми адміністративного права як об'єкт цілепокладання: поняття та ознаки. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : Право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 7. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-7-01-08>.

86. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. [2-ге вид., переробл. і допов.]. Одеса : Юрид. літ., 2002. 312 с.

87. Кіреєва І. В. Правовий інститут мобілізації та соціальної відповідальності: теоретико-правові аспекти взаємодії та взаємовпливу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2024. Вип. 37. С. 182–188.

88. Клімовський С. С. Цивільно-правові гарантії здійснення та захисту права на особисті папери. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 15 (2). С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15%282%29__7.

89. Кобрусєва Є. А. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення права на мирні зібрання в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 1, т. 1. С. 262–269.

90. Коваленко К. В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 207 с.

91. Козлова Л. В. Механізм формування державної політики у сфері захисту національних товаровиробників : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2010. 257 с.

92. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 509 с.

93. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

94. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків, 2008. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. С. 689–704.

95. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : підписана в Римі, 04 листопп. 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

96. Конопльов В. В. Організаційно-правовий механізм підготовки та прийняття управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 413 с.
97. Конституційне право України : підручник для студентів вищ. навч. закл. / за ред. В. Колісника, Ю. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
98. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72, ч. 1. Ст. 2598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
99. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 06 черв. 2022 р. № 527. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22/conv#Text>.
100. Король М. О. Проблеми взаємодії та координації зусиль в питанні охорони державного кордону України. *Збірник наукових праць Академії прикордонних військ України*. 1997. № 5, ч. III. С. 220–224.
101. Коросташова І. М. Організаційно-правові засади контролю в митній службі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 209 с.
102. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна і А. Макмілана. Київ : Вид. Соломії Павличко "Основи", 2005. 789 с.
103. Костюк С. А. Теория права : курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
104. Кохан Н. В. Гарантії трудових прав працівників та шляхи їх удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2008. 204 с.
105. Кочеров М. В. Поняття адміністративно-правового статусу Національної поліції України як суб'єкта забезпечення реформ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 294–296.

106. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. [3-тє вид., змін., й допов.]. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 247 с.
107. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.
108. Криворучко І. В. Принципи здійснення адміністративних процедур органами публічної влади: теоретичні основи визначення та застосування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2018. 20 с.
109. Крилов Д. В. Сутність та структура адміністративно-правового статусу суб'єктів реалізації державної податкової політики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6, т. 3. С. 123–127. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_3/30.pdf
110. Крук В. Ю. Механізм реалізації державної екологічної політики в аспекті охорони довкілля на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2009. 20 с.
111. Круп'як Л. Б. Організація діяльності державного службовця : навч. посіб. Тернопіль : Крок. 2015. 243 с.
112. Кубко А. Є. Державні інтереси у правовій системі України: деякі теоретичні питання. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2020. № 2 (68). С. 14–19.
113. Курінний Є. В. Мобілізаційний кейс України: сучасний стан та перспективи реформування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 130–134.
114. Куркова К. А. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму забезпечення науково-технологічного розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2020. № 48. С. 37–40.

115. Курусь Т. В. Співвідношення нормативної діяльності із суміжними правовими поняттями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 6–3, т. 1. С. 9–11.
116. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67–68. С. 254–263.
117. Литвин І. І. Адміністративно-правове регулювання взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 217 с.
118. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 432 с.
119. Лозинський Ю. Р. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів по протипожежній профілактиці на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2010. 236 с.
120. Лученко Д. В. Контрольне провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 180 с.
121. Лыченко И. А. Административно-правовой механизм противодействия правонарушениям в сфере собственности. *Leges si Viata*. 2014. Вып. 1/3 (265). С. 68–71.
122. Лютіков П. В. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 212 с.
123. Люх В. В. Інструменти адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки держави. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 237–247.
124. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 573 с.
125. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2000. 558 с.

126. Мелех Л . В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 21 с.
127. Мельник В. І. Поняття та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 65. С. 125–129.
128. Мельник Р. Інструменти публічного адміністрування. *Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право* : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/358156.pdf>.
129. Мельник Р. С. Адміністративні процедури в діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. № 3. С. 97–101.
130. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 308 с.
131. Менеджмент : конспект лекцій (КНЕУ). *УкрКнига* : [сайт]. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/720/10>.
132. Миджин Г. Є. Структура адміністративно-правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 2 (8). С. 72–79.
133. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : прийнято 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042.
134. Міністерство оборони України : [сайт]. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/mobilizacijnij-viddil.html>.
135. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2021. Т. 1. С. 288–290.

136. Міщенко І. В. Новели інституту митного режиму в контексті реформування митного законодавства. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 2 (2). С. 73–77.

137. Морарь М. В. Політологія : навч. посіб. Мелітополь : Однорог Т. В., 2019. 176 с.

138. Нечипоренко А. О. Нормотворчість в Україні: поняття, види, напрями удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 21 с.

139. Нижник Н. Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе : монография / НАН Украины ; Ин-т гос-ва и права. Киев : НАНУ, 1995. 207 с.

140. Ніколіна К. В. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Юридичні науки. 2012. Вип. 94. С. 44–46.

141. Нормотворча діяльність : навч. посіб. / кол. авторів ; за ред. В. В. Шишка. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 400 с.

142. Окісь В. Сутність адміністративних процедур вирішення питань місцевого значення в Україні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 3–4. С. 26–34.

143. Олійник В. С. Конституційне право людини на особисту недоторканість і його забезпечення органами внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 224 с.

144. Олійник І. Л. Організаційно-правові засади взаємодії міліції (поліції) країн-учасниць СНД у боротьбі з правопорушеннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2005. 232 с.

145. Онищенко Н. М. Правове регулювання та правовий вплив: поняття, взаємозумовленість і відмінність. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2004. Вип. 25. С. 3–5.

146. Орзих М. Ф. Право и личность: вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества. Киев–Одесса : Вища школа, 1978. 143 с.

147. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ : Старий світ, 2006. 576 с.

148. Остапенко О. І. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2010. № 2. С. 142–149.

149. Пабат О. В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 194 с.

150. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.

151. Пашко П. В. Організаційно-економічний механізм забезпечення митної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2009. 42 с.

152. Пепеляєв С. Г. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 17 с.

153. Перепелиця А. В. Адміністративно-правове регулювання підготовки персоналу для органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2009. 272 с.

154. Питання Міністерства економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 459. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2183.

155. Плиска В. В. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35, ч. I, т. 2. С. 143–147.

156. Повтарь Н. Захист та податкові новації у країні волонтерів: Україна впроваджує важливі зміни. *Європейський Простір* : : [сайт]. URL: <https://euprostitir.org.ua/stories/202333>.

157. Політологія : лекційний курс і практикум : навч. посіб. / за ред. д-ра філос. наук, доцента Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2008. 370 с.

158. Політологія : навч.-метод. посіб. (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів : Арал, 2018. 540 с.

159. Політологія : підручник / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина ; за наук. ред. А. Колодій. Київ : Ельга-Н ; Ніка-Центр, 2000. 584 с.

160. Прийма С. В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 28. С. 46–55.

161. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Академвидав, 2003. 576 с.

162. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2009. 498 с.

163. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

164. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

165. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1951-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 18. Ст. 217.

166. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#Text>.

167. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.

168. Про затвердження Переліку документів, які надаються громадянами України під час взяття на військовий облік призовників : наказ Міністерства оборони України від 26 лип. 2024 р. № 510. *Офіційний вісник України*. 2024. № 86. Ст. 5387.

169. Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок : постанова Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2000 р. № 1921. *Офіційний вісник України*. 2008. № 50. Ст. 1665. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF#Text>.

170. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів : постанова Кабінету Міністрів України від 30 груд. 2022 р. № 1487. *Офіційний вісник України*. 2023. № 5. Ст. 409.

171. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2024 р. № 560. *Офіційний вісник України*. 2024. № 49. Ст. 2979.

172. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

173. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

174. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04 квіт. 1995 р. № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#top>.

175. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. №280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

176. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

177. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

178. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

179. Про оборону України : Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

180. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

181. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 46. Ст. 116.

182. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 05 берез. 1998 р. № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38–39. Ст. 248.

183. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : постанова Верховної Ради України від 29 серп. 2019 р. № 19-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 35. Ст. 147.

184. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

185. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/conv#Text>.

186. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" : указ Президента України від 25 берез. 2021 р. № 121/2021. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021/conv#Text>.

187. Пробко І. Б. Провадження у справах про порушення законодавства з фінансових питань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2009. 19 с.

188. Пряхін Є. В. Адміністративно-правове регулювання і забезпечення дотримання правил благоустрою населених пунктів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. 217 с.

189. Пустовіт Ж. М. Поняття, зміст та гарантії реалізації права на працю в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). С. 171–172.

190. Пустовіт Ю. Ю. Визначення поняття «принципи» у фінансовому праві України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2013. № 2 (61). С. 88–94.
191. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106–112.
192. Радченко О. В. Ціннісний вимір трансформації державно-політичного режиму в Україні : дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2010. 481 с.
193. Розвадовська Т. Просвітницька робота як важлива фахова складова у діяльності соціального педагога. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія : Психолого-педагогічні науки. 2016. № 1. С. 70–74.
194. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 72 с.
195. Романова О. М. Юридичні аспекти мобілізації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 73–78.
196. Рудницька О. П. Поняття та класифікація гарантійних виплат. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 175–182.
197. Савинець О. Ю. Теоретико-правові засади адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 202–209.
198. Самбор М. А. Правопорушення та проступок: до питання співвідношення понять в умовах розвитку законодавства про адміністративні та кримінальні правопорушення. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 39–48.
199. Серeda О. О. Правова процедура: теоретико-правові засади та практичні виміри : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 195 с.
200. Сидорова Е. О. Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики в гуманітарній сфері. *Юридична наука*. 2020. № 12 (114). С. 94–102.

201. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан. Киев : Наукова думка, 1983. 140 с.
202. Скаврон Б. Корупція в системі ВЛК: скільки проваджень було відкрито цього року. *ТСН* : [сайт]. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/korupciya-v-sistemi-vlk-skilki-provadzhen-bulo-vidkrito-cogo-roku-2678607.html>.
203. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
204. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / [пер. з рос.]. Харків : Консум, 2001. 656 с.
205. Скоробагатько А. В. Правове регулювання пенсійного забезпечення наукових працівників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2004. 188 с.
206. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1972. Т. 3. 3 / [ред. тому : Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька]. 744 с.
207. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. І–М. 840 с.
208. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 8. Природа–Ряхтливий. 927 с.
209. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 40 с.
210. Соловйова О. Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 234 с.
211. Сорока Л. В. Державний контроль і нагляд як основа адміністративно-правового забезпечення та реалізації державних гарантій.

Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70), вип. 4. С. 173–177.

212. Сорока О. О. Ліцензування освітньої діяльності вищого навчального закладу приватної форми власності. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 1 (1). С. 49–55.

213. Сосновик О. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо надання адміністративних послуг: організаційно-правові питання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 216 с.

214. Соф'їна М. І. До проблеми визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання здійснення фіскальної політики в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 8. С. 258–264.

215. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / [заг. ред. і уклад. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач]. Харків : Рубікон, 1997. 400 с.

216. Сташук М., Повтарь Н. Аналіз результатів опитування щодо правових питань, пов'язаних з діяльністю волонтерів в Україні (березень 2023 року). *Центр демократії і верховенства права* : [сайт]. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/analiz-opytuvannya-volontery/>.

217. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. [2-ге вид., перероб. та допов.]. Київ : Атіка, 2009. 640 с.

218. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків : Прапор, 2006. 432 с.

219. Талалай Д. В. Поняття мобілізації: загальнотеоретичний аналіз. *Форум права*. 2011. № 2. С. 864–867.

220. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 50. С. 12–18.

221. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

222. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / [О. В. Зайчук та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.
223. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.
224. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2002. 432 с.
225. Тихомирова Т. О. Реалізація державної політики охорони здоров'я в системі МВС України: адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 217 с.
226. У Міноборони презентували концепцію цифрової реформи ВЛК. *Слово і діло* : [сайт]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/12/01/novyna/bezpeka/minoborony-prezentuvaly-koncepcziyu-cyfrovoiy-reformy-vlk>.
227. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 479 с.
228. Филонов В. П. Причины преступности. Днепропетровск : Січ, 1996. 200 с.
229. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : УРЕ, 1973. 560 с.
230. Фомічов К. Завдання державної політики формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 71–76.
231. Харитонов О. В. Дозвільна система в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 197 с.

232. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Харків : Право, 1996. 165 с.
233. Чемодурова А. Поняття та зміст принципу рівності у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 204–207.
234. Чепелюк О. В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 207 с.
235. Шала Л. В. Концепція приватної власності у римському праві та її рецепція у праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 207 с.
236. Шахов С. В. Норми адміністративного права: теоретико-правові аспекти ефективності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2020. 30 с.
237. Шевченко В. М. Поняття та ознаки адміністративно-правових інструментів здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 148–153.
238. Шкабаро В. М. Конституційно-правовий статус міста в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 192 с.
239. Шумейко Т. А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 8 (110). С. 169–176.
240. Щокіна О. О. Правовий звичай міжнародної торгівлі як джерело міжнародного приватного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 198 с.
241. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. Ю. С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. А–Г. 672 с.
242. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. Ю. С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. Д–Й. 741 с.

243. Яковчук Є. Ю. До проблеми визначення поняття державної політики у сфері мобілізації. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 439–444.

244. Яковчук Є. Ю. До характеристики окремих принципів формування державної політики у сфері мобілізації. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 верес. 2021 р.) / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2021. С. 122–124.

245. Яковчук Є. Ю. Зміст та сутність адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 лип. 2017 року) / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2017. С. 67–70.

246. Яковчук Є. Ю. Мобілізація як напрямок державної політики та об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 705–707.

247. Яковчук Є. Ю. Поняття адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 385–387.

248. Яковчук Є. Ю. Щодо визначення принципів формування державної політики у сфері мобілізації. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.) / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2022. С. 118–120.

249. Яковчук Є. Ю. Щодо визначення сутності та значення принципів законності і рівності при формуванні державної політики у сфері мобілізації. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 374–379.

250. Яковчук Є. Ю. До визначення поняття адміністративних процедур державної політики в сфері мобілізації. *KELM*. 2023. № 3 (55). С. 371–375.

251. Яковчук М. Ю. Адміністративно-правове регулювання страхової діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 244 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Яковчук Є. Ю. Поняття адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 385–387.
2. Яковчук Є. Ю. Щодо визначення сутності та значення принципів законності і рівності при формуванні державної політики у сфері мобілізації. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 374–379.
3. Яковчук Є. Ю. До визначення поняття адміністративних процедур державної політики в сфері мобілізації. *KELM*. 2023. № 3 (55). С. 371–375 (Республіка Польща).
4. Яковчук Є. Ю. До проблеми визначення поняття державної політики у сфері мобілізації. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 439–444.
5. Яковчук Є. Ю. Мобілізація як напрямок державної політики та об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 705–707.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Яковчук Є. Ю. Зміст та сутність адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 67–70.
7. Яковчук Є. Ю. До характеристики окремих принципів формування державної політики у сфері мобілізації. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнар.

наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ, 2021. С. 122–124.

8. Яковчук Є. Ю. Щодо визначення принципів формування державної політики у сфері мобілізації. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 берез. 2022 р.). Київ, 2022. С. 118–120.